

**BỘ GIAO THÔNG VẬN TẢI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC HÀNG HẢI
BỘ MÔN: KHOA HỌC MÁY TÍNH
KHOA: CÔNG NGHỆ THÔNG TIN**

BÀI GIẢNG
LẬP TRÌNH HƯỚNG ĐỐI TƯỢNG VÀ C++

**TÊN HỌC PHẦN : Lập trình hướng đối tượng và C++
MÃ HỌC PHẦN : 17209
TRÌNH ĐỘ ĐÀO TẠO : ĐẠI HỌC CHÍNH QUY
DÙNG CHO SV NGÀNH : CÔNG NGHỆ THÔNG TIN**

HẢI PHÒNG - 2008

Mô tả vắn tắt nội dung và khối lượng học phần

Tên học phần: Lập trình hướng đối tượng và C++.

Bộ môn phụ trách giảng dạy: Khoa học máy tính.

Mã học phần: 17209

Loại học phần : 2

Khoa phụ trách: CNTT

Tổng số TC: 4

TS tiết	Lý thuyết	Thực hành/ Xemina	Tự học	Bài tập lớn	Đồ án môn học
75	45	30	0	0	0

Điều kiện tiên quyết:

Sinh viên phải học và thi đạt các học phần sau mới được đăng ký học học phần này:

Kỹ thuật lập trình Pascal, Kỹ thuật lập trình C.

Mục tiêu của học phần:

Cung cấp kiến thức của phương pháp lập trình hướng đối tượng và rèn luyện kỹ năng lập trình .

Nội dung chủ yếu:

- Những mở rộng của lập trình hướng đối tượng.
- Đối tượng và lớp.
- Đóng gói, thừa kế, đa hình.
- Bản mẫu, thư viện STL

Nội dung chi tiết:

TÊN CHƯƠNG MỤC	PHÂN PHỐI SỐ TIẾT				
	TS	LT	Thực hành	BT	KT
Chương 1: Lập trình hướng đối tượng và ngôn ngữ C++	3	3			
1.1 Ưu điểm của lập trình hướng đối tượng					
1.2 Giới thiệu ngôn ngữ C++					
Chương 2: Những khái niệm mở đầu	9	6	3		
2.1 Cài đặt ngôn ngữ C++					
2.2 Cấu trúc một chương trình C++					
2.3 Kiểu dữ liệu cơ sở					
2.4 Quy tắc sử dụng từ khóa, tên chuẩn, tên từ đặt.					
2.5 Các chỉ thị gán, so sánh, điều kiện nếu thì ..					
Chương 3: Con trỏ, tham chiếu và hàm	6	3	3		
3.1 Khai báo hàm con, hàm chính.					
3.2 Quy tắc đổi kiểu dữ liệu, kiểu trỏ.					
3.3 Định nghĩa chồng hàm, tham số ngầm định..					
3.5 Tham chiếu.					
Chương 4: Các dòng vào ra trong C++	9	5	3		1
4.1 Đối tượng vào ra cout, cin					
4.2 Đẩy dòng dữ liệu lên màn hình					
4.3 Nhập dòng dữ liệu từ bàn phím					
4.4 Định dạng dòng dữ liệu hiển thị					
4.5 Vào ra với tệp					
Chương 5: Đối tượng và Lớp	18	8	9		1

5.1 Định nghĩa đối tượng					
5.2 Khai báo lớp					
5.3 Hàm thiết lập, huỷ bỏ					
5.4 Thành phần tĩnh, hàm bạn, lớp bạn					
5.5 Định nghĩa chồng toán tử					
Chương 6: Thừa kế	9	6	3		
6.1 Lớp cơ sở, lớp dẫn xuất					
6.2 Quy tắc thừa kế					
6.3 Tương thích lớp cơ sở và lớp dẫn xuất					
6.4 Đơn thừa kế, đa thừa kế					
Chương 7: Ràng buộc động và Đa thể	8	5	3		
7.1 Hàm ảo, ràng buộc tĩnh, động					
7.2 Đa thể					
Chương 8: Bản mẫu	13	6	6		1
8.1 Hàm bản mẫu					
8.2 Ưu khuyết điểm của hàm bản mẫu					
8.3 Lớp bản mẫu					

Nhiệm vụ của sinh viên: Lên lớp đầy đủ và chấp hành mọi quy định của Nhà trường.

Tài liệu học tập:

1. Tên tác giả. Tên sách. Nhà xuất bản. Năm xuất bản.
2. Phạm Văn Át. Kỹ thuật lập trình hướng đối tượng. NXB KHKT. 1998
3. Một số website liên quan.

Hình thức và tiêu chuẩn đánh giá sinh viên:

- Thi viết hoặc thi thực hành.
- Sinh viên phải bảo đảm các điều kiện theo Quy chế của Nhà trường và của Bộ.

Thang điểm : Thang điểm chữ A,B,C,D,F.

Điểm đánh giá học phần: $Z=0,3X+0,7Y$.

Bài giảng này là tài liệu **chính thức và thống nhất** của Bộ môn Khoa học Máy tính, Khoa Công nghệ Thông tin và được dùng để giảng dạy cho sinh viên.

Ngày phê duyệt: / /20

Trưởng Bộ môn: ThS. Nguyễn Hữu Tuân (ký và ghi rõ họ tên)

MỤC LỤC

CHƯƠNG I: LẬP TRÌNH HƯỚNG ĐỐI TƯỢNG VÀ NGÔN NGỮ C++	1
1. Sự phát triển của các kỹ thuật lập trình	1
1.1 Lập trình không có cấu trúc (hay lập trình tuyến tính)	1
1.2 Lập trình thủ tục hay lập trình có cấu trúc	1
1.3 Lập trình module	3
1.4 Lập trình hướng đối tượng	4
2. Một số khái niệm cơ bản của lập trình hướng đối tượng	5
2.1 Kiểu dữ liệu trừu tượng ADT(Astract Data Type)	5
2.2 Đối tượng (Objects) và lớp (Classes)	5
2.3 Kế thừa (Inheritance)	6
2.4 Dynamic Binding (ràng buộc động) và Porlymorphism (đa xạ hoặc đa thể)	6
3. Ngôn ngữ lập trình C++ và OOP.	7
3.1 Sự phát triển của các ngôn ngữ lập trình hướng đối tượng	7
3.2 Ngôn ngữ lập trình C++.	8
4. Bài tập	8
CHƯƠNG II: NHỮNG KHÁI NIỆM MỞ ĐẦU	9
1. Chương trình đầu tiên	9
1.1 Quá trình biên dịch một chương trình C++	9
1.2 Chương trình đầu tiên.	13
2. Biến, hằng và tầm hoạt động của các biến	15
2.1 Cú pháp khai báo biến (variable declaration)	15
2.2 Tầm hoạt động của các biến	16
2.3 Khai báo biến ngay trong cú pháp của các câu lệnh điều khiển	16
2.4 Các kiểu biến	17
2.5 Liên kết biến khi biên dịch	18
2.6 Các hằng	18
3. Hàm trong C++	19
4. Các cấu trúc điều khiển	20
4.1 Câu lệnh if-else	20
4.2 Vòng lặp không xác định while	20
4.3 Vòng lặp không xác định do – while	21
4.4 Vòng lặp xác định for	21
4.5 Các từ khóa break và continue	22
4.6 Câu lệnh lựa chọn switch	22
4.7 Câu lệnh goto	23
4.8 Đề qui	23

5. Các kiểu dữ liệu cơ bản của C++	23
6. Một số toán tử trong C++	25
6.1 Toán tử gán (assignment operator)	25
6.2 Các toán tử toán học	25
6.3 Các toán tử quan hệ.....	25
6.4 Các toán tử logic	26
6.5 Các toán tử bitwise	26
6.6 Các toán tử dịch	26
6.7 Các toán tử một ngôi.....	26
6.8 Toán tử 3 ngôi	26
6.9 Toán tử dấu phẩy.....	27
6.10 Các lỗi thường gặp khi sử dụng các toán tử.....	27
6.11 Toán tử chuyển kiểu	27
6.12 Toán tử sizeof.....	28
7. Các kiểu dữ liệu người dùng định nghĩa	28
8. Bài tập	31
CHƯƠNG III: CON TRỎ, THAM CHIẾU VÀ HÀM.....	34
1. Hàm trong C++	34
1.1 Nguyên mẫu và định nghĩa hàm	34
1.2 Hàm và các biến.....	34
1.3 Truyền tham số	34
1.4 Chồng hàm (overload) và tham số mặc định của hàm.....	35
1.5 Các vấn đề khác	36
2. Con trỏ, hàm và mảng.....	37
3. Hàm và xử lý xâu	38
4. Bài tập	38
CHƯƠNG IV: CÁC DÒNG VÀO RA TRONG C++	40
1. Tổng quan về các luồng vào ra của C++	40
2. Các luồng và các bộ đệm	41
3. Các đối tượng vào ra chuẩn	41
4. Định hướng lại (Redirection).....	41
5. Nhập dữ liệu với cin	42
6. Các hàm thành viên khác của cin.....	42
7. Kết xuất dữ liệu với cout	45
8. Các dòng vào ra và hàm printf.....	46
9. Vào ra dữ liệu với các file.....	46
10. File text và file nhị phân	48

11. Tìm kiếm trong các dòng vào ra	48
12. stringstream.....	49
13. Bài tập	52
CHƯƠNG V: ĐỐI TƯỢNG VÀ LỚP.....	54
1. Trừu tượng dữ liệu.....	54
2. Thế nào là một đối tượng?	54
3. Các lớp và các đối tượng	55
4. Con trỏ và mảng các đối tượng.....	58
5. Khai báo các lớp với các file header.....	59
6. Kiểm soát việc truy cập tới các biến và phương thức của lớp.....	61
7. Các hàm bạn và các lớp bạn	62
8. Con trỏ this.....	66
9. Khởi tạo các đối tượng của lớp thông qua các hàm cấu tử	67
10. Hủy tử	72
11. Cấu tử copy.....	76
12. Đối tượng hằng và các hàm thành viên hằng.....	78
13. Các thành viên tĩnh của lớp	79
14. Sử dụng các đối tượng trong vai trò là tham số của hàm.....	80
15. Các đối tượng chồng nhau: Các lớp là thành viên của các lớp khác.	82
16. Chồng toán tử.....	84
17. Bài tập	91
CHƯƠNG VI: KẾ THỪA (INHERITANCE).....	94
1. Sử dụng lại mã chương trình.....	94
2. Sử dụng lại mã chương trình trong OOP	94
3. Cú pháp kế thừa	94
4. Định nghĩa lại các thành viên của lớp cơ sở	96
5. Kiểm soát truy cập	98
6. Các kiểu kế thừa.....	101
6.1 Kế thừa public.....	101
6.2. Kế thừa private.....	101
6.3 Kế thừa protected.....	102
7. Định nghĩa lại các đặc tả truy cập	102
8. Các hàm không thể kế thừa.....	103
9. Các hàm cấu tử và kế thừa.....	103
10. Composition và Inheritance	105
11. Đa kế thừa.....	107
12. Lặp lại lớp cơ sở trong đa kế thừa và lớp cơ sở ảo	108

13. Con trỏ và các đối tượng.....	109
14. Con trỏ và kế thừa.....	116
15. Bài tập	117
CHƯƠNG VII: RÀNG BUỘC ĐỘNG VÀ ĐA THỂ	118
1. Một số đặc điểm của ràng buộc động và đa thể.....	118
1.1 Ràng buộc động	118
1.2 Đa thể - Polymorphism	118
2. Các hàm thành viên bình thường được truy cập qua các con trỏ.....	119
3. Các hàm thành viên ảo được truy cập qua các con trỏ	120
4. Ràng buộc động	122
4.1 Ràng buộc động làm việc như thế nào.....	122
4.2 Không sử dụng con trỏ this.....	124
5. Danh sách liên kết các đối tượng và đa thể	124
6. Các lớp trừu tượng – abstract class.....	128
7. Các hàm ảo thực sự.....	129
7.1 Ví dụ 1	129
7.2 Ví dụ 2	131
8. Cấu tử ảo và hủy tử ảo	135
9. Hàm toán tử ảo.....	136
10. Bài tập	139
CHƯƠNG VIII: BẢN MẪU (TEMPLATE)	140
1. Các lớp bản mẫu	140
1.1 Các bản mẫu và thể nghiệm	141
1.2 Các thành phần tĩnh	146
1.3 Các lớp bạn và lớp trợ giúp.....	147
1.4 Các tham số bản mẫu	149
1.5 Các lớp thuộc tính.....	151
1.6 Các lớp chứa (bản mẫu) chuẩn	154
2. Các hàm bản mẫu.....	154
2.1 Các định nghĩa và thể nghiệm.....	154
2.2 Các hàm chuẩn chung – thư viện thuật toán.....	157
3. Bài tập	157
TÀI LIỆU THAM KHẢO	158
ĐỀ THI THAM KHẢO	159

CHƯƠNG I: LẬP TRÌNH HƯỚNG ĐỐI TƯỢNG VÀ NGÔN NGỮ C++

1. Sự phát triển của các kỹ thuật lập trình

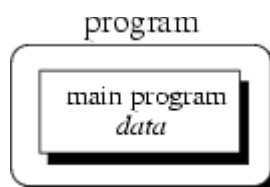
Phần này trình bày về một số kỹ thuật hay phương pháp lập trình được phát triển để giải quyết các vấn đề trong Tin học kể từ khi máy tính ra đời. Sự phát triển của các kỹ thuật lập trình liên quan chặt chẽ tới sự phát triển phần cứng của máy vì tính cũng như việc ứng dụng máy tính vào giải quyết các vấn đề trong thực tế. Chúng ta có thể chia các phương pháp lập trình thành các kiểu sau:

- + Lập trình không có cấu trúc
- + Lập trình hướng thủ tục
- + Lập trình theo kiểu module hóa
- + Lập trình hướng đối tượng

Chúng ta sẽ lần lượt xem xét các kỹ thuật lập trình này.

1.1 Lập trình không có cấu trúc (hay lập trình tuyến tính)

Thông thường mọi người bắt đầu học lập trình bằng cách viết các chương trình nhỏ và đơn giản chỉ chứa một “chương trình chính”. Ở đây một chương trình chính có nghĩa là một tập các lệnh hoặc câu lệnh làm việc với các dữ liệu toàn cục trong cả chương trình (các biến dùng trong chương trình là các biến toàn cục). Chúng ta có thể minh họa bằng hình vẽ sau đây:

Lập trình không có cấu trúc. Chương trình chính thao tác trực tiếp trên các dữ liệu toàn cục

Một số nhược điểm của lập trình không có cấu trúc:

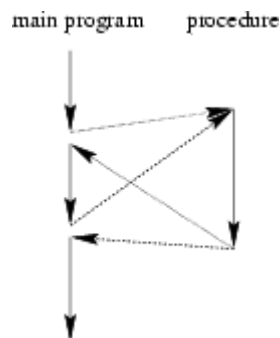
- + Lập trình không có cấu trúc không có khả năng kiểm soát tính thấy được của dữ liệu. Mọi dữ liệu trong chương trình đều là biến toàn cục do đó có thể bị thay đổi bởi bất kỳ phần nào đó của chương trình.
- + Việc không kiểm soát được tính thấy được của dữ liệu dẫn đến các khó khăn trong việc gỡ lỗi chương trình, đặc biệt là các chương trình lớn.
- + Kỹ thuật lập trình không có cấu trúc có rất nhiều bất lợi lớn khi chương trình đủ lớn. Ví dụ nếu chúng ta cần thực hiện lại một đoạn câu lệnh trên một tập dữ liệu khác thì buộc phải copy đoạn lệnh đó tới vị trí trong chương trình mà chúng ta muốn thực hiện. Điều này làm nảy sinh ý tưởng trích ra các đoạn lệnh thường xuyên cần thực hiện đó, đặt tên cho chúng và đưa ra một kỹ thuật cho phép gọi và trả về các giá trị từ các thủ tục này.

1.2 Lập trình thủ tục hay lập trình có cấu trúc

Với lập trình thủ tục hay hướng thủ tục chúng ta có thể nhóm các câu lệnh thường xuyên thực hiện trong chương trình chính lại một chỗ và đặt tên đoạn câu lệnh đó thành

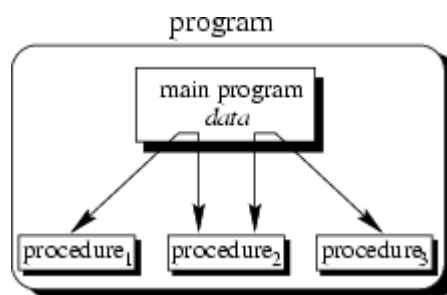
một thủ tục. Một lời gọi tới thủ tục sẽ được sử dụng để thực hiện đoạn câu lệnh đó. Sau khi thủ tục thực hiện xong điều khiển trong chương trình được trả về ngay sau vị trí lời gọi tới thủ tục trong chương trình chính. Với các cơ chế truyền tham số cho thủ tục chúng ta có các chương trình con. Một chương trình chính bao gồm nhiều chương trình con và các chương trình được viết mang tính cấu trúc cao hơn, đồng thời cũng ít lỗi hơn. Nếu một chương trình con là đúng đắn thì kết quả thực hiện trả về luôn đúng và chúng ta không cần phải quan tâm tới các chi tiết bên trong của thủ tục. Còn nếu có lỗi chúng ta có thể thu hẹp phạm vi gỡ lỗi trong các chương trình con chưa được chứng minh là đúng đắn, đây được xem như trừu tượng hàm và là nền tảng cho lập trình thủ tục.

Một chương trình chính với lập trình thủ tục có thể được xem là tập hợp các lời gọi thủ tục.

Lập trình thủ tục. Sau khi chương trình con thực hiện xong điều khiển được trả về ngay sau vị trí lời gọi tới chương trình con

Chương trình chính có nhiệm vụ truyền các dữ liệu cho các lời gọi cụ thể, dữ liệu được xử lý cục bộ trong chương trình con sau đó các kết quả thực hiện này được trả về cho chương trình chính. Như vậy luồng dữ liệu có thể được minh họa như là một đồ thị phân cấp, một cây:

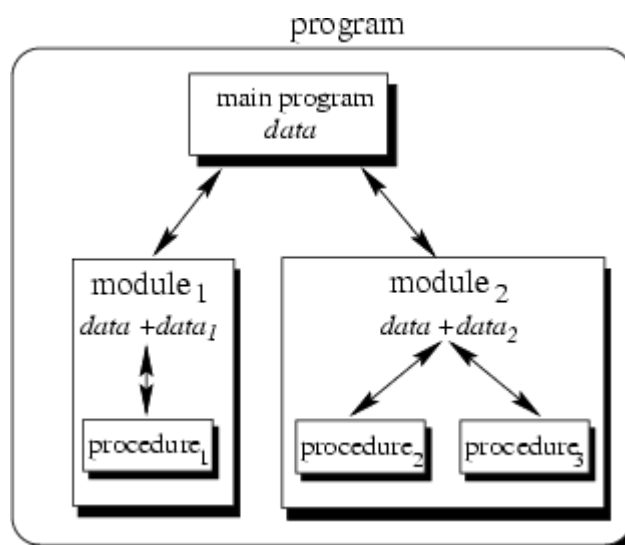

Lập trình hướng thủ tục. Chương trình chính phối hợp các lời gọi tới các thủ tục với các dữ liệu thích hợp là các tham số

Lập trình hướng thủ tục là một kỹ thuật lập trình có nhiều ưu điểm. Khái niệm chương trình con là một ý tưởng rất hay, nó cho phép một chương trình lớn có thể được chia thành nhiều chương trình con nhỏ hơn, do đó dễ viết hơn và ít lỗi hơn. Để có thể sử dụng được các thủ tục chung hoặc một nhóm các thủ tục trong các chương trình khác, người ta đã phát minh ra một kỹ thuật lập trình mới, đó là kỹ thuật lập trình theo kiểu module.

1.3 Lập trình module

Trong lập trình module các thủ tục có cùng một chức năng chung sẽ được nhóm lại với nhau tạo thành một module riêng biệt. Một chương trình sẽ không chỉ bao gồm một phần đơn lẻ. Nó được chia thành một vài phần nhỏ hơn tương tác với nhau qua các lời gọi thủ tục và tạo thành toàn bộ chương trình.

Lập trình module. Chương trình chính là sự kết hợp giữa các lời gọi tới các thủ tục trong các module riêng biệt với các dữ liệu thích hợp

Mỗi module có dữ liệu riêng của nó. Điều này cho phép các module có thể kiểm soát các dữ liệu riêng của nó bằng các lời gọi tới các thủ tục trong module đó. Tuy nhiên mỗi module chỉ xuất hiện nhiều nhất một lần trong cả chương trình.

Yếu điểm của lập trình thủ tục và lập trình module hóa:

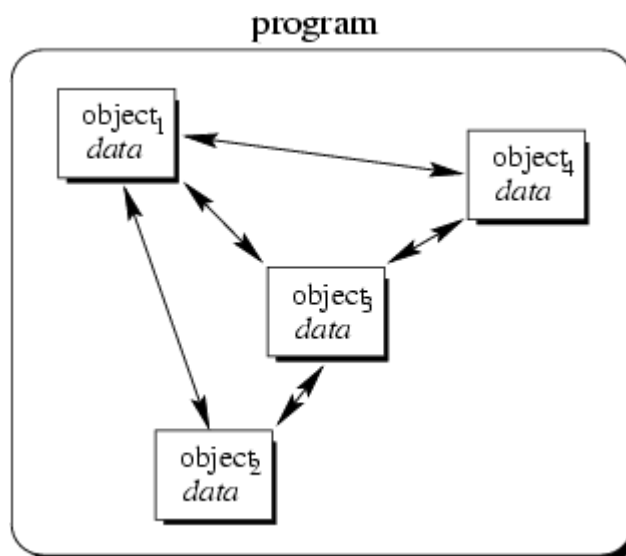
+ Khi độ phức tạp của chương trình tăng lên sự phụ thuộc của nó vào các kiểu dữ liệu cơ bản mà nó xử lý cũng tăng theo. Vấn đề trở nên rõ ràng rằng cấu trúc dữ liệu sử dụng trong chương trình cũng quan trọng không kém các phép toán thực hiện trên chúng. Điều này càng lộ rõ khi kích thước chương trình tăng. Các kiểu dữ liệu được xử lý nhiều trong các thủ tục của một chương trình có cấu trúc. Do đó khi thay đổi cài đặt của một kiểu dữ liệu sẽ dẫn đến nhiều thay đổi trong các thủ tục sử dụng nó.

+ Một nhược điểm nữa là khi cần dùng nhiều nhóm làm việc để xây dựng một chương trình chung. Trong lập trình có cấu trúc mỗi người sẽ được giao xây dựng một số thủ tục và kiểu dữ liệu. Những lập trình viên xử lý các thủ tục khác nhau nhưng lại có liên quan tới các kiểu dữ liệu dùng chung nên nếu một người thay đổi kiểu dữ liệu thì sẽ làm ảnh hưởng tới công việc của nhiều người khác, đặc biệt là khi có sai sót trong việc liên lạc giữa các thành viên của nhóm.

+ Việc phát triển các phần mềm mất nhiều thời gian tập trung xây dựng lại các cấu trúc dữ liệu cơ bản. Khi xây dựng một chương trình mới trong lập trình có cấu trúc lập trình viên thường phải xây dựng lại các cấu trúc dữ liệu cơ bản cho phù hợp với bài toán và điều này đôi khi rất mất thời gian.

1.4 Lập trình hướng đối tượng

Trong lập trình hướng đối tượng trong mỗi chương trình chúng ta có một số các đối tượng (**object**) có thể tương tác với nhau, thuộc các lớp (**class**) khác nhau, mỗi đối tượng tự quản lý lấy các dữ liệu của riêng chúng.

Lập trình hướng đối tượng. Các đối tượng tương tác với nhau bằng cách gửi các thông điệp.

Chương trình chính sẽ bao gồm một số đối tượng là thể hiện (*instance*) của các lớp, các đối tượng này tương tác với nhau thực hiện các chức năng của chương trình. Các lớp trong lập trình hướng đối tượng có thể xem như là một sự trừu tượng ở mức cao hơn của các cấu trúc (struct hay record) hay kiểu dữ liệu do người dùng định nghĩa trong các ngôn ngữ lập trình có cấu trúc với sự tích hợp cả các toán tử và dữ liệu trên các kiểu đó.

Các ưu điểm của lập trình hướng đối tượng:

- + Lập trình hướng đối tượng ra đời đã giải quyết được nhiều nhược điểm tồn tại trong lập trình có cấu trúc. Trong lập trình OOP có ít lỗi hơn và việc gỡ lỗi cũng đơn giản hơn, đồng thời lập trình theo nhóm có thể thực hiện rất hiệu quả. Ít lỗi là một trong các ưu điểm chính của OOP vì theo thống kê thì việc bảo trì hệ thống phần mềm sau khi giao cho người dùng chiếm tới 70% giá thành phần mềm.

- + Việc thay đổi các cài đặt chi tiết bên dưới trong lập trình OOP không làm ảnh hưởng tới các phần khác của chương trình do đó việc mở rộng qui mô của một chương trình dễ dàng hơn, đồng thời làm giảm thời gian cần thiết để phát triển phần mềm.

- + Với khái niệm kế thừa các lập trình viên có thể xây dựng các chương trình từ các phần mềm sẵn có.

- + OOP có tính khả chuyển cao. Một chương trình viết trên một hệ thống nền (chẳng hạn Windows) có thể chạy trên nhiều hệ thống nền khác nhau (chẳng hạn Linux, Unix...).

- + OOP có hiệu quả cao. Thực tế cho thấy các hệ thống được xây dựng bằng OOP có hiệu năng cao.

2. Một số khái niệm cơ bản của lập trình hướng đối tượng

2.1 Kiểu dữ liệu trừu tượng ADT(Astract Data Type)

Một số người định nghĩa OOP là lập trình với các kiểu dữ liệu trừu tượng và các mối quan hệ giữa chúng. Trong phần này chúng ta sẽ xem xét các kiểu dữ liệu trừu tượng như là một khái niệm cơ bản của OOP và sử dụng một số ví dụ để minh họa.

Định nghĩa về kiểu dữ liệu trừu tượng : Một kiểu dữ liệu trừu tượng là một mô hình toán học của các đối tượng dữ liệu tạo thành một kiểu dữ liệu và các toán tử (phép toán) thao tác trên các đối tượng đó. Chú ý là trong định nghĩa này các toán tử thao tác trên các đối tượng dữ liệu gắn liền với các đối tượng tạo thành một kiểu dữ liệu trừu tượng. Đặc tả về một kiểu dữ liệu trừu tượng không có bất kỳ một chi tiết cụ thể nào về cài đặt bên trong của kiểu dữ liệu. Việc cài đặt một kiểu dữ liệu trừu tượng đòi hỏi một quá trình chuyển đổi từ đặc tả của nó sang một cài đặt cụ thể trên một ngôn ngữ lập trình cụ thể. Điều này cho phép chúng ta phân biệt các ADT với các thuật ngữ kiểu dữ liệu (data type) và cấu trúc dữ liệu (data structure). Thuật ngữ kiểu dữ liệu đề cập tới một cài đặt cụ thể (có thể là kiểu built in hoặc do người dùng định nghĩa) của một mô hình toán học được đặc tả bởi một ADT. Cấu trúc dữ liệu đề cập tới một tập các biến có cùng kiểu được gắn kết với nhau theo một cách thức xác định nào đó.

Ví dụ về kiểu dữ liệu trừu tượng: Số nguyên.

Kiểu dữ liệu trừu tượng số nguyên: ADT Integer:

Dữ liệu: một tập các chữ số và một dấu tiền tố là + hoặc -. Chúng ta ký hiệu cả số là N.

Các toán tử:

constructor: khởi tạo một số nguyên

sub(k): trả về hiệu $N - k$.

add(k): trả về tổng $N + k$.

.....

End

2.2 Đối tượng (Objects) và lớp (Classes)

Trong một chương trình hướng đối tượng chúng ta có các đối tượng. Các đối tượng này là đại diện cho các đối tượng thực trong thực tế. Có thể coi khái niệm đối tượng trong OOP chính là các kiểu dữ liệu trong các ngôn ngữ lập trình có cấu trúc. Mỗi một đối tượng có các dữ liệu riêng của nó và được gọi là các member variable hoặc là các data member. Các toán tử thao tác trên các dữ liệu này được gọi là các member function. Mỗi một đối tượng là thể hiện (instance) của một lớp. Như vậy lớp là đại diện cho các đối tượng có các member function giống nhau và các data member cùng kiểu. Lớp là một sự trừu tượng hóa của khái niệm đối tượng. Tuy nhiên lớp không phải là một ADT, nó là một cài đặt của một đặc tả ADT. Các đối tượng của cùng một lớp có thể chia sẻ các dữ liệu dùng chung, dữ liệu kiểu này được gọi là class variable.

2.3 Kế thừa (Inheritance)

Khái niệm kế thừa này sinh từ nhu cầu sử dụng lại các thành phần phần mềm để phát triển các phần mềm mới hoặc mở rộng chức năng của phần mềm hiện tại. Kế thừa là một cơ chế cho phép các đối tượng của một lớp có thể truy cập tới các member variable và function của một lớp đã được xây dựng trước đó mà không cần xây dựng lại các thành phần đó. Điều này cho phép chúng ta có thể tạo ra các lớp mới là một mở rộng hoặc cá biệt hóa của một lớp sẵn có. Lớp mới (gọi là derived class) kế thừa từ lớp cũ (gọi là lớp cơ sở base class). Các ngôn ngữ lập trình hướng đối tượng có thể hỗ trợ khái niệm đa kế thừa cho phép một lớp có thể kế thừa từ nhiều lớp cơ sở. Lớp kế thừa derived class có thể có thêm các data member mới hoặc các member function mới. Thêm vào đó lớp kế thừa có thể tiến hành định nghĩa lại một hàm của lớp cơ sở và trong trường hợp này người ta nói rằng lớp kế thừa đã overload hàm thành viên của lớp cơ sở.

2.4 Dynamic Binding (ràng buộc động) và Polymorphism (đa xạ hoặc đa thể)

Chúng ta lấy một ví dụ để minh họa cho hai khái niệm này. Giả sử chúng ta có một lớp cơ sở là Shape, hai lớp kế thừa từ lớp Shape là Circle và Rectangle. Lớp Shape là một lớp trừu tượng có một member function trừu tượng là draw(). Hai lớp Circle và Rectangle thực hiện overload lại hàm draw của lớp Shape với các chi tiết cài đặt khác nhau chẳng hạn với lớp Circle hàm draw sẽ vẽ một vòng tròn còn với lớp Rectangle thì sẽ vẽ một hình chữ nhật. Và chúng ta có một đoạn chương trình chính hợp lệ như sau:

```
int main()
{
    Shape shape_list[4];
    int choose;
    int i;
    for(i=0;i<4;i++)
    {
        cout << "Ngay muon ve hinh tron(0) hay hinh chu nhat(1)";
        cin >> choose;
        if(choose==0)
        {
            shape_list[i] = new Circle();
        }else{
            shape_list[i] = new Rectangle();
        }
    }
    for(i=0;i<4;i++)
    {
```

```

    shape_list[i]->draw();
}
}

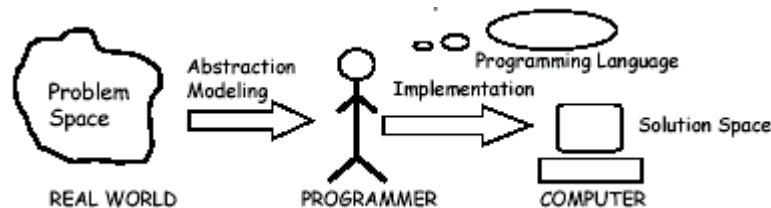
```

Khi biên dịch chương trình này thành mã thực hiện (file .exe) trình biên dịch không thể xác định được trong mảng `shape_list` thì phần tử nào là Circle phần tử nào là Rectangle và do đó không thể xác định được phiên bản nào của hàm `draw` sẽ được gọi thực hiện. Việc gọi tới phiên bản nào của hàm `draw` để thực hiện sẽ được quyết định tại thời điểm thực hiện chương trình, sau khi đã biên dịch và điều này được gọi là dynamic binding hoặc late binding. Ngược lại nếu việc xác định phiên bản nào sẽ được gọi thực hiện tương ứng với dữ liệu gắn với nó được quyết định ngay trong khi biên dịch thì người ta gọi đó là static binding. Ví dụ này cũng cung cấp cho chúng ta một minh họa về khả năng đa thể (polymorphism). Khái niệm đa thể được dùng để chỉ khả năng của một thông điệp có thể được gửi tới cho các đối tượng của nhiều lớp khác nhau tại thời điểm thực hiện chương trình. Chúng ta thấy rõ lời gọi tới hàm `draw` sẽ được gửi tới cho các đối tượng của hai lớp Circle và Rectangle tại thời điểm chương trình được thực hiện. Ngoài các khái niệm cơ bản trên OOP còn có thêm một số khái niệm khác chẳng hạn như name space và exception handling nhưng không phải là các khái niệm bản chất.

3. Ngôn ngữ lập trình C++ và OOP.

Giống như bất kỳ một ngôn ngữ nào của con người, một ngôn ngữ lập trình là phương tiện để diễn tả các khái niệm, ý tưởng. Việc phát triển các chương trình hay phần mềm là quá trình mô hình hóa các trạng thái tự nhiên của thế giới thực và xây dựng các chương trình dựa trên các mô hình đó.

Các chương trình thực hiện chức năng mô tả phương pháp cài đặt của mô hình.

Các thể hệ ngôn ngữ lập trình : Có thể phân chia các thể hệ ngôn ngữ lập trình thành 4 thể hệ:

- 1: vào năm 1954 – 1958 (Fortran I) với đặc điểm là các biểu thức toán học
- 2: vào năm 1959 – 1961 (Fortran II, Cobol) với các thủ tục
- 3: vào những năm 1962 – 1970 (Pascal, Simula) với đặc trưng là các khối, các lớp...
- 4: đang phát triển chưa có dẫn chứng thực tế.

Các ngôn ngữ này ngày càng cách xa ngôn ngữ máy và các trình biên dịch của chúng ngày càng phải làm việc nhiều hơn.

3.1 Sự phát triển của các ngôn ngữ lập trình hướng đối tượng

1967 Simula

1970 to 1983 Smalltalk

1979 Common LISP Object System
1980 Stroustrup starts on C++
1981 Byte Smalltalk issue
1983 Objective C
1986 C++
1987 Actor, Eiffel
1991 C++ release 3.0
1995 Java
1983 to 1989 Language books with OO concepts
1989 to 1992 Object-oriented design books
1992 to present Object-oriented methodology books

Các ngôn ngữ lập trình khác

Java
Self
Python
Perl
Prograph
Modula 3
Oberon
Smalltalk Venders
ParcPlace, Digitalk, Quasar
Prolog++
Ada 9X
Object Pascal (Delphi)
Object X, X = fortran, cobal, etc.
C#.

Như vậy là có rất nhiều ngôn ngữ lập trình hướng đối tượng đã ra đời và chiếm ưu thế trong số chúng là C++ và Java. Mỗi ngôn ngữ đều có đặc điểm riêng của nó và thích hợp với các lĩnh vực khác nhau nhưng có lẽ C++ là ngôn ngữ cài đặt nhiều đặc điểm của OOP nhất.

3.2 Ngôn ngữ lập trình C++.

C++ là một ngôn ngữ lập trình hướng đối tượng được Bjarne Stroustrup (AT & T Bell Lab) (giải thưởng ACM Grace Murray Hopper năm 1994) phát triển từ ngôn ngữ C. C++ kế thừa cú pháp và một số đặc điểm ưu việt của C : ví dụ như xử lý con trỏ , thư viện các hàm phong phú đa dạng , tính khả chuyển cao , chương trình chạy nhanh Tuy nhiên về bản chất thì C++ khác hoàn toàn so với C, điều này là do C++ là một ngôn ngữ lập trình hướng đối tượng.

4. Bài tập

Bài tập 1: Download bộ công cụ DevCpp từ Internet và cài đặt trên máy tính của mình, viết chương trình đầu tiên, thực hiện biên dịch và chạy thử.

Bài tập 2: Download bộ công cụ Visual Studio từ website của Microsoft và cài đặt trên máy tính của mình, viết chương trình, thực hiện biên dịch và chạy thử.

CHƯƠNG II: NHỮNG KHÁI NIỆM MỞ ĐẦU

1. Chương trình đầu tiên

1.1 Quá trình biên dịch một chương trình C++

Tất cả các ngôn ngữ trên máy tính đều được dịch từ một dạng nào đó mà con người có thể hiểu được một cách dễ dàng (các file mã nguồn được viết bằng một ngôn ngữ bậc cao) sang dạng có thể thực hiện được trên máy tính (các lệnh dưới dạng ngôn ngữ máy). Các chương trình thực hiện quá trình này chia thành hai dạng được gọi tên là các trình thông dịch (interpreter) và các trình biên dịch (compiler).

Trình thông dịch: Một trình thông dịch sẽ dịch mã nguồn thành các hành động (activity), các hành động này có thể bao gồm một nhóm các lệnh máy và tiến hành thực hiện ngay lập tức các hành động này. Ví dụ như BASIC là một ngôn ngữ điển hình cho các ngôn ngữ thông dịch. BASIC cổ điển thông dịch từng dòng lệnh thực hiện và sau đó quên ngay lập tức dòng lệnh vừa thông dịch. Điều này làm cho quá trình thực hiện cả một chương trình chậm vì bộ thông dịch phải tiến hành dịch lại các đoạn mã trùng lặp. BASIC ngày nay đã thêm vào quá trình biên dịch để cải thiện tốc độ của chương trình. Các bộ thông dịch hiện đại chẳng hạn như Python, tiến hành dịch toàn bộ chương trình qua một ngôn ngữ trung gian sau đó thực hiện bằng một bộ thông dịch nhanh hơn rất nhiều. Các ngôn ngữ làm việc theo kiểu thông dịch thường có một số hạn chế nhất định khi xây dựng các dự án lớn (Có lẽ chỉ duy nhất Python là một ngoại lệ). Bộ thông dịch cần phải luôn được lưu trong bộ nhớ để thực hiện các mã chương trình, và thậm chí ngay cả bộ thông dịch có tốc độ nhanh nhất cũng không thể cải thiện được hoàn toàn các hạn chế tốc độ. Hầu hết các bộ thông dịch đều yêu cầu toàn bộ mã nguồn cần phải được thông dịch một lần duy nhất. Điều này không những dẫn đến các hạn chế về kích thước của chương trình mà còn tạo ra các lỗi rất khó gỡ rối nếu như ngôn ngữ không cung cấp các công cụ hiệu quả để xác định hiệu ứng của các đoạn mã khác nhau.

Trình biên dịch: Một trình biên dịch dịch mã nguồn trực tiếp thành ngôn ngữ assembly hoặc các lệnh máy. Kết quả cuối cùng là một file duy nhất hoặc các file chứa các mã máy. Đây là một quá trình phức tạp và đòi hỏi một vài bước. Quá trình chuyển đổi từ mã chương trình ban đầu thành mã thực hiện là tương đối dài đối với một trình biên dịch. Tùy thuộc vào sự nhạy cảm của người viết trình biên dịch, các chương trình sinh ra bởi một trình biên dịch có xu hướng đòi hỏi ít bộ nhớ hơn khi thực hiện, và chúng chạy nhanh hơn rất nhiều. Mặc dù kích thước và tốc độ thường là các lý do hàng đầu cho việc sử dụng một trình biên dịch, trong rất nhiều trường hợp đây không phải là các lý do quan trọng nhất. Một vài ngôn ngữ (chẳng hạn như C) được thiết kế để các phần tách biệt của một chương trình có thể được biên dịch độc lập hoàn toàn với nhau. Các phần này sau đó thậm chí có thể kết hợp thành một chương trình thực hiện cuối cùng duy nhất bởi một công cụ có tên là trình liên kết. Quá trình này gọi là *separate compilation* (biên dịch độc lập). Biên dịch độc lập có rất nhiều điểm lợi. Một chương trình nếu dịch ngay lập tức toàn bộ sẽ vượt quá các giới hạn của trình biên dịch hay môi trường biên dịch có thể được biên dịch theo từng phần. Các chương trình có thể được xây dựng và kiểm thử từng phần một. Nếu một phần nào đó đã làm việc đúng đắn nó có thể được lưu lại như là một khối đã hoàn thành. Tập các phần đã làm việc và được kiểm thử có thể kết hợp lại với nhau tạo thành các thư viện để các lập trình viên khác có thể sử dụng. Các đặc điểm này hỗ trợ cho việc tạo ra các chương trình lớn. Các đặc điểm gỡ lỗi của trình biên dịch đã cải tiến một cách đáng kể qua

thời gian. Các trình biên dịch đầu tiên chỉ sinh ra mã máy, và lập trình viên phải chèn các câu lệnh in vào để xem thực sự chương trình đang làm gì. Điều này không phải lúc nào cũng hiệu quả. Các trình biên dịch hiện đại có thể chèn các thông tin về mã nguồn vào mã thực hiện của chương trình. Thông tin này sẽ được sử dụng bởi các bộ gỡ lỗi cấp độ nguồn đầy năng lực để chỉ ra chính xác điều gì đang diễn ra trong một chương trình bằng cách theo dấu (tracing) quá trình thực hiện của nó qua toàn bộ mã nguồn. Một vài trình biên dịch giải quyết vấn đề tốc độ biên dịch bằng cách thực hiện quá trình biên dịch trong bộ nhớ (*in-memory compilation*). Các trình biên dịch theo kiểu này lưu trình biên dịch trong bộ nhớ RAM. Đối với các chương trình nhỏ, quá trình này có thể xem như là một trình thông dịch.

Quá trình biên dịch

Để lập trình bằng C và C++ chúng ta cần phải hiểu các bước và các công cụ trong quá trình biên dịch. Một vài ngôn ngữ (đặc biệt là C và C++) bắt đầu thực hiện quá trình biên dịch bằng cách chạy một bộ tiền xử lý đối với mã nguồn. Bộ tiền xử lý là một chương trình đơn giản thay thế các mẫu trong mã nguồn bằng các mẫu khác mà các lập trình viên đã định nghĩa (sử dụng các chỉ thị tiền xử lý: *preprocessor directives*). Các chỉ thị tiền xử lý được sử dụng để tiết kiệm việc gõ các đoạn chương trình thường xuyên sử dụng và tăng khả năng dễ đọc cho mã nguồn. Tuy nhiên các chỉ thị tiền xử lý này đôi khi cũng gây ra những lỗi rất tinh vi và khó phát hiện. Mã sinh ra bởi bộ tiền xử lý này thường được ghi lên một file tạm. Các trình biên dịch thường thực hiện công việc của nó theo hai pha. Đầu tiên là phân tích mã tiền xử lý. Bộ biên dịch chia mã tiền xử lý thành các đơn vị nhỏ và tổ chức chúng thành một cấu trúc gọi là cây. Ví dụ như trong biểu thức: “A+B” các phần tử “A”, “+”, “B” sẽ được lưu trên nút của cây phân tích. Một bộ tối ưu hóa toàn cục (*global optimizer*) đôi khi cũng được sử dụng để tạo ra mã chương trình nhỏ hơn, nhanh hơn.

Trong pha thứ hai, bộ sinh mã duyệt qua cây phân tích và sinh ra hoặc là mã assemble hoặc mã máy cho các nút của cây. Nếu như bộ sinh mã tạo ra mã assembly, thì sau đó chương trình dịch mã assembler sẽ thực hiện công việc tiếp theo. Kết quả của hai trường hợp trên đều là một module object (một file thường có đuôi là .o hoặc .obj). Sau đó một bộ tối ưu hoá nhỏ (peep-hole) sẽ được sử dụng để loại bỏ các đoạn chứa các câu lệnh assembly thừa. Việc sử dụng từ “object” để mô tả các đoạn mã máy là một thực tế không đúng lắm. Từ này đã được dùng trước cả khi lập trình hướng đối tượng ra đời. Từ “object” được sử dụng có ý nghĩa như là từ “goal” khi nói về việc biên dịch, trong khi đó trong lập trình hướng đối tượng nó lại có nghĩa là “a thing with boundaries”. Trình liên kết kết hợp một danh sách các module object thành một chương trình thực hiện có thể nạp vào bộ nhớ và thực hiện bởi hệ điều hành. Khi một hàm trong một module object tạo ra một tham chiếu tới một hàm hoặc một biến trong một module object khác, trình liên kết sẽ sắp xếp lại các tham chiếu này; điều này đảm bảo rằng tất cả các hàm và dữ liệu external được sử dụng trong quá trình biên dịch là đều tồn tại. Trình liên kết cũng thêm vào các module object đặc biệt để thực hiện các hành động khởi động. Trình liên kết có thể tìm kiếm trên các file đặc biệt gọi là các thư viện để sắp xếp lại tất cả các tham chiếu tới chúng. Mỗi thư viện chứa một tập các module object trong một file. Một thư viện được tạo ra và bảo trì bởi một lập trình viên có tên là *librarian*.

Kiểm tra kiểu tĩnh

Trình biên dịch thực hiện kiểm tra kiểu trong pha đầu tiên của quá trình biên dịch. Quá trình kiểm tra này thực hiện kiểm thử việc sử dụng các tham số của các hàm và ngăn chặn rất nhiều lỗi lập trình khác nhau. Vì quá trình kiểm tra kiểu được thực hiện trong quá trình biên dịch chứ không phải trong quá trình chương trình thực hiện nên nó được gọi là kiểm tra kiểu tĩnh. Một vài ngôn ngữ lập trình hướng đối tượng (Java chẳng hạn) thực hiện kiểm tra kiểu tại thời điểm chương trình chạy (*dynamic type checking*). Nếu kết hợp cả việc kiểm tra kiểu tĩnh và động thì sẽ hiệu quả hơn nhưng kiểm tra kiểu động cũng làm cho chương trình thực hiện bị ảnh hưởng đôi chút. C++ sử dụng kiểm tra kiểu tĩnh. Kiểm tra kiểu tĩnh báo cho lập trình viên về các lỗi về sử dụng sai kiểu dữ liệu trong quá trình biên dịch, và do đó tối ưu hóa tốc độ thực hiện chương trình. Khi học C++ chúng ta sẽ thấy hầu hết các quyết định thiết kế của ngôn ngữ đều tập trung vào củng cố các đặc điểm: tốc độ nhanh, hướng đối tượng, các đặc điểm mà đã làm cho ngôn ngữ C trở nên nổi tiếng. Chúng ta có thể không dùng tùy chọn kiểm tra kiểu tĩnh của C++ hoặc cũng có thể thực hiện việc kiểm tra kiểu động - chỉ cần viết thêm mã.

Các công cụ cho việc biên dịch độc lập

Việc biên dịch độc lập rất cần thiết nhất là đối với các dự án lớn. Trong ngôn ngữ C và C++, một lập trình viên có thể tạo ra các đoạn chương trình nhỏ để quản lý và được kiểm thử độc lập. Công cụ cơ bản để chia một chương trình thành các phần nhỏ là khả năng tạo ra các thay thế được đặt tên hay là các chương trình con. Trong C và C++ một chương trình con được gọi là một hàm, và các hàm là các đoạn mã có thể được thay thế trong các file khác nhau, cho phép thực hiện quá trình biên dịch độc lập. Nói một cách khác các hàm là các đơn vị nguyên tử của mã nguồn, vì chúng ta không thể đặt các phần khác nhau của hàm trong các file khác nhau nên nội dung của một hàm cần phải được đặt hoàn toàn trong một file (mặc dù các file có thể chứa nhiều hơn 1 hàm).

Khi chúng ta gọi đến một hàm, chúng ta thường truyền cho nó một vài tham số, đó là các giá trị mà chúng ta muốn hàm làm việc với khi nó thực hiện. Khi hàm thực hiện xong chúng ta thường nhận được một giá trị trả về, một giá trị mà hàm trả lại như là một kết quả. Cũng có thể viết các hàm không nhận các tham số và không trả về bất kỳ giá trị nào. Để tạo ra một chương trình với nhiều file, các hàm trong một file phải truy cập tới các hàm và dữ liệu trong các file khác. Khi biên dịch một file, trình biên dịch C hoặc C++ phải biết về các hàm và dữ liệu trong các file khác đặc biệt là tên và cách dùng chúng. Trình biên dịch đảm bảo các hàm và dữ liệu được sử dụng đúng đắn. Quá trình báo cho trình biên dịch tên và nguyên mẫu của các hàm và dữ liệu bên ngoài được gọi là khai báo (*declaration*). Khi chúng ta đã khai báo một hàm hoặc biến trình biên dịch sẽ biết cách thức kiểm tra để đảm bảo các hàm và dữ liệu này được sử dụng đúng đắn.

Including các file Header

Hầu hết các thư viện đều chứa một số lượng đáng kể các hàm và biến. Để tiết kiệm công sức và đảm bảo sự nhất quán khi khai báo ngoài các phần tử này, C và C++ đã sử dụng một loại file được gọi là file header. Mỗi file header là một file chứa các khai báo ngoài cho 1 thư viện; theo qui ước các file này có phần mở rộng là .h, nhưng chúng ta cũng có thể dùng các đuôi file khác cho chúng chẳng hạn như .hpp hoặc .hxx. Lập trình viên tạo ra các file thư viện sẽ cung cấp các header file. Để khai báo các hàm và các biến bên ngoài thư viện người dùng đơn giản chỉ cần thực hiện include file header đó. Để include một file header chúng ta sử dụng chỉ thị tiền xử lý **#include**. Chỉ thị này sẽ báo cho bộ xử lý mở file

header có tên tương ứng và chèn nội dung của file đó vào chỗ mà chỉ thị `#include` được sử dụng. Tên file sử dụng sau chỉ thị `#include` có thể nằm giữa hai dấu `<` và `>` hoặc giữa hai dấu `"`.

Ví dụ: `#include <header.h>`

Nếu chúng ta sử dụng chỉ thị `include` theo cách trên thì bộ tiền xử lý sẽ tìm file header theo cách đặc thù đối với cài đặt của chúng ta, nhưng thường thì sẽ có một vài đường dẫn mà chúng ta chỉ định cụ thể trong biến môi trường của trình biên dịch hoặc trên dòng lệnh để sử dụng cho việc tìm các file header. Cơ chế thiết lập các đường dẫn này phụ thuộc vào trình biên dịch và môi trường mà chúng ta làm việc.

Ví dụ: `#include "header.h"`

Chỉ thị tiền xử lý như trên thường có ý nghĩa là báo cho bộ tiền xử lý tìm file tương ứng trong thư mục hiện tại trước nếu không thấy thì sẽ tìm giống như trong trường hợp tên file `include` được đặt giữa hai dấu `<` và `>`. Nói chung thì đối với các file `include` chuẩn hoặc được sử dụng nhiều chúng ta nên đặt nó trong thư mục mặc định là `include` dưới thư mục cài đặt trình biên dịch và dùng chỉ thị theo kiểu `<>`, còn đối với các file đặc thù với ứng dụng cụ thể thì dùng kiểu tên file đặt giữa hai dấu `"`. Trong quá trình phát triển của C++ các nhà cung cấp các trình biên dịch có các qui ước đặt tên khác nhau và các hệ điều hành lại có các hạn chế tên khác nhau đặc biệt là độ dài của tên file. Các vấn đề này gây ra các vấn đề về tính khả chuyển của chương trình. Để khắc phục vấn đề này người ta đã sử dụng một định dạng chuẩn cho phép các tên file header có thể dài hơn 8 ký tự và bỏ đi phần tên mở rộng. Để phân biệt một chương trình C và C++ đôi khi người ta còn dùng cách thêm một ký tự "c" vào trước tên của các file header, chi tiết này cũng được chấp nhận đối với C và C++.

Quá trình liên kết

Trình liên kết tập hợp các module object (thường là các file có phần mở rộng là `.o` hoặc `.obj`), được sinh ra bởi trình biên dịch, thành một chương trình có thể thực hiện được và hệ điều hành có thể nạp vào bộ nhớ và chạy. Đây là pha cuối cùng trong quá trình biên dịch. Các đặc điểm của các trình liên kết thay đổi phụ thuộc vào các hệ thống khác nhau. Nói chung chúng ta chỉ cần chỉ rõ cho trình liên kết biết tên của các module object và các thư viện mà chúng ta muốn liên kết, và tên của chương trình khả chạy cuối cùng. Một vài hệ thống đòi hỏi chúng ta cần phải tự gọi tới các trình liên kết. Tuy nhiên hầu hết các trình biên dịch hoàn chỉnh đều thực hiện hộ chúng ta công việc này.

Sử dụng các thư viện

Giờ đây chúng ta đã biết các thuật ngữ cơ bản, chúng ta có thể hiểu cách thức sử dụng một thư viện. Để sử dụng một thư viện cần phải:

- + Include file header của thư viện
- + Sử dụng các hàm và các biến trong thư viện
- + Liên kết thư viện vào chương trình khả chạy cuối cùng

Các bước này cũng đúng với các module object không có trong các thư viện. Including một file header và liên kết các module object là các bước cơ bản để thực hiện việc biên dịch độc lập trong C và C++.

Trình liên kết làm thế nào để tìm một thư viện

Khi chúng ta tạo ra một tham chiếu ngoài tới một hàm số hoặc một biến số trong C hoặc C++, trình liên kết, khi bắt gặp tham chiếu này, có thể thực hiện một trong hai việc sau: nếu nó chưa thấy phần định nghĩa của hàm hay biến này, nó sẽ thêm định danh vào danh sách các tham chiếu chưa được định nghĩa của nó. Nếu như trình liên kết đã bắt gặp định nghĩa của tham chiếu đó, tham chiếu sẽ được sắp xếp lại. Nếu như trình liên kết không tìm thấy định nghĩa của tham chiếu trong danh sách các module object nó sẽ tiến hành tìm kiếm trong các thư viện. Các thư viện có một vài loại chỉ số nên trình liên kết không cần thiết phải tìm kiếm hết trong các module object của thư viện – nó chỉ cần xem xét các phần chỉ mục. Khi trình liên kết tìm thấy một định nghĩa trong một thư viện, toàn bộ module object chứ không chỉ phần định nghĩa của hàm, sẽ được liên kết vào chương trình thực hiện. Chú ý rằng toàn bộ thư viện sẽ không được liên kết, chỉ có phần định nghĩa mà chương trình tham chiếu tới. Như vậy nếu chúng ta muốn tối ưu về kích thước của chương trình chúng ta có thể cho mỗi hàm vào một file khi xây dựng các thư viện riêng của mình. Điều này đòi hỏi công sức edit nhiều hơn nhưng cũng có thể có ích. Vì trình liên kết tìm kiếm các file theo thứ tự chúng ta có thể che đi sự tồn tại của một hàm thư viện bằng cách dùng hàm của chúng ta với phần định nghĩa và prototype y hệt như hàm thư viện. Tuy nhiên điều này cũng có thể gây ra các lỗi mà chúng ta không thể kiểm soát được.

Khi một chương trình khả chạy được viết bằng C hoặc C++ được tạo ra, một số các thành phần nhất định sẽ được liên kết với nó một cách bí mật. Một trong các thành phần này chính là module khởi động (startup), module này chứa các thủ tục khởi tạo cần phải được thực hiện bất cứ khi nào một chương trình C hay C++ bắt đầu chạy. Các thủ tục này thiết lập stack và các biến khởi tạo nhất định trong chương trình.

Trình biên dịch luôn thực hiện việc tìm kiếm trong các thư viện chuẩn để thực hiện liên kết các hàm chuẩn mà chúng ta dùng trong chương trình nên để dùng các hàm trong các thư viện chuẩn chúng ta đơn giản chỉ cần include file header của thư viện đó. Còn đối với các thư viện riêng do chúng ta tạo ra chúng ta cần chỉ rõ tên thư viện cho trình liên kết (chẳng hạn thư viện graphics không phải là một thư viện chuẩn).

1.2 Chương trình đầu tiên.

Cách tốt nhất để học lập trình là xem các chương trình của người khác viết và học tập các kỹ thuật lập trình của họ. Sau đây là chương trình HelloWorld được viết bằng C++, một chương trình mà hầu hết các sách lập trình đều lấy làm ví dụ mở đầu.

```
// Chương trình HelloWorld
// File hello.cpp
// In ra màn hình xâu "Hello, World!"

#include <iostream.h> // Khai báo luồng cout để sử dụng

int main() {
    cout << "Hello, World! I am "
```

```

    << 20 << " today." endl;

    return 0;

}

```

Điều đầu tiên chúng ta cần biết là một chương trình C hoặc C++ là một tập các hàm, biến và các lời gọi hàm. Khi chương trình thực hiện nó sẽ gọi đến một hàm đặc biệt mà bất cứ chương trình nào cũng có đó là hàm main . Về mặt thuật toán và nội dung chương trình này không có gì đặc biệt, nó in ra màn hình một dòng chào mừng: "Hello, World!". Chúng ta sẽ lần lượt khám phá các đặc điểm của C++ qua các câu lệnh của chương trình đơn giản này. Hai dòng đầu tiên của chương trình là hai dòng chú thích, giới thiệu về chức năng của chương trình. C++ chấp nhận kiểu viết chú thích theo kiểu của C:

```

/*
chú thích có thể gồm nhiều dòng
*/

```

Nhưng đưa ra một kiểu chú thích khác tiện lợi hơn là:

```

// chú thích, chú ý là chú thích này chỉ nằm trên một dòng

```

Một số lập trình viên thích dùng kiểu chú thích của C++ hơn vì như thế dễ dàng phân biệt một chương trình C với một chương trình C++. Mặc dù đây không phải là một qui tắc bắt buộc song chúng ta nên dùng kiểu thứ hai và nếu có dùng kiểu thứ nhất thì cần phải theo một qui luật nhất định . Tiếp theo là một chỉ thị tiền xử lý #include. Ở đây chúng ta include file header iostream chứa các dòng vào ra chuẩn của C++. Thường khi chúng ta include một file header chúng ta nên có kèm một vài chú thích ngắn gọn về mục đích của file đó, chẳng hạn ở đây chúng ta include file header iostream là vì cần sử dụng đối tượng cout trong thư viện iostream . Tiếp theo là hàm main () có kiểu trả về là int và không nhận tham số nào . Giống như C tất cả các chương trình C++ đều có một và duy nhất một hàm main() và nếu chúng ta không nói gì có nghĩa là hàm main sẽ trả về một giá trị có kiểu int nên để tránh một vài rắc rối chúng ta nên xác định kiểu của hàm main là int và trả về 0 trước khi kết thúc hàm . Prototype của hàm main là : int main() có nghĩa là hàm này có thể nhận bất bao nhiêu tham số tùy ý . Trong câu lệnh tiếp theo chúng ta sử dụng đối tượng **cout** (*console output*) để in ra một loạt các tham số thông qua các toán tử "<<". Chúng ta đã biết trong ngôn ngữ C toán tử "<<" là toán tử dịch bit trái nhưng trong C++ ngoài ý nghĩa là một toán tử dịch bit trái nó còn là một toán tử của đối tượng **cout**, đó chính là một minh họa cho khả năng overload các toán tử của C++ mà chúng ta sẽ học sau này . Cũng cần chú ý là câu lệnh này được viết trên nhiều dòng, C++ cho phép một câu lệnh có thể viết trên nhiều dòng . Trình biên dịch nhận biết sự kết thúc một câu lệnh trong C++ bằng cách nhận biết sự có mặt của các dấu ";".

endl là một hàm đặc biệt thuộc thư viện các luồng vào ra chuẩn nó kết thúc dòng hiện tại của **cout** là nhảy xuống dòng tiếp theo.

Đối tượng cout có khả năng xử lý nhiều tham số tương ứng với các toán tử "<<". Nó xem các tham số đó như là một dãy các ký tự, nếu là các kiểu dữ liệu khác (ngoài kiểu xâu: các ký tự giữa hai dấu " và ") cout sẽ có hai cách thức xử lý . Thứ nhất nếu đó là các kiểu

cơ bản chúng sẽ được chuyển thành một dãy các ký tự giữa hai dấu “”, còn nếu là một kiểu tự định nghĩa (lớp hoặc struct) thì có thể sẽ gọi tới hàm overload toán tử của kiểu đó “<<”.

Dòng lệnh cuối cùng là câu lệnh `return 0` để phù hợp với prototype của hàm `main` được khai báo ban đầu.

Để tiến hành biên dịch chương trình trên chúng ta thực hiện lệnh:

`Tcc -eHello hello.cpp`. Kết quả nhận được là một file khả chạy có tên là `hello.exe`.

2. Biến, hằng và tầm hoạt động của các biến

2.1 Cú pháp khai báo biến (variable declaration)

Ý nghĩa của cụm từ “variable declaration” đã từng có những ý nghĩa trái ngược nhau và gây nhầm lẫn trong lịch sử, và việc hiểu đúng định nghĩa của cụm từ này là rất quan trọng trong việc hiểu đúng dẫn mã chương trình. Một khai báo biến sẽ báo cho trình biên dịch biết các đặc điểm của một biến được khai báo. Mặc dù có thể đó là lần đầu tiên trình biên dịch bắt gặp biến đó trong quá trình biên dịch nhưng một khai báo biến đúng đắn sẽ đảm bảo rằng biến đó là tồn tại (đâu đó trong bộ nhớ) và nó là một biến có kiểu X.

Cú pháp khai báo biến hợp lệ trong C++ là:

`<kiểu biến> tên biến;`

Trong đó “kiểu biến” là một kiểu dữ liệu hợp lệ và tên biến là một tên hợp lệ theo như định nghĩa trong C.

Ví dụ: `int a;`

Khi gặp một khai báo như trên trong quá trình biên dịch, trình biên dịch sẽ ngay lập tức tạo ra một vùng nhớ (có thể có thêm giá trị khởi tạo) của biến kiểu số nguyên và gán nhãn là `a` (xác định hay định nghĩa biến). Tuy nhiên đôi khi chúng ta chỉ muốn đơn giản khai báo một biến là tồn tại (ở đâu đó trong toàn bộ chương trình chứ không muốn ngay lập tức định nghĩa biến đó). Để giải quyết trường hợp này chúng ta sẽ dùng từ khóa **extern**, ví dụ:

`extern int a;`

Khai báo này sẽ báo cho trình biên dịch biết rằng biến có tên là `a` là tồn tại và nó đã hoặc sẽ được định nghĩa đâu đó trong chương trình.

Ví dụ:

```
// file: Declare.cpp
// Ví dụ khai báo và định nghĩa biến
extern int i; // khai báo và không định nghĩa
float b; // khai báo và định nghĩa
int i; // định nghĩa biến i

int main() {
    b = 1.0;
```

```
i = 2;
```

```
}
```

Các biến có thể được khai báo ở bất kỳ một vị trí nào trong chương trình, điều này có đôi chút khác biệt so với các chương trình C.

2.2 Tầm hoạt động của các biến

Khái niệm tầm hoạt động của các biến cho chúng ta biết khu vực (phần chương trình) mà một biến nào đó có thể được sử dụng hợp lệ và khu vực nào thì việc truy cập tới một biến là không hợp lệ. Tầm hoạt động của một biến bắt đầu từ vị trí mà nó được khai báo cho tới dấu “}” đầu tiên khớp với dấu “{” ngay trước khai báo của biến đó. Có nghĩa là tầm hoạt động của một biến được xác định là trong cặp “{” và “}” gần nhất bao nó. Tất nhiên tầm hoạt động của các biến có thể chồng lên nhau.

2.3 Khai báo biến ngay trong cú pháp của các câu lệnh điều khiển

Như chúng ta đã biết trong các chương trình C++ việc khai báo biến là khá tự do. Các biến có thể được khai báo ở bất kỳ vị trí hợp lệ nào của chương trình miễn là chúng phải là xác định trước khi được sử dụng.

Trong ngôn ngữ C và hầu hết các ngôn ngữ thủ tục khác lập trình viên bắt buộc phải khai báo các biến tại phần đầu tiên của mỗi thủ tục. Do đó khi đọc các file mã nguồn C chúng ta luôn thấy một loạt khai báo các biến sẽ được dùng mỗi thủ tục ở phần đầu của thủ tục. Điều này sẽ rất bất tiện khi một thủ tục có nhiều biến hoặc dài vì việc kiểm soát biến (tên, giá trị khởi tạo, tầm hoạt) sẽ trở nên khó khăn. Đi xa hơn cả việc cho phép khai báo bất kỳ vị trí nào hợp lệ trong chương trình C++ còn cho phép khai báo và khởi tạo các biến ngay bên trong biểu thức điều khiển của các vòng lặp **for**, **while**, **do** hoặc trong câu lệnh **if**, **switch**. Ví dụ:

```
for(int i=0;i<10;i++){  
    ....  
}  
while(char c = cin.get() != 'q'){  
    ....  
}  
if(char x = c == 'a' || c == 'b'){  
    ....  
}  
switch(int i=cin.get()){  
    case 'A': ...; break;  
    ....  
}
```

Mặc dù vậy việc khai báo như trên chỉ thường được dùng với các vòng lặp for vì đôi khi nó gây ra một số lỗi. Ví dụ câu lệnh:

```
while( (char c = cin.get()) != 'q' ){  
    }
```

sẽ làm chúng ta ngạc nhiên với kết quả nhận được . Vì toán tử != có độ ưu tiên cao hơn toán tử gán = nên c sẽ nhận một giá trị có kiểu Bool và sau đó mới được convert sang kiểu char.

2.4 Các kiểu biến

Biến toàn cục (global variable)

Các biến toàn cục được định nghĩa bên ngoài tất cả các hàm và có thể được sử dụng trong tất cả các phần của chương trình (thậm chí ngay cả phần chương trình nằm trong một file mã nguồn khác). Các biến toàn cục không bị ảnh hưởng bởi các tầm hoạt động (chúng tồn tại cho tới khi chương trình kết thúc).

Khi cần tham chiếu tới các biến toàn cục trong một file mà nó chưa được khai báo (biến này được khai báo trong một file khác) chúng ta sử dụng từ khóa extern để chỉ ra rằng biến đó là một biến toàn cục được khai báo trong file khác.

Biến cục bộ (hay địa phương, local)

Các biến địa phương thường được khai báo trong một phạm vi hay tầm hoạt động nhất định, thường là trong một hàm . Các biến địa phương này còn được gọi là các biến tự động vì chúng ta có thể sử dụng chúng một cách tự nhiên trong tầm hoạt động của chúng và bản thân chúng cũng tự động “out of scope” bên ngoài phạm vi hoạt động . Chúng ta có thể sử dụng từ khóa auto để làm rõ hơn điều này.

Biến thanh ghi (register variable)

Các biến thanh ghi là một loại biến cục bộ . Để khai báo các biến thanh ghi chúng ta dùng từ khóa **register**. Mục đích của việc khai báo các biến register là báo cho trình biên dịch biết để nó có thể làm cho việc truy cập vào các biến này với tốc độ càng nhanh càng tốt. Việc tăng tốc độ truy cập biến là phụ thuộc vào cài đặt tùy nhiên như ngụ ý của từ register điều này thường được thực hiện bằng cách đặt biến vào một thanh ghi . Không có gì đảm bảo là biến được khai báo là register sẽ được đặt trong một thanh ghi hoặc thậm chí tốc độ truy cập sẽ nhanh hơn . Đó chỉ là một gợi ý cho trình biên dịch . Không thể thực hiện các biến thanh ghi kiểu này, chúng cũng chỉ có thể là các biến địa phương, không thể là các biến toàn cục hoặc các biến tĩnh và nói chung chúng ta nên tránh dùng chúng .

Biến tĩnh (static variable)

Các biến tĩnh được khai báo bằng từ khóa static . Bình thường đối với một biến được khai báo cục bộ trong một hàm số , nó sẽ tự động bị loại bỏ khỏi bộ nhớ khi hàm được gọi thực hiện xong. Khi hàm được gọi thực hiện lại lần nữa , các biến cục bộ lại được khởi tạo lại và cứ thế . Tuy nhiên đôi khi chúng ta muốn lưu lại các giá trị của một biến số đã có được trong các lần gọi thực hiện trước của hàm , khi đó việc dùng biến static là hợp lý . Các biến static chỉ được khởi tạo lần đầu tiên khi hàm được gọi tới lần đầu tiên. Chúng ta có thể băn khoăn tự hỏi là vậy tại sao không dùng các biến toàn cục câu trả lời là các biến static có tầm hoạt động trong một thân hàm do đó chúng ta có thể thu hẹp các lỗi liên quan tới

việc sử dụng biến này, có nghĩa khả năng lỗi là thấp hơn so với dùng biến toàn cục. Ngoài ý nghĩa trên từ khóa static thường có một ý nghĩa khác đó là “không thể sử dụng ngoài một phạm vi nhất định”. Khi từ khóa static được dùng để khai báo một tên hàm hoặc một biến nằm ngoài tất cả các hàm trong một file mã nguồn thì có nghĩa là biến đó chỉ có tầm hoạt động trong file đó mà thôi. Khi đó chúng ta nói là biến đó có tầm hoạt động file.

2.5 Liên kết biến khi biên dịch

Để hiểu cách thức hoạt động của các chương trình C và C++ chúng ta cần phải hiểu quá trình liên kết diễn ra như thế nào. Có hình thức liên kết các biến khi biên dịch: liên kết trong và liên kết ngoài. Liên kết trong có nghĩa là bộ nhớ (vùng lưu trữ) được tạo ra để biểu diễn định danh chỉ cho file đang được biên dịch. Các file khác có thể sử dụng định danh đó đối với liên kết trong, hoặc với một biến toàn cục. Liên kết trong thường được thực hiện với các biến static. Liên kết ngoài có nghĩa là mỗi vùng nhớ được tạo ra để biểu diễn định danh cho tất cả các file đang được biên dịch. Các vùng nhớ này chỉ được tạo ra một lần và trình liên kết phải sắp xếp lại tất cả các tham chiếu tới vùng nhớ đó. Các tên hàm và các biến toàn cục có các liên kết ngoài và chúng có thể được truy cập trong các file khác bằng cách khai báo bằng từ khóa extern. Các biến định nghĩa ngoài các hàm (trừ các const) và các định nghĩa hàm là mặc định đối với liên kết ngoài. Chúng ta có thể buộc chúng thực hiện các liên kết trong bằng từ khóa static và chỉ rõ liên kết ngoài bằng từ khóa extern. Các biến cục bộ chỉ được sử dụng tạm thời, trên stack khi các hàm được gọi tới. Trình liên kết không biết tới chúng và do đó không có quá trình liên kết nào được thực hiện.

2.6 Các hằng

Trong các trình biên dịch C cổ điển chúng ta có thể khai báo các hằng bằng cách sử dụng chỉ thị tiền xử lý, ví dụ:

```
#define PI 3.14159
```

Khi đó trong quá trình tiền xử lý bộ tiền xử lý sẽ thực hiện thay thế tất cả các ký hiệu PI mà nó gặp trong các file mã nguồn bằng giá trị 3.14159.

Chúng ta vẫn có thể sử dụng cách này trong C++ tuy nhiên có rất nhiều vấn đề đối với kiểu khai báo này. Chúng ta không thể thực hiện kiểm tra kiểu đối với PI, không thể lấy địa chỉ của PI (vì thế không thể dùng con trỏ trỏ vào biến này). PI cũng không thể là một biến có kiểu người dùng định nghĩa. Cũng không thể xác định được tầm hoạt động của PI.

C++ sử dụng từ khóa const để khai báo các hằng, cú pháp khai báo giống như khai báo biến chỉ khác là giá trị của hằng là không thay đổi. Các hằng trong C++ đều phải khởi tạo trước khi sử dụng. Các giá trị hằng cho các kiểu built-in được biểu diễn như là các số thập phân, bát phân, số hexa hoặc các số dấu phẩy động (đáng buồn là các số nhị phân được cho là không quan trọng) hoặc là các ký tự. Nếu không có các chỉ dẫn khai báo nào khác các hằng được coi là các số thập phân. Các hằng bắt đầu bởi số 0 được xem là các hằng trong hệ bát phân, còn 0x là các hằng trong hệ hexa. Các hằng dấu phẩy động được biểu diễn bởi phần thập phân và dạng mũ hóa ví dụ: 1e4, 1.4e4. Chúng ta có thể thêm các hậu tố f, F, L, l để chỉ rõ kiểu của các hằng loại này. Các hằng ký tự được biểu diễn giữa hai dấu ‘, nếu là ký tự đặc biệt thì có thêm dấu \ đứng trước.

Biến kiểu volatile

Trong khi từ khóa `const` có nghĩa là biến không thay đổi giá trị thì khai báo biến với từ khóa `volatile` có nghĩa là chúng ta không biết biến này sẽ thay đổi lúc nào và do đó trình biên dịch sẽ không thực hiện các tối ưu hóa dựa trên giả thiết về sự ổn định của biến này. Một biến `volatile` sẽ được đọc vào khi mà giá trị của nó được cần đến. Một trường hợp đặc biệt của các biến `volatile` là khi chúng ta viết các chương trình đa luồng. Ví dụ khi chúng ta đang chờ đợi một cờ nào đó đang được xử lý bởi một luồng khác thì biến cờ đó bắt buộc phải là `volatile`. Các biến `volatile` không có ảnh hưởng gì tới chương trình nếu chúng ta không thực hiện tối ưu hóa nó nhưng sẽ có thể có các lỗi rất tinh vi khi chúng ta tiến hành tối ưu hóa chương trình.

3. Hàm trong C++

Trong ngôn ngữ C cổ (không phải là ngôn ngữ C chuẩn mà chúng ta dùng hiện nay) chúng ta có thể thực hiện việc gọi hàm với số lượng tham số cũng như kiểu tham số tùy ý mà trình biên dịch sẽ không phản nản gì cả. Tất cả dường như đều tốt cho tới khi chúng ta chạy chương trình. Có thể chúng ta sẽ nhận được các kết quả rất khó hiểu mà không có bất cứ một dấu hiệu hay gợi ý nào về chúng. Đây có lẽ là một trong các lý do làm cho C trở thành một ngôn ngữ được đánh giá là ngôn ngữ Assembly cấp cao. Ngôn ngữ C chuẩn và C++ ngày nay có một cơ chế gọi là nguyên mẫu hay bản mẫu hàm (function prototype). Với cơ chế này chúng ta cần khai báo kiểu của các tham số của hàm, kiểu của hàm khi khai báo và định nghĩa chúng. Sự khai báo hay mô tả rõ ràng này được gọi là biểu mẫu của hàm. Khi hàm được gọi trình biên dịch sẽ sử dụng biểu mẫu của hàm để kiểm tra xem các tham số được truyền có đúng kiểu, số lượng cũng như giá trị trả về của hàm có được xử lý đúng hay không. Nếu như có các lỗi trong quá trình kiểm tra xảy ra trình biên dịch sẽ thông báo ngay cho lập trình viên biết trong quá trình biên dịch.

Cú pháp khai báo một hàm như sau:

<kiểu trả về của hàm> <tên hàm>(<danh sách các kiểu tham số và tên ngăn cách nhau bởi dấu phẩy>);

Ví dụ: `int max(int x, int y);`

Về bản chất chúng ta không cần có các tên tham biến, chúng chỉ thực sự cần khi chúng ta sử dụng chúng trong việc định nghĩa các hàm. Tuy nhiên điều này cũng không phải là bắt buộc đối với C++ (trong C là bắt buộc). Chúng ta có thể có một tham số nào đó không có tên và nó sẽ không được sử dụng trong thân hàm (tất nhiên vì nó không có tên). Khi chúng ta gọi tới hàm đó chúng ta vẫn phải truyền đúng các tham số. Tuy nhiên tác giả của hàm đó sau đó vẫn có thể sử dụng tham số ở đâu đó mà không cần thiết phải thay đổi các lời gọi hàm. Điều này rất tiện khi chúng ta không muốn có các lời cảnh báo về việc không sử dụng một tham số nào đó trong thân hàm. C và C++ có hai cách khác nhau để định nghĩa danh sách các tham số. Nếu chúng ta có một hàm `func()`, C++ sẽ hiểu là hàm này không có tham số, C lại hiểu là hàm này có thể có bất kỳ tham số nào. Một hàm `func(void)` sẽ được hiểu là không có tham số trong cả C và C++. Một trường hợp nữa xảy ra là khi chúng ta không xác định được số tham số cũng như kiểu tham số của hàm mà chúng ta muốn khai báo (gọi là một danh sách tham biến: variable argument list). Khi đó chúng ta sẽ sử dụng ký pháp (...). Tuy nhiên nên hạn chế sử dụng nó trong C++, chúng ta có nhiều cách khác để đạt được kết quả này mà không cần tới ký pháp đó.

Các giá trị trả về của hàm

Trong nguyên mẫu hàm chúng ta buộc phải chỉ rõ kiểu của hàm, nếu một hàm không có kiểu trả về thì kiểu của nó là `void`. Trong mỗi một thân hàm có kiểu bao giờ cũng có ít nhất một câu lệnh `return`. Khi gặp lệnh này trong quá trình thực hiện, hàm sẽ kết thúc. Trong các hàm không kiểu cũng có thể dùng `return` để thoát khỏi hàm. Một trong các điểm mạnh của ngôn ngữ C và C++ là một thư viện hàm rất phong phú và linh hoạt. Để sử dụng chúng, lập trình viên chỉ cần thực hiện `include` các file header chứa các prototype của chúng trong chương trình, phần còn lại sẽ tự do trình biên dịch và trình liên kết thực hiện. Chúng ta có thể tạo ra các thư viện hàm riêng cho mình để sử dụng. Tuy nhiên hãy xem kỹ phần manual của trình biên dịch trước khi thực hiện.

4. Các cấu trúc điều khiển

Các câu lệnh điều khiển là điều mà mọi lập trình viên cần phải biết trước khi viết bất cứ một chương trình nào. Chúng ta có các câu lệnh điều khiển: **if-else**, **while**, **do, do-while**, **for** và câu lệnh lựa chọn **switch**.

Các câu lệnh điều kiện dựa trên kết quả đúng hoặc sai của một biểu thức điều kiện để xác định đường đi của chương trình. Trong C++ hai từ khóa `true` và `false` đã được đưa vào để biểu thị cho kết quả đúng hoặc sai của một biểu thức điều kiện, tuy nhiên các qui ước cũ vẫn có thể được dùng: một giá trị bất kỳ khác 0 sẽ được coi là đúng và một giá trị bằng 0 có nghĩa là sai.

4.1 Câu lệnh if-else

Câu lệnh điều kiện **if – else** có thể được sử dụng dưới hai dạng khác nhau: có hoặc không có phần mệnh đề **else**. Cú pháp của hai dạng này như sau:

if(expression)

statement

hoặc

if(expression)

statement

else

statement

Biểu thức `expression` cho một giá trị `true` hoặc `false`. Phần câu lệnh “`statement`” có thể là một câu lệnh đơn kết thúc bằng một dấu chấm phẩy cũng có thể là một câu lệnh hợp thành, một tập các câu lệnh đơn giữa hai dấu `{` và `}`. Chú ý là phần câu lệnh `statement` cũng có thể bao gồm các câu lệnh điều kiện **if – else**.

4.2 Vòng lặp không xác định while

Cú pháp:

while (expression)

statement

Biểu thức được tính toán lần đầu tiên tại thời điểm bắt đầu của vòng lặp và sau đó được tính lại mỗi khi lặp lại quá trình thực hiện câu lệnh . Điều kiện để dừng vòng lặp không xác định **while** là giá trị của biểu thức **expression** bằng **false** . Như vậy điều cần chú ý ở đây là câu lệnh trong thân vòng lặp có thể không được thực hiện trong trường hợp biểu thức điều kiện cho giá trị **false** ngay lần đầu tính toán . Đôi khi chúng ta không cần sử dụng biểu thức điều kiện để kết thúc vòng lặp **while** , đó cũng là trường hợp đơn giản nhất của biểu thức điều kiện.

4.3 Vòng lặp không xác định do – while

Sự khác biệt của vòng lặp **do – while** so với vòng lặp **while** là vòng lặp **do – while** thực hiện ít nhất một lần ngay cả khi biểu thức điều kiện cho giá trị **false** trong lần tính toán đầu tiên. Cú pháp của vòng lặp **do – while**:

do

Statement

while(expression);

Vì một vài lý do các lập trình viên thường ít sử dụng vòng lặp **do – while** hơn so với vòng lặp **while**.

4.4 Vòng lặp xác định for

Vòng lặp **for** thực hiện một thao tác khởi tạo trước khi thực hiện lần lặp đầu tiên . Sau đó thực hiện quá trình kiểm tra điều kiện thực hiện của vòng lặp , và tại cuối mỗi lần thực hiện của vòng lặp thực hiện một thao tác nhảy qua một số giá trị nào đó của biến điều khiển. Cú pháp:

for(initialization; conditional; step)

statement

Bất kỳ biểu thức nào trong các biểu thức **initialization** , **conditional** và **step** đều có thể là các biểu thức rỗng tuy nhiên trong trường hợp đó cần giữ lại các dấu chấm phẩy . Biểu thức khởi tạo chỉ được thực hiện lần đầu tiên trước khi vòng lặp được thực hiện . Biểu thức **conditional** sẽ được kiểm tra mỗi khi vòng lặp thực hiện và nếu nó nhận giá trị **false** ngay lần đầu tiên thân của vòng lặp sẽ không được thực hiện . Tại thời điểm kết thúc của thân vòng lặp biểu thức **step** sẽ được thực hiện.

Tuy có sự khác nhau song về bản chất các vòng lặp **for** , **while** và **do – while** có sự tương đồng và chúng đều có thể chuyển đổi cho nhau . Vòng lặp **for** được sử dụng nhiều hơn do một số nguyên nhân sau:

Trong vòng lặp **for** có sự khởi tạo ban đầu , đồng thời nó giữ cho các câu lệnh gần nhau hơn và dễ thấy từ đỉnh chu trình , đặc biệt là khi chúng ta có nhiều chu trình lồng nhau. Ví dụ:

Thuật toán sắp xếp **Shell – sort**: Ý tưởng của thuật toán này là ở mỗi bước thay vì so sánh và đổi chỗ hai phần tử kề nhau như trong phương pháp sắp xếp đơn giản chúng ta sẽ so sánh và đổi chỗ hai phần tử cách xa nhau . Điều này hướng tới việc loại bỏ quá nhiều sự mất trật tự một cách nhanh chóng cho nên ở các giai đoạn sau còn ít công việc phải làm .

Khoảng cách giữa các phần tử so sánh cũng được giảm dần tới một lúc việc sắp xếp trở thành việc đổi chỗ hai phần tử kề nhau.

```
void shellSort(int * a, int n){
    int gap, i, j, temp;
    for(gap = n/2; gap > 0; gap /= 2)
        for(i = gap; i < n; i++)
            for(j = i-gap; j >=0 && a[i] > a[i + gap]; j -= gap){
                temp = a[j];
                a[j] = a[j + gap];
                a[j + gap] = temp;
            }
}
```

Một chú ý thứ hai là các toán tử đầu phẩy cũng thường được sử dụng với các biểu thức trong phần điều khiển của vòng lặp for ví dụ như khi để điều khiển nhiều biến chỉ số chẳng hạn:

```
char * reverse(char *s){
    int c, i, j;
    for(i = 0, j = strlen(s) - 1; i < j; i++, j--)
    {
        c = s[i];
        s[i] = s[j];
        s[j] = c;
    }
}
```

4.5 Các từ khóa break và continue

Chúng ta có thể thực hiện điều khiển việc thực hiện trong thân các vòng lặp bằng các câu lệnh **break** và **continue**. Câu lệnh **break** sẽ thoát khỏi thân vòng lặp và không thực hiện phần còn lại, câu lệnh continue quay trở lại thực hiện bước lặp tiếp theo (bỏ qua phần các câu lệnh nằm sau nó trong vòng lặp). Lệnh break là cần thiết để thoát khỏi các vòng lặp mà điều kiện thực hiện luôn luôn đúng chẳng hạn như while(true)....

4.6 Câu lệnh lựa chọn switch

Câu lệnh switch lựa chọn thực hiện các câu lệnh trong một nhóm các câu lệnh dựa trên giá trị của một biểu thức nguyên. Cú pháp của nó như sau:

```
switch(biến lựa chọn)
```

```

{
    case integral_value1: statement; break;
    case integral_value2: statement; break;
    (...)
    default: statement;
}

```

Biểu thức lựa chọn sau khi thực hiện sẽ cho một giá trị nguyên. Giá trị nguyên này được so sánh với mỗi giá trị hoặc một số giá trị nguyên, nếu trùng khớp câu lệnh tương ứng sẽ được thực hiện. Nếu không có sự trùng khớp nào xảy ra câu lệnh trong phần default sẽ được thực hiện.

Chú ý rằng câu lệnh break ngay sau mỗi phần lựa chọn case có thể không cần sử dụng tuy nhiên khi đó các câu lệnh tiếp sau lựa chọn đó sẽ được thực hiện cho tới khi gặp phải một lệnh break. Nếu có lệnh break các câu lệnh tiếp sau lựa chọn sẽ không được thực hiện, chương trình sẽ thoát khỏi thân lệnh switch.

4.7 Câu lệnh goto

Câu lệnh goto cũng là một câu lệnh cơ bản của C++ vì nó có trong C. Nói chung là chúng ta nên tránh dùng goto tuy vậy có một số trường hợp việc dùng goto cũng có thể chấp nhận được như khi chúng ta muốn thoát hoàn toàn ra khỏi tất cả các vòng lặp lồng nhau từ vòng lặp trong cùng.

4.8 Đệ qui

Đệ qui là một kỹ thuật thường được dùng để giải quyết các vấn đề có độ phức tạp không xác định khi mà chúng ta thường không cần phải lo lắng về kích thước bộ nhớ cần sử dụng. Các bài toán đệ qui thường được giải quyết theo chiến lược chia để trị.

5. Các kiểu dữ liệu cơ bản của C++

Các kiểu dữ liệu cơ bản của C++ hầu hết đều kế thừa của C ngoại trừ kiểu bool với hai hằng số true và false.

Đặc tả của ngôn ngữ C chuẩn cho các kiểu dữ liệu built-in không chỉ rõ cụ thể các kiểu dữ liệu này cần bao nhiêu bit. Thay vào đó nó qui định các giá trị max và min của bit mà mỗi kiểu dữ liệu có thể chứa. Khi đó tùy thuộc vào hệ thống nền mà chúng ta sử dụng các biến của cùng một chương trình sẽ có kích thước khác nhau khi biên dịch trên các hệ thống khác nhau. Ví dụ với các chương trình chạy trên DOS các biến kiểu int sẽ có kích thước là 2 byte tức 16 bit nhưng trên Linux kiểu int sẽ là 32 bit tức 4 byte. Các giá trị giới hạn này được định nghĩa trong hai file header hệ thống là limit.h và float.h.

Về cơ bản cả C và C++ đều có 4 kiểu dữ liệu built-in là char, int, float và double. Kiểu char có kích thước nhỏ nhất là 8 bit mặc dù thực tế có thể lớn hơn. Kiểu int có kích thước nhỏ nhất là 2 byte còn kiểu float và double là hai kiểu số thực có độ chính xác đơn và kép, chúng có format tuân theo chuẩn IEEE.

Như đã đề cập ở trên kiểu bool là một kiểu chuẩn của ngôn ngữ C++ với hai giá trị là true và false. Tuy nhiên rất nhiều chương trình vẫn dùng các giá trị kiểu int thay cho các

giá trị kiểu bool nên trong các trường hợp cần đến một giá trị bool trình biên dịch thường thực hiện chuyển kiểu từ int sang bool hoặc có cảnh báo cho chúng ta để chính xác hóa các trường hợp này.

Ngoài 4 kiểu trên ra chúng ta có thể sử dụng các từ khóa bổ trợ sau để mở rộng khả năng lưu trữ của chúng. C++ cung cấp 4 từ khóa bổ trợ là: **long, short, signed và unsigned**. long và short được dùng để chỉ định các giá trị max và min mà một kiểu dữ liệu sẽ lưu giữ. Một biến kiểu int sẽ có kích thước bằng kích thước nhỏ nhất của một biến kiểu short int. Các kiểu dữ liệu số nguyên có thể là: short int và long int. Với các kiểu thực ta có long float và long double, không có các kiểu số thực với từ khóa short. Các từ khóa signed và unsigned được dùng để chỉ định cho trình biên dịch cách thức sử dụng bit dấu với các kiểu nguyên và kiểu char. Với một kiểu signed bit cao nhất được dùng làm bit dấu, kiểu này chỉ cần thiết với char. Với kiểu unsigned không cần dùng một bit làm bit dấu nên số phần tử dương sẽ tăng lên gấp đôi.

Kiểu con trỏ và tham chiếu

Có thể có nhiều cách nói khác nhau về các biến con trỏ, một trong những điểm mạnh mẽ và mềm dẻo nhất của ngôn ngữ C, đồng thời cũng là nguyên nhân gây ra nhiều rắc rối với các chương trình viết bằng C. Con trỏ là một kiểu dữ liệu bình thường như các kiểu dữ liệu khác chỉ có một điều đặc biệt là giá trị của nó là địa chỉ của các biến khác. Chính vì điều đặc biệt đó mà thông qua các biến con trỏ chúng ta có thể thực hiện các thao tác đối với một biến số khác ví dụ như thay đổi giá trị

Xét ví dụ sau đây:

```
#include <iostream.h>

int main(int argc, char *argv[])
{
    int n = 9;
    int * pn = &n;
    cout << pn << "\n" << *pn << "\n" << &pn << "\n" << &n;
    return 0;
}
```

output nhận được khi chạy chương trình trên là:

0x1491ffc0

9

0x1491ffbe

0x1491ffc0

Giá trị của pn đúng bằng địa chỉ của biến n và *pn bằng giá trị của n. Toán tử * được gọi là toán tử tham chiếu lại (dereference), nó có thể được dùng để khai báo biến con trỏ, tham chiếu tới giá trị của biến mà một biến con trỏ trỏ tới.

Hai ứng dụng cơ bản của con trỏ là:

+ thay đổi giá trị của các đối tượng bên ngoài một hàm số . Đây là ứng dụng cơ bản nhất của các biến con trỏ.

+ các kỹ thuật lập trình tinh vi khác mà chúng ta sẽ học sau.

Tham chiếu (reference)

Ấn tượng ban đầu của chúng ta về các tham chiếu là chúng không cần thiết . Chúng ta có thể viết các chương trình mà không cần tới các tham chiếu. Điều này nói chung là đúng trừ một số trường hợp mà chúng ta sẽ học sau này. Thực ra khái niệm truyền biến qua tham chiếu (pass by reference) không phải là một khái niệm chỉ có ở C ++, nó cũng là một phần cơ bản trong một số ngôn ngữ khác . Khái niệm về tham chiếu cũng có sự tương đồng với khái niệm con trỏ : chúng ta có thể truyền địa chỉ của một tham biến (trong một hàm) qua một tham chiếu . Tuy nhiên sự khác nhau giữa con trỏ và tham chiếu là truyền bằng tham chiếu có vẻ sạch sẽ hơn (cleaner) so với con trỏ. Tham chiếu cho phép các hàm có thể thay đổi giá trị của các đối tượng ngoài như con trỏ tuy nhiên trong cú pháp có sự khác nhau chút ít:

Trong danh sách tham số của hàm chúng ta dùng khai báo int & n để báo rằng chúng ta muốn truyền bằng tham chiếu và truy cập bình thường như một biến khác (con trỏ cần dùng dấu * để truy cập tới giá trị biến). Khi gọi hàm cú pháp đối với việc truyền bằng tham chiếu tương tự như truyền bằng giá trị (với con trỏ cần thêm 1 dấu & trước tên biến).

6. Một số toán tử trong C++

Tất cả các toán tử đều sinh ra một kết quả nào đó từ các toán hạng của chúng. Giá trị này được sinh ra mà không làm thay đổi giá trị của các toán hạng , trừ toán tử gán, toán tử tăng và giảm. Thay đổi giá trị của một toán hạng được gọi là 1 hiệu ứng phụ.

6.1 Toán tử gán (assignment operator)

Phép gán được thực hiện bằng toán tử =. Toán tử gán có nghĩa là lấy giá trị bên phải của toán tử (thường được gọi là rvalue) và copy giá trị đó sang bên trái của toán tử (thường được gọi là lvalue). Một rvalue có thể là bất kỳ giá trị hằng, biến, hoặc biểu thức có thể sinh ra một giá trị, nhưng một lvalue nhất thiết phải là một biến được đặt tên phân biệt (có nghĩa là phải có một vùng nhớ vật lý để chứa dữ liệu). Ví dụ chúng ta có thể gán một giá trị hằng số cho một biến chứ không thể gán một biến cho một giá trị hằng.

6.2 Các toán tử toán học

Các toán tử toán học gồm có phép cộng (+), phép trừ (-), phép nhân (*) và phép chia (/), phép lấy phần dư (%). Phép chia các số nguyên được thực hiện như là phép div, phép lấy phần dư không thực hiện được với các số dấu phẩy động.

Cả C và C ++ đều có một cơ chế viết các câu lệnh tắt cho phép thực hiện đồng thời một phép gán và một toán tử toán học. Điều này được thực hiện bằng cách viết một toán tử trước một dấu =. Ví dụ: x += 4;

6.3 Các toán tử quan hệ

Các toán tử quan hệ thiết lập một quan hệ giữa các giá trị của toán hạng. Chúng sinh ra một giá trị có kiểu Boolean, là true nếu quan hệ đó là đúng và false nếu như quan hệ đó là sai. Các toán tử quan hệ gồm có : nhỏ hơn (<), lớn hơn (>), nhỏ hơn hoặc bằng (<=), lớn

hơn hoặc bằng và bằng g. Các toán tử này đều có thể sử dụng với các kiểu dữ liệu built-in của C và C++.

6.4 Các toán tử logic

Các toán tử logic and (&&) và hoặc (||) cho ta kết quả là true hoặc false dựa trên mối quan hệ logic giữa các tham số của chúng. Chú ý rằng trong C và C++ true có nghĩa là một giá trị khác 0 và false có nghĩa là một giá trị bằng 0. Khi in ra màn hình true sẽ là 1 và false sẽ là 0.

Việc sử dụng các toán tử logic này cũng không có gì đặc biệt chỉ cần chú ý đối với các số dấu phẩy động, ví dụ:

```
float t = 1.22222e12123123, f = 1.22223e12123123;
```

```
cout << (t == f);
```

Sẽ cho ta một kết quả true.

6.5 Các toán tử bitwise

Các toán tử bitwise được sử dụng khi chúng ta muốn thao tác với các bit cụ thể của các biến có kiểu số (do các số thực dấu phẩy động có định dạng riêng nên các toán tử này chỉ làm việc với các biến kiểu **char, int, và long**). Các toán tử bitwise thực hiện các phép tính đại số Boolean trên các bit tương ứng của các tham số của nó. Các toán tử bitwise gồm có toán tử and, or, not và xor được định nghĩa như trong đại số bool. Các toán tử bitwise cũng có thể kết hợp với toán tử gán giống như các toán tử toán học.

6.6 Các toán tử dịch

Có hai toán tử dịch bit là toán tử dịch bit phải (>>) và toán tử dịch bit trái (<<). Các toán tử dịch bit sẽ thực hiện dịch tương ứng sang phải hoặc sang trái một số các bit bằng số nằm ngay sau toán tử. Nếu như số lượng các bit cần dịch lớn hơn số bit của toán hạng thì kết quả sẽ là không xác định. Nếu như toán hạng bên trái là một số thuộc kiểu unsigned thì phép toán dịch bit phải sẽ là một phép dịch bit logic có nghĩa là các bit cao của nó sẽ là các bit 0. Nếu toán hạng bên trái là một số có dấu thì phép dịch phải có thể hoặc không thể là một phép dịch bit logic. Các hàm bitwise thường rất hiệu quả do chúng thường được dịch trực tiếp thành mã assembly. Đôi khi một câu lệnh C hoặc C++ đơn có thể sinh ra một dòng mã assembly.

6.7 Các toán tử một ngôi

Toán tử bitwise not không phải là toán tử một ngôi duy nhất. Ngoài toán tử này còn nhiều toán tử một ngôi khác chẳng hạn như dấu - cũng được xem như là một toán tử một ngôi. Hai toán tử increment và decrement (-- và ++) cũng là các toán tử một ngôi, chúng khác với các toán tử một ngôi khác là chúng có hiệu ứng phụ. Ngoài ra có thể thấy toán tử lấy địa chỉ của một biến số (&), toán tử tham chiếu lại (* và ->), toán tử new và delete cũng là các toán tử một ngôi của C++.

6.8 Toán tử 3 ngôi

Toán tử 3 ngôi if-else thường ít được sử dụng bởi vì nó đòi hỏi có 3 toán hạng. Đây thực sự là một toán tử bởi vì nó cho ta một giá trị chứ không giống với câu lệnh if-else bình thường. Nó bao gồm 3 biểu thức: nếu biểu thức đầu tiên (sau biểu thức đầu tiên là một

dấu ?) cho ta một giá trị true thì biểu thức ngay sau dấu ? sẽ được thực hiện và kết quả của nó trở thành kết quả sinh ra bởi toán tử. Nếu như biểu thức đầu tiên cho một giá trị false thì biểu thức thứ 3 (sau dấu :) sẽ được thực hiện và kết quả của nó sẽ là kết quả của toán tử.

Ví dụ:

```
int max(int a, int b){  
    return (a>b)?a:b;  
}
```

6.9 Toán tử dấu phẩy

Dấu phẩy không chỉ hạn chế sử dụng trong việc khai báo các biến, danh sách tham số của một hàm số mà nó còn là một toán tử được sử dụng để tách biệt các biểu thức. Trong trường hợp là một toán tử, kết quả của toán tử dấu phẩy sẽ là kết quả của việc thực hiện biểu thức cuối cùng. Các biểu thức khác cũng được thực hiện và có thể ảnh hưởng tới kết quả của việc thực hiện của toán tử này qua các hiệu ứng phụ của chúng. Thường thì toán tử dấu phẩy cũng không được sử dụng nhiều vì mọi người thường có thói quen không xem đây là một toán tử.

6.10 Các lỗi thường gặp khi sử dụng các toán tử

Một lỗi thường gặp khi sử dụng các toán tử là chúng ta không sử dụng các cặp đóng mở ngoặc thường xuyên.

Ví dụ:

```
a = b++, c++, d++;
```

Câu lệnh trên hoàn toàn khác với câu lệnh:

```
a = (b++, c++, d++);
```

Tiếp theo là lỗi khi so sánh hai toán hạng bằng toán tử gán `=`. Tương tự chúng ta cũng hay nhầm lẫn khi sử dụng các toán tử bitwise và các toán tử logic tương tự với chúng.

6.11 Toán tử chuyển kiểu

Toán tử chuyển kiểu thường được sử dụng khi chúng ta muốn thực hiện một số toán tử của một kiểu dữ liệu nào đó với một biến thuộc một kiểu dữ liệu khác.

Ví dụ:

```
float f = 100.972;
```

```
int n = (int)f;
```

Đó là cách chuyển kiểu trong ngôn ngữ C. C++ cung cấp cho chúng ta một cách chuyển kiểu khác, tương đối giống với cách gọi hàm:

```
float f = 100.972;
```

```
int n = int(f);
```

Chuyển kiểu cung cấp cho chúng ta một cơ chế rất mạnh để xử lý các biến tuy nhiên đôi khi nó cũng gây ra nhiều lỗi làm chúng ta đau đầu. Vì để thực hiện chuyển kiểu đôi khi các biến cần có thêm bộ nhớ để chứa dữ liệu và điều này không phải bao giờ cũng suôn sẻ

nhất là khi chúng ta thực hiện chuyển kiểu các con trỏ . Chuyển kiểu thường chỉ thực hiện với các biến hơn là các hằng. Trong C++ chúng ta có 4 loại hình chuyển kiểu là static_cast, const_cast, reinterpret_cast và dynamic_cast.

6.12 Toán tử sizeof.

Toán tử sizeof cho chúng ta biết số lượng byte được sử dụng bởi một biến cụ thể . Nó cũng có thể cho ta biết kích thước cụ thể của một kiểu dữ liệu . Chú ý rằng sizeof là một toán tử chứ không phải là một hàm vì thế trừ trường hợp sử dụng với các kiểu dữ liệu với các biến số chúng ta không cần có các dấu đóng, mở ngoặc.

7. Các kiểu dữ liệu người dùng định nghĩa

Các kiểu dữ liệu cơ bản và các biến thái của chúng là cần thiết tuy nhiên nếu chỉ dùng chúng thì cũng không thể tạo nên các chương trình có ý nghĩa được . C và C++ cung cấp cho chúng ta rất nhiều cơ chế khác nhau để xây dựng lên các kiểu tích hợp có ý nghĩa hơn, phức tạp hơn và phù hợp với nhu cầu của chương trình hơn . Kiểu dữ liệu người dùng định nghĩa quan trọng nhất của C là struct , và của C++ là class. Tuy nhiên các dễ nhất để định nghĩa một kiểu mới là dùng từ khóa **typedef** để đặt bí danh cho một kiểu sẵn có.

Thiết lập các tên bí danh với từ khóa typedef

Typedef có nghĩa là “type definition” nhưng những gì mà từ khóa này thực sự làm không giống như đúng ngữ nghĩa của hai từ “type definition” . Cú pháp sử dụng với từ typedef:

typedef <một kiểu đã có sẵn> <tên kiểu muốn đặt>

Ví dụ:

```
typedef unsigned long ulong;
```

```
typedef struct str_list{
```

```
    int data;
```

```
    struct str_list * next;
```

```
}list;
```

Sau khi khai báo như trên chúng ta có thể khai báo trong chương trình như sau:

```
list * aList, anotherList;
```

Và trình biên dịch gặp từ ulong với một khai báo biến nó sẽ hiểu rằng đó chính là kiểu unsigned long. Chúng ta có thể cho rằng điều này có thể thực hiện dễ dàng bằng các thao tác thay thế trong giai đoạn tiền xử lý song thực ra không phải như vậy vì đôi khi trình biên dịch buộc phải hiểu rằng chúng ta muốn nó xử lý một tên nào đó như là một kiểu dữ liệu (ví dụ thực hiện so sánh hai biến chẳng hạn) vì thế nên từ khóa **typedef** là thực sự cần thiết. Từ khóa typedef thường được dùng khi chúng ta khai báo các cấu trúc mới hoặc đặt bí danh cho một kiểu con trỏ nào đó.

Kiểu dữ liệu cấu trúc với từ khóa struct

Kiểu dữ liệu cấu trúc là một cách cho phép các lập trình viên nhóm một nhóm các biến thuộc các kiểu dữ liệu khác nhau tạo thành một cấu trúc . Với một kiểu struct chúng ta có thể truy cập tới các thành phần dữ liệu qua các toán tử tham chiếu “ .” và “->” với một

con trỏ cấu trúc. Có một điều đặc biệt khi chúng ta khai báo và sử dụng các cấu trúc trong C++:

```
typedef struct{ // hoặc có thể là: typedef struct list
    int data;
    list *next;
}list;
main(){
    list * ptr;
}
```

Kiểu dữ liệu liệt kê (enum)

Kiểu dữ liệu liệt kê được khai báo bằng từ khóa enum và thường được dùng để làm chương trình sáng sủa hơn. Ví dụ:

```
enum Bool{true = 1, false = 0};
```

Thường trong C++ kiểu enum được dùng ít hơn do một số nguyên nhân ví dụ như kiểm tra kiểu, chẳng hạn chúng ta không thể thực hiện lệnh true++.

Kiểu hợp nhất (union)

Đôi khi trong chương trình chúng ta cần phải làm việc với nhiều kiểu dữ liệu khác nhau với cùng một biến số, khi đó chúng ta có thể thực hiện theo hai cách: một là dùng kiểu dữ liệu cấu trúc hoặc nếu có thể sử dụng kiểu hợp nhất để tiết kiệm bộ nhớ. Kiểu union có cách khai báo giống hệt kiểu struct chỉ có khác ở cách sử dụng: tại một thời điểm chúng ta chỉ có thể truy cập tới một thành phần của một biến kiểu union và kích thước của một kiểu dữ liệu union chính bằng kích thước của thành phần có kích thước lớn nhất của kiểu.

Ví dụ:

```
union test_type{
    char c;
    int i;
    float f;
double d;
};
#include <iostream.h>
union Packed { // khai báo giống như một lớp
    char i;
    short j;
    int k;
```

```

long l;
float f;
double d;
// kích thước bằng kích thước của kiểu double
}; // kết thúc bằng dấu ; giống như kiểu struct

```

```

int main() {
    cout << "sizeof(Packed) = "
        << sizeof(Packed) << endl;
    Packed x;
    x.i = 'c';
    cout << x.i << endl;
    x.d = 3.14159;
    cout << x.d << endl;
}

```

khi đó `sizeof(test_type)` sẽ bằng 8 bằng kích thước của kiểu `double`. Chú ý là sau khi thực hiện gán giá trị cho các thành phần của một biến có kiểu `union` thì các giá trị được gán trước đó của một thành phần khác sẽ bị sửa đổi. Ví dụ chúng ta chỉ cần thêm một lệnh `cout << x.i << endl;` vào cuối chương trình trên sẽ nhận được kết quả là 'n' chứ không phải 'c'.

Kiểu dữ liệu mảng

Mảng là một kiểu dữ liệu tích hợp rất hay được dùng, nó cho phép chúng ta kết hợp nhiều biến đơn lẻ có cùng kiểu thành một kiểu dữ liệu tích hợp. Việc truy cập tới các thành phần của một mảng được thực hiện bằng cách lấy chỉ mục (index) của nó: `[]`. Việc khai báo mảng có thể được thực hiện kèm với việc gán các giá trị cho các thành phần của nó.

Mảng và con trỏ.

Con trỏ là một công cụ tuyệt vời cho phép truy cập tới các thành phần của một mảng bất kỳ. Đặc biệt là khi chúng ta cần truyền một mảng làm tham số của một hàm. Ví dụ:

```

#include <iostream.h>
#include <string.h>
void func1(int a[], int size) {
    for(int i = 0; i < size; i++)
        a[i] = i * i - i;
}

```

```

void func2(int* a, int size) {
    for(int i = 0; i < size; i++)
        a[i] = i * i + i;
}

void print(int a[], string name, int size) {
    for(int i = 0; i < size; i++)
        cout << name << "[" << i << "] = "
            << a[i] << endl;
}

int main() {
    int a[5], b[5];
    print(a, "a", 5);
    print(b, "b", 5);
    // khởi tạo mảng:
    func1(a, 5);
    func1(b, 5);
    print(a, "a", 5);
    print(b, "b", 5);
    func2(a, 5);
    func2(b, 5);
    print(a, "a", 5);
    print(b, "b", 5);
}

```

Một trường hợp đặc biệt của các hàm kiểu này chính là bản thân hàm main . Hàm main có hai tham số là (int n, char * args[]). Để thuận tiện cho việc sử dụng các tham số này chúng ta nên dùng các hàm chuyển kiểu chẳng hạn như: atoi(), atof(), atol().

8. Bài tập

Bài tập 1: Viết chương trình nhập vào từ bàn phím một số n và in ra ma trận theo qui luật sau:

- với n = 1 in ra ma trận gồm 1 số 10
- với n = 2 in ra ma trận gồm 3 số :

10 20

10
- với n = 3 in ra ma trận gồm 5 số:

10 20 30

10

- vân vân

Bài tập 2: Viết chương trình nhập vào một số từ bàn phím và in ra ma trận tương ứng theo qui luật sau:

- n = 1 in ra ma trận:

0	1
1	0
- n = 2 in ra ma trận:

0	1	2
1	2	0
2	0	1
- n = 3 in ra ma trận sau:

0	1	2	3
1	2	3	0
2	3	0	1
3	0	1	2

- vân vân

Bài tập 3: Viết chương trình nhập vào một số và in ra ma trận số tương ứng theo qui luật sau:

- n = 1 in ra ma trận:

0	1
1	0
- n = 2 in ra ma trận:

0	1	2
2	0	1
1	2	0
0	1	2
- n = 3 in ra ma trận:

3	0	1	2
2	3	0	1
1	2	3	0

- vân vân

Bài tập 4: Viết chương trình nhập vào 1 số từ bàn phím và in ra ma trận theo qui luật sau:

- n = 1 in ra ma trận gồm 1 số: 1
- n = 2 in ra ma trận:

1	2
4	3
1	2
4	3
- n = 3 in ra ma trận:

8	9	4
7	6	5
1	2	3
12	13	14
11	16	15
10	9	8
- n = 4 in ra ma trận:

12	13	14	5
11	16	15	6
10	9	8	7

 , vân vân

Bài tập 5: nhập vào từ bàn phím một xâu văn bản (các ký tự ASCII không là ký tự điều khiển, có độ dài không vượt quá 255) là tên một người. Hãy viết chương trình thực hiện yêu cầu sau:

- đếm số lần xuất hiện của các ký tự trong xâu
- hiển thị theo kiểu đồ thị như sau:
 chẳng hạn với xâu “ab1eb8bbbedaddae1aeb” (a:4, b:5, 8:1, d:3, e:4, 1:2)

*

```
* *      *  
* *    * *  
* *  * * *  
* * * * *
```

a b 8 d e 1

Bài tập 6: Viết chương trình nhập vào một số N hãy in ra màn hình tất cả các số nguyên tố và số hoàn hảo nhỏ hơn N.

CHƯƠNG III: CON TRỎ, THAM CHIẾU VÀ HÀM.

1. Hàm trong C++

Các hàm là công cụ chính cho phép xây dựng các chương trình lớn trong C và C++. Với các hàm nhỏ một chương trình lớn có thể được chia thành các chương trình nhỏ hơn, dễ giải quyết hơn. Với các ngôn ngữ lập trình khác nhau người ta dùng các thuật ngữ khác nhau để chỉ một chương trình con, trong C và C++ các chương trình con được gọi là các hàm.

1.1 Nguyên mẫu và định nghĩa hàm

Một hàm trong C và C++ thường được khai báo nguyên mẫu trước khi thực sự cài đặt (định nghĩa). Cú pháp khai báo nguyên mẫu của một hàm như sau:

<kiểu của hàm> <tên hàm>(<danh sách tham số>);

Trong đó <kiểu của hàm> là kiểu dữ liệu mà hàm trả về, <tên hàm> là tên mà chúng ta muốn đặt cho hàm (tên này được dùng để gọi hàm), danh sách tham số là danh sách các tham biến và kiểu của chúng được sử dụng với hàm. Ví dụ:

```
int max(int a, int b);
```

Thường các nguyên mẫu hàm được đặt trong các file .h mà người ta gọi là các file header và để gọi tới một hàm chúng ta cần có chỉ thị #include file header tương ứng với hàm mà chúng ta định sử dụng. Khi đó trong quá trình biên dịch trình biên dịch sẽ tự tìm các hàm chuẩn (được coi là một phần cơ bản của ngôn ngữ) còn với các hàm người dùng định nghĩa chúng ta cần chỉ rõ đường dẫn tới các file chứa phần cài đặt của hàm (thường là file .cpp hoặc một file thư viện tự tạo nào đó).

1.2 Hàm và các biến

Các biến nằm trong hàm cũng như các biến là tham số được truyền cùng với một hàm được gọi là các biến cục bộ của một hàm. Các biến nằm ngoài các hàm được gọi là các biến toàn cục.

1.3 Truyền tham số

Việc truyền tham số cho một hàm có thể được tiến hành theo 3 hình thức khác nhau:

Truyền theo giá trị

Đây là cách truyền các tham số mặc định của C và C++. Các biến được truyền theo cách này thực sự là các biến cục bộ của hàm. Khi hàm được gọi thực hiện sẽ xuất hiện bản copy của các biến này và hàm sẽ làm việc với chúng. Sau khi hàm được thực hiện xong các bản copy này sẽ được loại khỏi bộ nhớ của chương trình. Do hàm làm việc với các bản copy của các tham số nên các biến truyền theo giá trị không bị ảnh hưởng.

Truyền theo địa chỉ

Việc truyền theo địa chỉ được thực hiện khi chúng ta muốn thay đổi các biến được truyền cho một hàm. Thay vì làm việc với các bản copy của tham số trong trường hợp truyền theo địa chỉ hàm sẽ thao tác trực tiếp trên các biến được truyền vào thông qua địa chỉ của chúng. Ngoài mục đích là làm thay đổi các biến ngoài việc truyền theo địa chỉ còn

được thực hiện khi chúng ta truyền một biến có kích thước lớn (một mảng chẳng hạn), khi đó việc truyền bằng địa chỉ sẽ tiết kiệm được không gian nhớ cần sử dụng. Tuy nhiên việc truyền tham số theo địa chỉ đôi khi gây ra rất nhiều lỗi khóa kiểm soát.

Tham số là mảng một chiều : trong trường hợp tham số của một hàm là mảng một chiều chúng ta cần dùng thêm một biến kiểu int để chỉ định số phần tử của mảng, ví dụ:

```
void sort(int * a, int); // hay
```

```
void sort(int a[], int);
```

Tham số là mảng hai chiều: với mảng hai chiều chúng ta có thể sử dụng hai cách sau đây để thực hiện các thao tác:

```
void readData(int a[][5], int m, int n);
```

hoặc

```
void readData(int *a, int m, int n){
```

```
for (int i=0;i<n;++i)
```

```
    for (int j=0;j<m;++j)
```

```
        cin >> *(a+m*i+j);
```

```
return;
```

```
}
```

Khi đó chúng ta có thể gọi hàm này như sau:

```
int* a_ptr = new int [n*m] ;
```

```
readdata(a_ptr,n,m);
```

hoặc

```
int a[2][2];
```

```
readdata(&a[0][0],n,m);
```

Truyền theo tham chiếu

Việc thay đổi các biến ngoài cũng có thể được thực hiện bằng cách truyền theo tham chiếu. So với cách truyền theo địa chỉ truyền theo tham số an toàn hơn và do đó cũng kém linh hoạt hơn.

Ví dụ:

```
void swap(int &a, int &b);
```

1.4 Chồng hàm (overload) và tham số mặc định của hàm

Chồng hàm (overload)

C++ cho phép lập trình viên có khả năng viết các hàm có tên giống nhau, khả năng này được gọi là chồng hàm (overload hoặc polymorphism function mean many formed). Ví dụ chúng ta có thể có các hàm như sau:

```
int myFunction(int);
```

```
int myFunction(int, int);
```

```
int myFunction(int, int, int);
```

Các hàm overload cần thỏa mãn một điều kiện là danh sách các tham số của chúng phải khác nhau (về số lượng tham số và kiểu tham số). Kiểu các hàm overload có thể giống nhau hoặc khác nhau. Danh sách kiểu các tham số của một hàm được gọi là **chữ ký** (signature) của hàm đó.

Có sự tương tự khi sử dụng chồng hàm và các tham số mặc định và sự lựa chọn sử dụng tùy thuộc vào kinh nghiệm của lập trình viên. Với các hàm lớn và phức tạp chúng ta nên sử dụng chồng hàm, ngoài ra việc sử dụng các hàm chồng nhau cũng làm cho chương trình sáng sủa và dễ gỡ lỗi hơn.

Chú ý là không thể overload các hàm static.

Các tham số mặc định

Các biến được truyền làm tham số khi thực hiện gọi một hàm phải có kiểu đúng như nó đã được khai báo trong phần prototype của hàm. Chỉ có một trường hợp khác đó là khi chúng ta khai báo hàm với tham số có giá trị mặc định ví dụ:

```
int myFunction(int x=10);
```

Khi đó khi chúng ta thực hiện gọi hàm và không truyền tham số, giá trị 10 sẽ được dùng trong thân hàm. Vì trong prototype không cần tên biến nên chúng ta có thể thực hiện khai báo như sau:

```
int myFunction(int =10);
```

Trong phần cài đặt của hàm chúng ta vẫn tiến hành bình thường như các hàm khác:

```
int myFunction(int x){  
    ...  
}
```

Bất kỳ một tham số nào cũng có thể gán các giá trị mặc định chỉ có một hạn chế: nếu một tham số nào đó không được gán các giá trị mặc định thì các tham số đứng trước nó cũng không thể sử dụng các giá trị mặc định. Ví dụ với hàm:

```
int myFunction(int p1, int p2, int p3);
```

Nếu p3 không được gán các giá trị mặc định thì cũng không thể gán cho p2 các giá trị mặc định.

Các giá trị mặc định của tham số hàm thường được sử dụng trong các hàm cấu tử của các lớp.

1.5 Các vấn đề khác

Hàm inline

Các hàm inline được xác định bằng từ khóa inline. Ví dụ:

```
inline myFunction(int);
```

Khi chúng ta sử dụng các hàm trong một chương trình C hoặc C++ thường thì phần thân hàm sau khi được biên dịch sẽ là một tập các lệnh máy. Mỗi khi chương trình gọi tới hàm, đoạn mã của hàm sẽ được nạp vào stack để thực hiện sau đó trả về 1 giá trị nào đó nếu có và thân hàm được loại khỏi stack thực hiện của chương trình. Nếu hàm được gọi 10 lần sẽ có 10 lệnh nhảy tương ứng với 10 lần nạp thân hàm để thực hiện. Với chỉ thị inline chúng ta muốn gợi ý cho trình biên dịch là thay vì nạp thân hàm như bình thường hãy chèn đoạn mã của hàm vào đúng chỗ mà nó được gọi tới trong chương trình. Điều này rõ ràng làm cho chương trình thực hiện nhanh hơn bình thường. Tuy nhiên inline chỉ là một gợi ý và không phải bao giờ cũng được thực hiện. Với các hàm phức tạp (chẳng hạn như có vòng lặp) thì không nên dùng inline. Các hàm inline do đó thường rất gần gũi như các hàm chỉ thực hiện một vài thao tác khởi tạo các biến (các hàm cấu tử của các lớp). Với các lớp khi khai báo các hàm inline chúng ta có thể không cần dùng từ khóa inline mà thực hiện cài đặt ngay sau khi khai báo là đủ.

Hàm đệ qui

Đệ qui là một cơ chế cho phép một hàm có thể gọi tới chính nó. Kỹ thuật đệ qui thường gắn với các vấn đề mang tính đệ qui hoặc được xác định đệ qui. Để giải quyết các bài toán có các chu trình lồng nhau người ta thường dùng đệ qui. Ví dụ như bài toán tính giai thừa, bài toán sinh các hoán vị của n phần tử.

Sử dụng từ khóa const

Đôi khi chúng ta muốn truyền một tham số theo địa chỉ nhưng không muốn thay đổi tham số đó, để tránh các lỗi có thể xảy ra chúng ta có thể sử dụng từ khóa const. Khi đó nếu trong thân hàm chúng ta vô ý thay đổi nội dung của biến trình biên dịch sẽ báo lỗi. Ngoài ra việc sử dụng từ khóa const còn mang nhiều ý nghĩa khác liên quan tới các phương thức của lớp (chúng ta sẽ học trong chương 5).

2. Con trỏ, mảng và mảng

Một số khái niệm về con trỏ cũng đã được nhắc đến trong chương 2 nên không nhắc lại ở đây chúng ta chỉ chú ý một số vấn đề sau:

Cấp phát bộ nhớ cho biến con trỏ bằng toán tử new:

```
int *p = new int[2];
```

và xóa bỏ nó bằng toán tử delete.

Phân biệt khai báo `int a[]`; và `int *p`;

Trong trường hợp thứ nhất chúng ta có thể thực hiện khởi tạo các giá trị cho mảng a còn trong trường hợp thứ hai thì không thể.

Cần nhớ rằng tên của mảng chính là con trỏ trỏ tới phần tử đầu tiên của mảng do đó việc gán:

```
int *pa = &a[0];
```

và `pa = a`; là như nhau.

Cũng do trong C và C++ không kiểm soát số phần tử của một mảng nên để truyền một mảng cho hàm chúng ta thường dùng thêm các biến nguyên chỉ số lượng phần tử của mảng (xem lại ví dụ phần truyền biến).

3. Hàm và xử lý xâu

Việc xử lý xâu trong C++ chính là xử lý mảng, cụ thể là mảng ký tự nên tất cả các kỹ thuật được áp dụng với mảng và hàm bình thường cũng có thể được ứng dụng cho việc xử lý xâu.

4. Bài tập

Bài tập 1:

Viết chương trình nhận một số thập phân từ bàn phím và chuyển nó thành dạng số ở cơ số bất kỳ.

Yêu cầu: Chương trình có khả năng nhận tham số bằng hai cách một là trên dòng lệnh hai là khi chương trình chạy.

Bài tập 2:

Viết chương trình tạo ra một cây thư mục theo yêu cầu sau:

- Tên của thư mục gốc dựa trên tham số nhập vào từ bàn phím, tham số này là một tên sinh viên có 3 chữ cái, chẳng hạn với tên “Nguyễn Văn Tèo” thì tên thư mục gốc sẽ là: teonv.
- Dưới thư mục gốc tạo ra năm thư mục con: prac1, prac2, ..., prac5 và hai thư mục khác là input và output.

Bài tập 3:

- Viết chương trình nhập vào hai ma trận, tính tổng, tích của chúng và hiển thị kết quả lên màn hình.
- Tìm phần tử nhỏ nhất ở mỗi hàng và phần tử lớn nhất trong các phần tử nhỏ nhất đó.

Yêu cầu:

- Việc nhập ma trận được thực hiện bằng các hàm với các mảng nguyên, thực
- Việc tìm phần tử nhỏ nhất và lớn nhất cũng được thực hiện bởi các hàm

Bài tập 4:

Trò chơi **Puzzle** là một trò chơi xếp các số trong một bảng hình vuông theo một thứ tự nhất định chẳng hạn với một hình vuông 9 ô:

1	3	6
8	5	
2	4	7

Thì nhiệm vụ của người chơi là phải sắp xếp lại hình vuông trên sao cho nó có dạng:

1	2	3
4	5	6
7	8	

Hãy viết chương trình cài đặt trò chơi trên.

Yêu cầu:

- Có thể sử dụng giao diện dạng text hoặc đồ họa tùy ý, miễn là dễ thao tác cho người chơi
- Luật chơi là các chữ số bên cạnh ô trống có thể được chuyển sang ô trống

Bài tập 5:

Viết chương trình nhập vào một dãy các số (nguyên hoặc thực)

- a) Hãy đưa ra số lớn nhất và nhỏ nhất trong dãy đó.
- b) Hãy đưa ra phần tử lớn thứ k trong dãy số đó.

Dữ liệu được nhập vào từ file text có tên là dat25.txt trong thư mục input. File dat25.txt có format như sau: mỗi dòng là một dãy các số số cuối cùng là một số nguyên dương (k) để phục vụ cho phần b của bài toán. Chương trình sẽ đọc từng dòng file input và in kết quả ra màn hình cho tới hết.

CHƯƠNG IV: CÁC DÒNG VÀO RA TRONG C++

Cho tới bây giờ chúng ta vẫn dùng cout để kết xuất dữ liệu ra màn hình và cin để đọc dữ liệu nhập vào từ bàn phím mà không hiểu một cách rõ ràng về cách thức hoạt động của chúng, trong phần này chúng ta sẽ học về các nội dung sau đây :

- + Thế nào là các luồng và cách thức chúng được sử dụng
- + Kiểm soát các thao tác nhập và kết xuất dữ liệu bằng cách sử dụng các luồng
- + Cách đọc và ghi dữ liệu với các file sử dụng các luồng

1. Tổng quan về các luồng vào ra của C++

Về bản chất C++ không định nghĩa qui cách kết xuất và nhập dữ liệu trong chương trình. Hay nói một cách rõ ràng hơn các thao tác vào ra dữ liệu không phải là một phần cơ bản của ngôn ngữ C++. Chúng ta có thể thấy rõ điều này nếu so sánh với một số ngôn ngữ khác chẳng hạn Pascal. Trong Pascal để thực hiện các thao tác vào ra dữ liệu cơ bản chúng ta có thể sử dụng các lệnh chẳng hạn read hay write. Các lệnh này là một phần của ngôn ngữ Pascal. Tuy nhiên ngày nay để thuận tiện cho việc vào ra dữ liệu trong các chương trình C++ người ta đã đưa vào thư viện chuẩn iostream. Việc không coi các thao tác vào ra dữ liệu là một phần cơ bản của ngôn ngữ và kiểm soát chúng trong các thư viện làm cho ngôn ngữ có tính độc lập về nền tảng cao. Một chương trình viết bằng C++ trên một hệ thống nền này có thể biên dịch lại và chạy tốt trên một hệ thống nền khác mà không cần thay đổi mã nguồn của chương trình. Các nhà cung cấp trình biên dịch chỉ việc cung cấp đúng thư viện tương thích với hệ thống và mọi thứ thế là ổn ít nhất là trên lý thuyết.

Chú ý: Thư viện là một tập các file OBJ có thể liên kết với chương trình của chúng ta khi biên dịch để cung cấp thêm một số chức năng (qua các hàm, hằng, biến được định nghĩa trong chúng). Đây là dạng cơ bản nhất của việc sử dụng lại mã chương trình.

Các lớp iostream coi luồng dữ liệu từ một chương trình tới màn hình như là một dòng (stream) dữ liệu gồm các byte (các ký tự) nối tiếp nhau. Nếu như đích của dòng này là một file hoặc màn hình thì nguồn thường là một phần nào đó trong chương trình. Hoặc có thể là dữ liệu được nhập vào từ bàn phím, các file và được rót vào các biến dùng để chứa dữ liệu trong chương trình. Một trong các mục đích chính của các dòng là bao gói các vấn đề trong việc lấy và kết xuất dữ liệu ra file hay ra màn hình. Khi một dòng được tạo ra chương trình sẽ làm việc với dòng đó và dòng sẽ đảm nhiệm tất cả các công việc chi tiết cụ thể khác (làm việc với các file và việc nhập dữ liệu từ bàn phím).

Bộ đệm

Việc ghi dữ liệu lên đĩa là một thao tác tương đối đắt đỏ (về thời gian và tài nguyên hệ thống). Việc ghi và đọc dữ liệu từ các file trên đĩa chiếm rất nhiều thời gian và thường thì các chương trình sẽ bị chậm lại do các thao tác đọc và ghi dữ liệu trực tiếp lên đĩa cứng. Để giải quyết vấn đề này các luồng được cung cấp cơ chế sử dụng đệm. Dữ liệu được ghi ra luồng nhưng không được ghi ra đĩa ngay lập tức, thay vào đó bộ đệm của luồng sẽ được làm đầy từ từ và khi đầy dữ liệu nó sẽ thực hiện ghi tất cả lên đĩa một lần. Điều này giống như một chiếc bình đựng nước có hai van, một van trên và một van dưới. Nước được đổ vào bình từ van trên, trong quá trình đổ nước vào bình van dưới được khóa kín, chỉ khi nào nước trong bình đã đầy thì van dưới mới mở và nước chảy ra khỏi bình. Việc thực hiện

thao tác cho phép nước chảy ra khỏi bình mà không cần chờ cho tới khi nước đầy bình được gọi là “flush the buffer”.

2. Các luồng và các bộ đệm

C++ thực hiện cài đặt các luồng và các bộ đệm theo cách nhìn hướng đối tượng:

- + Lớp streambuf quản lý bộ đệm và các hàm thành viên của nó cho phép thực hiện các thao tác quản lý bộ đệm: fill, empty, flush.

- + Lớp ios là lớp cơ sở của các luồng vào ra, nó có một đối tượng streambuf trong vai trò của một biến thành viên.

- + Các lớp istream và ostream kế thừa từ lớp ios và cụ thể hóa các thao tác vào ra tương ứng.

- + Lớp iostream kế thừa từ hai lớp istream và ostream và có các phương thức vào ra để thực hiện kết xuất dữ liệu ra màn hình.

- + Lớp fstream cung cấp các thao tác vào ra với các file.

3. Các đối tượng vào ra chuẩn

Thư viện iostream là một thư viện chuẩn được trình biên dịch tự động thêm vào mỗi chương trình nên để sử dụng nó chúng ta chỉ cần có chỉ thị include file header iostream.h vào chương trình. Khi đó tự động có 4 đối tượng được định nghĩa và chúng ta có thể sử dụng chúng cho tất cả các thao tác vào ra cần thiết.

- + cin: quản lý việc vào dữ liệu chuẩn hay chính là bàn phím

- + cout: quản lý kết xuất dữ liệu chuẩn hay chính là màn hình

- + cerr: quản lý việc kết xuất (không có bộ đệm) các thông báo lỗi ra thiết bị báo lỗi chuẩn (là màn hình). Vì không có cơ chế đệm nên dữ liệu được kết xuất ra cerr sẽ được thực hiện ngay lập tức.

- + clog: quản lý việc kết xuất (có bộ đệm) các thông báo lỗi ra thiết bị báo lỗi chuẩn (là màn hình). Thường được tái định hướng vào một file log nào đó trên đĩa.

4. Định hướng lại (Redirection)

Các thiết bị chuẩn (input, output, error) đều có thể được định hướng lại tới các thiết bị khác. Chẳng hạn error thường được tái định hướng tới một file còn các thiết bị vào ra chuẩn có thể sử dụng cơ chế đường ống bằng cách sử dụng các lệnh của hệ điều hành. Thuật ngữ tái định hướng có nghĩa là thay đổi vị mặc định của dữ liệu vào và dữ liệu ra của chương trình. Trong DOS và Unix các toán tử này là > và <. Thuật ngữ đường ống có nghĩa là sử dụng output của một chương trình làm input của một chương trình khác. So với DOS các hệ thống Unix có các cơ chế linh hoạt hơn song về cơ bản thì ý tưởng là hoàn toàn giống nhau: lấy dữ liệu được kết xuất ra màn hình và ghi vào một file trên đĩa, hoặc ghép nối nó vào một chương trình khác. Tương tự dữ liệu vào của một chương trình cũng có thể được trích ra từ một file nào đó trên đĩa thay vì nhập vào từ bàn phím. Tái định hướng lại các thiết bị vào ra chuẩn là một chức năng của hệ điều hành hơn là một chức năng của thư viện iostream và do đó C++ chỉ cung cấp phương tiện truy cập vào 4 thiết bị chuẩn, việc tái định hướng được thực hiện ra sao là tùy vào người dùng.

5. Nhập dữ liệu với cin

cin là một đối tượng toàn cục chịu trách nhiệm nhập dữ liệu cho chương trình. Để sử dụng cin cần có chỉ thị tiền xử lý include file header iostream .h. Toán tử >> được dùng với đối tượng cin để nhập dữ liệu cho một biến nào đó của chương trình. Trước hết chúng ta thấy cin buộc phải là một biến toàn cục vì chúng ta không định nghĩa nó trong chương trình. Toán tử >> là một toán tử được overload và kết quả của việc sử dụng toán tử này là ghi tất cả nội dung trong bộ đệm của cin vào một biến cục bộ nào đó trong chương trình. Do >> là một toán tử được overload của cin nên nó có thể được dùng để nhập dữ liệu cho rất nhiều biến có kiểu khác nhau ví dụ:

```
int someVar;
```

```
cin >> someVar;
```

hàm toán tử sử dụng tương ứng sẽ được gọi đến là:

```
istream & operator (int &);
```

tham biến được truyền theo tham chiếu nên hàm toán tử có thể thực hiện thao tác trực tiếp trên biến.

Các chuỗi (strings)

cin cũng có thể làm việc với các biến chuỗi, hay các mảng ký tự, ví dụ:

```
char stdName[255];
```

```
cin >> stdName;
```

Nếu chúng ta gõ vào chẳng hạn : hoai thì biến str sẽ là một mảng các ký tự : h, o, a, i, \0. Ký tự cuối cùng là một ký tự rỗng (null), cin tự động thêm ký tự này vào cuối chuỗi để đánh dấu vị trí kết thúc. Biến khai báo cần có đủ chỗ để chứa các ký tự được nhập vào (kể cả ký tự kết thúc chuỗi). Tuy nhiên nếu chúng ta gõ vào một tên đầy đủ chẳng hạn : Phan Phi Hoai thì kết quả lại có thể không giống như mong đợi, chuỗi stdName sẽ có nội dung là: P, h, a, n, \0. Có kết quả này là do cách thức làm việc của toán tử >>. Khi thấy một ký tự dấu cách hoặc một ký tự xuống dòng được gõ vào thì nó sẽ xem như việc nhập tham số đã kết thúc và thêm ngay một ký tự kết thúc chuỗi vào vị trí đó. Chú ý là chúng ta có thể thực hiện nhập nhiều tham số một lúc ví dụ:

```
cin >> intVar >> floatVar;
```

Điều này là vì toán tử >> trả về một tham chiếu tới một đối tượng istream, bản thân cin cũng là một đối tượng istream nên kết quả trả về sau khi thực hiện một toán tử >> lại có thể là input cho toán tử tiếp theo.

```
(cin >> intVar) >> floatVar;
```

6. Các hàm thành viên khác của cin

Ngoài việc overload toán tử >> cin còn có rất nhiều hàm thành viên khác có thể được sử dụng để nhập dữ liệu.

Hàm get

Hàm get có thể sử dụng để nhập các ký tự đơn, khi đó chúng ta gọi tới hàm get () mà không cần có đối số, giá trị trả về là ký tự được nhập vào ví dụ:

```
#include <iostream.h>

int main()
{
    char ch;
    while ( (ch = cin.get()) != EOF)
    {
        cout << "ch: " << ch << endl;
    }
    cout << "\nDone!\n";
    return 0;
}
```

Chương trình trên sẽ cho phép người dùng nhập vào các chuỗi có độ dài bất kỳ và in ra lần lượt các ký tự của chuỗi đó cho tới khi gặp ký tự điều khiển Ctrl-D hoặc Ctrl-Z.

Chú ý là không phải tất cả các cài đặt của istream đều hỗ trợ phiên bản này của hàm get(). Có thể gọi tới hàm get () để nhập các ký tự bằng cách truyền vào một biến kiểu char ví dụ:

```
char a, b;
cin.get(a).get(b);
```

Nói chung thì chúng ta nên dùng toán tử >> nếu cần thiết phải bỏ qua dấu cách và dùng get() với tham số là một biến kiểu char nếu cần thiết phải kiểm tra tất cả các ký tự kể cả ký tự dấu cách và không nên dùng get không có tham số. Như chúng ta đã biết để nhập một chuỗi không có dấu cách có thể dùng toán tử >>, nhưng nếu muốn nhập các chuỗi có các dấu cách thì không thể dùng toán tử này được thay vào đó chúng ta có thể sử dụng hàm get với 3 tham số: tham số thứ nhất là một con trỏ trỏ tới một mảng ký tự, tham số thứ hai là số tối đa các ký tự có thể nhập vào cộng thêm 1, và tham số thứ 3 là ký tự báo hiệu kết thúc chuỗi. Tham số thứ 3 có giá trị mặc định là ký hiệu xuống dòng '\n'. Nếu như ký hiệu kết thúc chuỗi được nhập vào trước khi đạt tới số tối đa các ký tự có thể nhập vào thì cin sẽ thêm vào chuỗi một ký tự null và ký tự kết thúc chuỗi vẫn sẽ còn lại trong bộ đệm. Ngoài cách nhập chuỗi bằng cách sử dụng hàm get () chúng ta có thể dùng hàm getline (). Hàm getline hoạt động tương tự như hàm get () chỉ trừ một điều là ký tự kết thúc sẽ được loại khỏi bộ đệm trong trường hợp nó được nhập trước khi đầy chuỗi.

Sử dụng hàm ignore

Đôi khi chúng ta muốn bỏ qua tất cả các ký tự còn lại của một dòng dữ liệu nào đó cho tới khi gặp ký tự kết thúc dòng (EOL) hoặc ký tự kết thúc file (EOF), hàm ignore của đối tượng cin nhằm phục vụ cho mục đích này. Hàm này có 2 tham số, tham số thứ nhất là số tối đa các ký tự sẽ bỏ qua cho tới khi gặp ký tự kết thúc được chỉ định bởi tham số thứ hai. Chẳng hạn với câu lệnh cin.ignore(80, '\n') thì tối đa 80 ký tự sẽ bị loại bỏ cho tới khi

gặp ký tự xuống dòng, ký tự này sẽ được loại bỏ trước khi hàm ignore kết thúc công việc của nó. Ví dụ:

```
#include <iostream.h>

int main()
{
    char stringOne[255];
    char stringTwo[255];
    cout << "Nhập xâu thứ nhất:";
    cin.get(stringOne,255);
    cout << "Xâu thứ nhất" << stringOne << endl;
    cout << "Nhập xâu thứ hai: ";
    cin.getline(stringTwo,255);
    cout << "Xâu thứ hai: " << stringTwo << endl;
    cout << "\n\nNhập lại...\n";
    cout << "Nhập xâu thứ nhất: ";
    cin.get(stringOne,255);
    cout << "Xâu thứ nhất: " << stringOne<< endl;
    cin.ignore(255,'\n');
    cout << "Nhập xâu thứ hai: ";
    cin.getline(stringTwo,255);
    cout << "Xâu thứ hai: " << stringTwo<< endl;
    return 0;
}
```

cin có hai phương thức khác là peek và putback với mục đích làm cho công việc trở nên dễ dàng hơn. Hàm peek() cho ta biết ký tự tiếp theo nhưng không nhập chúng còn hàm putback() cho phép chèn một ký tự vào dòng input. Ví dụ:

```
while ( cin.get(ch) )
{
    if (ch == '!')
        cin.putback('$');
    else
        cout << ch;
    while (cin.peek() == '#')
        cin.ignore(1,'#');
```

```
}
```

Các hàm này thường được dùng để thực hiện phân tích các xâu hay các dữ liệu khác chẳng hạn trong các chương trình phân tích cú pháp của ngôn ngữ chẳng hạn.

7. Kết xuất dữ liệu với cout

Chúng ta đã từng sử dụng đối tượng cout cho việc kết xuất dữ liệu ra màn hình , ngoài ra chúng ta cũng có thể sử dụng cout để định dạng dữ liệu , căn lề các dòng kết xuất dữ liệu và ghi dữ liệu kiểu số dưới dạng số thập phân hay hệ hexa.

Xóa bộ đệm output

Việc xóa bộ đệm output được thực hiện khi chúng ta gọi tới hàm endl . Hàm này thực chất là gọi tới hàm flush() của đối tượng cout. Chúng ta có thể gọi trực tiếp tới hàm này:

```
cout << flush;
```

Các hàm liên quan

Tương tự như cin có các hàm get() và getline() cout có các hàm put() và write() phục vụ cho việc kết xuất dữ liệu . Hàm put() được dùng để ghi một ký tự ra thiết bị output và cũng như hàm get() của cin chúng ta có thể dùng hàm này liên tiếp:

```
cout.put('a').put('e');
```

Hàm write làm việc giống hệt như toán tử chèn chỉ trừ một điều là nó cần hai tham số: tham số thứ nhất là con trỏ xâu và tham số thứ hai là số ký tự sẽ in ra, ví dụ:

```
char str[] = "no pain no gain";
```

```
cout.write(str,3);
```

Các chỉ thị định dạng, các cờ và các thao tác với cout

Dòng output có rất nhiều cờ được sử dụng vào các mục đích khác nhau chẳng hạn như quản lý cơ sở của các biến sẽ được kết xuất ra màn hình , kích thước của các trường... Mỗi cờ trạng thái là một byte có các bit được gán cho các ý nghĩa khác nhau , các cờ này có thể được đặt các giá trị khác nhau bằng cách sử dụng các hàm.

Sử dụng hàm width của đối tượng cout

Độ rộng mặc định khi in ra các biến là vừa đủ để in dữ liệu của biến đó , điều này đôi khi làm cho output nhận được không đẹp về mặt thẩm mỹ. Để thay đổi điều này chúng ta có thể dùng hàm width, ví dụ:

```
cout.width(5);
```

Nếu như độ rộng thiết lập bằng hàm width nhỏ hơn độ rộng của biến trên thực tế thì nó sẽ không có tác dụng.

Thiết lập các ký tự lấp chỗ trống

Bình thường cout lấp các chỗ trống khi in ra một biến nào đó (với độ rộng được thiết lập bằng hàm width) bằng các dấu trống , nhưng chúng ta có thể thay đổi điều này bằng cách gọi tới hàm fill, ví dụ:

```
cout.fill('*');
```

Thiết lập các cờ

Các đối tượng iostream quản lý trạng thái của chúng bằng cách sử dụng các cờ. Chúng ta có thể thiết lập các cờ này bằng cách sử dụng hàm `setf()` với tham số là một hằng kiểu liệt kê đã được định nghĩa trước. Chẳng hạn với một biến kiểu float có giá trị là 20.000, nếu chúng ta sử dụng toán tử `>>` để in ra màn hình kết quả nhận được sẽ là 20, nếu chúng ta thiết lập cờ `showpoint` kết quả sẽ là 20.000.

Sau đây là một số cờ thường dùng:

Showpos	dấu của các biến kiểu số
Hex	In ra số dưới dạng hexa
Dec	In ra số dưới dạng cơ số 10
Oct	In ra số dưới dạng cơ số 8
Left	Căn lề bên trái
Right	Căn lề bên phải
Internal	Căn lề giữa
Precision	Hàm thiết lập độ chính xác của các biến thực: <code>cout.precision(2);</code>

Ngoài ra còn phải kể đến hàm `setw()` cũng có thể được dùng thay cho hàm `width`.

Chú ý là các hàm trên đều cần có chỉ thị include file header `iomanip.h`.

Các hàm `width`, `fill` và `precision` đều có một phiên bản không có tham số cho phép đọc các giá trị được thiết lập hiện tại (mặc định).

8. Các dòng vào ra và hàm printf

Hầu hết các cài đặt của C++ đều cung cấp các thư viện C chuẩn, trong đó bao gồm lệnh `printf()`. Mặc dù về mặt nào đó hàm `printf` dễ sử dụng hơn so với các dòng của C++ nhưng nó không thể theo kịp được các dòng: hàm `printf` không có đảm bảo về kiểu dữ liệu do đó khi chúng ta in ra một ký tự lại có thể là một số nguyên và ngược lại, hàm `printf` cũng không hỗ trợ các lớp do đó không thể overload để làm việc với các lớp.

Ngoài ra hàm `printf` cũng thực hiện việc định dạng dữ liệu dễ dàng hơn, ví dụ:

```
printf("%15.5f", tf);
```

Có rất nhiều lập trình viên C++ có xu hướng thích dùng hàm `printf()` nên cần phải chú ý kỹ tới hàm này.

9. Vào ra dữ liệu với các file

Các dòng cung cấp cho chúng ta một cách nhất quán để làm việc với dữ liệu được nhập vào từ bàn phím cũng như dữ liệu được nhập vào từ các file. Để làm việc với các file chúng ta tạo ra các đối tượng `ofstream` và `ifstream`.

ofstream

Các đối tượng cụ thể mà chúng ta dùng để đọc dữ liệu ra hoặc ghi dữ liệu vào được gọi là các đối tượng ofstream. Chúng được kế thừa từ các đối tượng ostream. Để làm việc với một file trước hết chúng ta cần tạo ra một đối tượng ofstream, sau đó gắn nó với một file cụ thể trên đĩa, và để tạo ra một đối tượng ofstream chúng ta cần include file fstream.h.

Các trạng thái điều kiện

Các đối tượng ostream quản lý các cờ báo hiệu trạng thái sau khi chúng ta thực hiện các thao tác input và output chúng ta có thể kiểm tra các cờ này bằng cách sử dụng các hàm Boolean chẳng hạn như eof(), bad(), fail(), good(). Hàm bad() cho giá trị TRUE nếu một thao tác là không hợp lệ, hàm fail() cho giá trị TRUE nếu như hàm bad() cho giá trị TRUE hoặc một thao tác nào đó thất bại. Cuối cùng hàm good() cho giá trị TRUE khi và chỉ khi tất cả 3 hàm trên đều trả về FALSE.

Mở file

Để mở một file cho việc kết xuất dữ liệu chúng ta tạo ra một đối tượng ofstream:

```
ofstream fout("out.txt");
```

và để mở file nhập dữ liệu cũng tương tự:

```
ifstream fin("inp.txt");
```

Sau khi tạo ra các đối tượng này chúng ta có thể dùng chúng giống như các thao tác vẫn được thực hiện với cout và cin nhưng cần chú ý có hàm close() trước khi kết thúc chương trình.

Ví dụ:

```
ifstream fin("data.txt");
```

```
while(fin.get(ch))
```

```
    cout << ch;
```

```
fin.close();
```

Thay đổi thuộc tính mặc định khi mở file

Khi chúng ta mở một file để kết xuất dữ liệu qua một đối tượng ofstream, nếu file đó đã tồn tại nội dung của nó sẽ bị xóa bỏ còn nếu nó không tồn tại thì file mới sẽ được tạo ra. Nếu chúng ta muốn thay đổi các hành động mặc định này có thể truyền thêm một biến tường minh vào cấu tử của lớp ofstream.

Các tham số hợp lệ có thể là:

ios::app – append, mở rộng nội dung một file nếu nó đã có sẵn.

ios::ate -- đặt vị trí vào cuối file nhưng có thể ghi lên bất cứ vị trí nào trong file

ios::trunc -- mặc định

ios::nocreate -- nếu file không có sẵn thao tác mở file thất bại

ios::noreplace -- Nếu file đã có sẵn thao tác mở file thất bại.

Chú ý: nên kiểm tra khi thực hiện mở một file bất kỳ. Nên sử dụng lại các đối tượng ifstream và ofstream bằng hàm open().

10. File text và file nhị phân

Một số hệ điều hành chẳng hạn DOS phân biệt các file nhị phân và các file text . Các file text lưu trữ dữ liệu dưới dạng text chẳng hạn một số sẽ được lưu thành một xâu , việc lưu trữ theo kiểu này có nhiều bất lợi song chúng ta có thể xem nội dung file bằng các chương trình rất đơn giản . Để giúp phân biệt giữa các file text và nhị phân C++ cung cấp cờ ios::binary. Trên một số hệ thống cờ này thường được bỏ qua vì thường thì dữ liệu được ghi dưới dạng nhị phân. Các file nhị phân không chỉ lưu các số và ký tự chúng có thể được sử dụng để lưu các cấu trúc . Để ghi một biến cấu trúc lên một file nhị phân chúng ta dùng hàm write(), ví dụ:

```
fout.write((char*) &Bear,sizeof Bear);
```

Để thực hiện việc đọc ngược lại chúng ta dùng hàm read.

```
fin.read((char*) &BearTwo, sizeof BearTwo);
```

Làm việc với máy in

Làm việc với máy in tương đối giống với làm việc với các file:

```
ofstream prn("PRN");
```

11. Tìm kiếm trong các dòng vào ra

Có hai cách tiếp cận để giải quyết vấn đề này , cách thứ nhất sử dụng vị trí tuyệt đối của dòng gọi là streampos , cách thứ hai là sử dụng hàm có cách thức làm việc giống như hàm fseek() của ngôn ngữ C.

Cách tiếp cận streampos đòi hỏi chúng ta trước tiên cần phải sử dụng một hàm chỉ chỗ (tell): tellp() cho một đối tượng ostream và tellg() một đối tượng istream. Hàm chỉ chỗ này sẽ trả về một giá trị streampos mà sau đó chúng ta có thể sử dụng với hàm seekp() đối với một đối tượng ostream và seekg() đối với một đối tượng istream khi chúng ta muốn nhảy tới vị trí đó của file.

Cách tiếp cận thứ hai sử dụng các phiên bản overload của các hàm seekp() và seekg(). Tham số thứ nhất được truyền vào là số byte di chuyển , đó có thể là một số nguyên âm hoặc nguyên dương.. Tham số thứ hai là hướng tìm kiếm:

ios::beg	Từ đầu dòng
ios::cur	Từ vị trí hiện tại
ios::end	Từ cuối dòng

Ví dụ minh họa:

```
//: C02:Seeking.cpp
```

```
// Seeking in iostreams
```

```
#include <iostream.h>
```

```
#include <fstream.h>
```

```
int main(int argc, char* argv[]) {
```

```

ifstream in(argv[1]);
in.seekg(0, ios::end); // Cuối file
streampos sp = in.tellg(); // kích thước file
cout << "file size = " << sp << endl;
in.seekg(-sp/10, ios::end);
streampos sp2 = in.tellg();
in.seekg(0, ios::beg); // vị trí bắt đầu file
cout << in.rdbuf(); // in ra cả file
in.seekg(sp2); // di chuyển tới vị trí streampos
// in ra phần còn lại của file
cout << endl << endl << in.rdbuf() << endl;
} ///:~

```

Vì kiểu của streampos được định nghĩa là long nên tellg() sẽ cho ta biết kích thước của file. Hàm rdbuf() trả về con trỏ streambuf() của một đối tượng istream bất kỳ.

12. stringstream

Trước khi có các đối tượng stringstream chúng ta đã có các đối tượng cơ bản hơn là stringstream. Mặc dù không phải là một phần chính thức của C++ song vì đã từng được sử dụng trong một thời gian dài các trình biên dịch đều hỗ trợ stringstream. Tuy nhiên chúng ta nên dùng các đối tượng stringstream thay cho stringstream vì các lý do sau đây: một đối tượng stringstream làm việc trực tiếp với bộ nhớ thay vì với các file hay output chuẩn. Nó cho phép chúng ta sử dụng các hàm đọc và định dạng để thao tác với các byte trong bộ nhớ. Để làm việc với các đối tượng stringstream chúng ta cần tạo ra các đối tượng ostringstream hoặc istream tương ứng. Các đối tượng stringstream cũng làm việc với bộ nhớ song đơn giản hơn nhiều và đó chính là lý do nên dùng chúng thay vì stringstream.

Vấn đề cấp phát bộ nhớ

Cách tiếp cận dễ nhất để hiểu vấn đề này là khi người dùng cần phải cấp phát bộ nhớ cho các đối tượng cần xử dụng. Đối với các đối tượng istream chúng ta có một cách tiếp cận duy nhất với hai cấu tử:

```

istream::istream(char * buf);
istream::istream(char * buf, int size);

```

Cấu tử thứ nhất cho một đối tượng stringstream với một xâu có ký tự kết thúc, chúng ta có thể trích ra các ký tự cho tới khi gặp ký tự kết thúc, cấu tử thứ hai cho một đối tượng stringstream mà chúng ta có thể trích ra số ký tự bằng đúng giá trị của tham số thứ hai.

Ví dụ:

```

//: C02:Istring.cpp
// Input streams
#include <iostream.h>

```



```
#include <strstream.h>

int main() {
    istrstream s("47 1.414 This is a test");
    int i;
    float f;
    s >> i >> f;
    char buf2[100];
    s >> buf2;
    cout << "i = " << i << ", f = " << f;
    cout << " buf2 = " << buf2 << endl;
    cout << s.rdbuf(); // in ra phần còn lại...
} ///:~
```

Với các đối tượng `ostrstream` chúng ta có hai cách tiếp cận , cách thứ nhất thông qua một cấu tử của lớp:

```
ostrstream::ostrstream(char *, int, int = ios::out);
```

Tham số thứ nhất là một bộ đệm chứa các ký tự , tham số thứ hai là kích thước bộ đệm, và tham số thứ 3 là chế độ làm việc, nếu thiếu tham số này, các ký tự được định dạng bắt đầu từ địa chỉ của bộ đệm. Nếu tham số thứ 3 là `ios::ate` hay `ios::app` thì chương trình sẽ giả thiết như là ký tự bộ đệm đã chứa một xâu có ký tự kết thúc là ‘ \0’ và bất kỳ ký tự mới nào cũng sẽ được thêm vào bắt đầu từ ký tự kết thúc đó . Tham số thứ 2 được dùng để đảm bảo rằng không xảy ra trường hợp ghi đè lên cuối mảng.

Một điều quan trọng cần phải nhớ khi làm việc với một đối tượng `ostrstream` là ký tự kết thúc xâu không được tự động thêm vào cuối xâu , khi định dạng xong cần cùng `endl` để thực hiện điều đó.

Ví dụ:

```
#include <iostream.h>
#include <strstream.h>

int main() {
    const int sz = 100;
    cout << "Nhập vào 1 số nguyên, 1 số thực và một xâu:";
    int i;
    float f;
    cin >> i >> f;
    cin >> ws; // bỏ đi các dấu cách
```

```

char buf[sz];
cin.getline(buf, sz); // Lấy phần còn lại của cin
ostream os(buf, sz, ios::app);

os << endl;

os << "integer = " << i << endl; // chú ý nếu không có // tham số
thứ 3 ios::app thì dòng lệnh sau sẽ ghi đè
// lên nội dung của dòng lệnh trước

os << "float = " << f << endl;

os << ends;

cout << buf;

cout << os.rdbuf();

cout << os.rdbuf();

} ///:~

```

Cách thứ hai để tạo ra một đối tượng ostream:

```
ostream a;
```

Cách khai báo này linh hoạt hơn, chúng ta không cần chỉ định kích thước cũng như bộ đệm của một đối tượng ostream tuy nhiên cũng rắc rối hơn.

Ví dụ làm thế nào chúng ta có thể lấy địa chỉ của vùng nhớ mà các ký tự của đối tượng a đã được định dạng:

```
char *cp = a.str();
```

Tuy nhiên vẫn còn vấn đề nảy sinh ở đây. Làm thế nào nếu chúng ta muốn thêm các ký tự vào a. Điều này có thể dễ dàng thực hiện nếu chúng ta biết trước là a đã được cung cấp đủ để thực hiện thêm vào. Thông thường a sẽ hết bộ nhớ khi chúng ta thêm vào các ký tự và nó sẽ cố gắng xin cấp phát thêm vùng nhớ (on the heap) để làm việc. Điều này thường đòi hỏi di chuyển các khối của bộ nhớ. Nhưng các đối tượng stream làm việc thông qua địa chỉ khối nhớ của chúng nên chúng có vẻ không tài năng lắm trong việc di chuyển các khối đó, vì chúng ta hy vọng chúng tập trung vào một chỗ. Cách giải quyết của các đối tượng ostream trong trường hợp này là tự làm đóng băng chúng. Chừng nào mà chương trình chưa gọi tới hàm str() thì chúng ta có thể thêm bao nhiêu ký tự vào tùy thích, đối tượng ostream sẽ xin thêm bộ nhớ heap để làm việc và khi đối tượng không được sử dụng nữa vùng nhớ đó sẽ tự động được giải phóng. Sau khi hàm str() được gọi tới chúng ta không thể thêm bất cứ ký tự nào vào một đối tượng ostream, điều này thực tế không được kiểm tra nhưng đối tượng ostream tương ứng sẽ không chịu trách nhiệm dọn dẹp vùng nhớ mà chúng ta đã xin thêm. Để ngăn chặn một số trường hợp rò rỉ bộ nhớ có thể xảy ra chúng ta có thể gọi tới toán tử delete:

```
delete []a.str();
```

Cách thứ hai, không phổ biến lắm là chúng ta có thể giải phóng bộ nhớ đã chiếm dụng bằng cách gọi tới hàm freeze(). Hàm freeze() là một thành viên của lớp ostream, nó

có một tham số mặc định bằng một dùng để đóng băng nhưng nếu tham số có giá trị bằng 0 thì tác dụng của hàm lại là giải phóng bộ nhớ. Sau khi giải phóng bộ nhớ chúng ta có thể thêm các ký tự vào đối tượng vừa được giải phóng tuy nhiên điều này thường gây ra các di chuyển các khối nhớ nên tốt nhất là không sử dụng các con trỏ tới đối tượng này trước đó mà chúng ta đã có bằng cách dùng hàm str().

Ví dụ;

```
#include <iostream.h>
#include <strstream.h>

int main() {
    ostrstream s;
    s << "'The time has come', the walrus said,";
    s << ends;
    cout << s.str() << endl;
    s.seekp(-1, ios::cur);
    s.rdbuf()->freeze(0);
    s << " 'To speak of many things'" << ends;
    cout << s.rdbuf();
} ///:~
```

Và chú ý hàm rdbuf() cho phép ta lấy nội dung phần còn lại, hoặc toàn bộ của một đối tượng iostream (giống như với file). Còn rất nhiều chi tiết về các cờ và đối tượng iostream khác, nếu muốn tham khảo đầy đủ có thể tham khảo trong các sách tham khảo.

13. Bài tập

Bài tập 1:

Khi nào sử dụng các toán tử >>, << và khi nào dùng các hàm thành viên cho các thao tác vào ra dữ liệu?

Sự khác nhau giữa cerr và clog?

Tại sao lại sử dụng các dòng vào ra thay cho hàm printf()?

Bài tập 2:

Viết chương trình nhập một xâu từ bàn phím, viết các hàm thực hiện các công việc sau:

- Đưa ra độ dài xâu (hàm length)
- Chuẩn hóa sao cho giữa hai từ chỉ có một dấu cách, các dấu cách ở đầu và cuối được bỏ đi (hàm trim).
- Chuyển các ký tự thường thành các ký tự hoa (hàm toUpper).
- Chuyển các ký tự hoa thành các ký tự thường (hàm toLower).

- Đảo ngược chuỗi (hàm `reverse`).
- Hàm `substr()` cho phép lấy một chuỗi con có độ dài là một tham số của hàm bắt đầu từ một vị trí nào đó của chuỗi.
- Hàm `strchr()` cho phép thay thế tất cả các ký tự của chuỗi bằng một ký tự khác.
- Hàm `strstr()` cho biết vị trí xuất hiện đầu tiên của một chuỗi con trong một chuỗi khác

Sau khi gọi tới các hàm yêu cầu đưa ra kết quả tương ứng.

Bài tập 3:

Viết chương trình đọc một mảng các số nguyên từ file `dat33.txt` trong thư mục `input` và viết các hàm sau:

- Hàm `reverse` đảo ngược mảng.
- Hàm `max` trả về giá trị lớn nhất của mảng.
- Hàm `sort` sắp xếp mảng theo thứ tự tăng dần

Sau khi gọi tới các hàm yêu cầu đưa kết quả ra màn hình.

CHƯƠNG V: ĐỐI TƯỢNG VÀ LỚP.

1. Trừu tượng dữ liệu

C++ là một công cụ năng suất. Tại sao chúng ta lại phải cố gắng (một cố gắng, dù cho đó là một cố gắng dễ dàng) để chuyển từ một ngôn ngữ mà chúng ta đã biết và hiệu quả sang một ngôn ngữ mới kém hiệu quả hơn trong một khoảng thời gian nào đó, cho tới khi mà chúng ta thực sự nắm được nó. Đó là bởi vì chúng ta đã bị thuyết phục rằng chúng ta có thể đạt được những kết quả lớn nhờ vào việc sử dụng công cụ mới này. Hiệu suất, nói theo ngôn ngữ tin học có nghĩa là ít người hơn có thể tạo ra các chương trình ấn tượng và phức tạp hơn trong thời gian ngắn hơn. Tất nhiên là còn có các yếu tố khác khi chúng ta cần lựa chọn một ngôn ngữ nào đó chẳng hạn như tính hiệu quả (bản chất của ngôn ngữ có làm cho chương trình chậm hay khó gỡ lỗi hay không), tính an toàn (ngôn ngữ có giúp chúng ta đảm bảo rằng nó sẽ thực hiện những gì mà chúng ta yêu cầu) và vân vân. Tuy nhiên thực sự năng suất có nghĩa là một chương trình trước đây 3 người làm mất một tuần giờ đây một người có thể viết trong một hai ngày. Điều này mang lại nhiều lợi ích cho cả những người viết chương trình và khách hàng của họ. Và cách duy nhất để có được điều đó là sử dụng lại, tận dụng lại mã chương trình của người khác, đó chính là sử dụng thư viện. Một thư viện đơn giản là một tập hợp các đoạn mã nguồn mà một ai đó đã viết và đóng gói chúng lại với nhau. Thường thường mỗi thư viện là một file có cấu trúc đặc biệt để trình liên kết có thể tìm tới đúng các đoạn mã hàm được gọi trong chương trình sử dụng chúng. Các thư viện này thường được cung cấp dưới dạng đã được đóng gói nhưng cũng có thể là có cả mã nguồn, điều này thường thích hợp với những hệ thống hoạt động trên nhiều nền tảng khác nhau chẳng hạn Unix. Như vậy thư viện có lẽ là cách quan trọng nhất để cải tiến tính hiệu quả, và một trong các mục tiêu chính của C++ là làm cho việc sử dụng các thư viện trở nên dễ dàng hơn, và điều này cũng có nghĩa là việc sử dụng các thư viện trong C có một điều gì đó khó khăn.

Ví dụ 1: Một thư viện theo kiểu ngôn ngữ C

Một thư viện thường là một tập hợp các hàm, nhưng nếu chúng ta đã từng sử dụng một thư viện được cung cấp bởi một bên thứ 3 nào đó thì chúng ta có thể hiểu rằng không chỉ đơn giản là tập hợp các hàm mà thư viện còn có nhiều hơn thế, đó chính là các thuộc tính hay đặc điểm của dữ liệu. Khi chúng ta bắt đầu phải làm việc với một tập hợp các thuộc tính trong C chúng ta thường hay sử dụng một kiểu dữ liệu đặc biệt, đó là kiểu dữ liệu cấu trúc: struct, kiểu dữ liệu minh họa cho tư tưởng lập trình cấu trúc: chương trình = dữ liệu + thuật toán. Khi chúng ta tiếp cận một vấn đề trong một ngôn ngữ lập trình hướng đối tượng, chúng ta sẽ không tìm cách chia vấn đề cần giải quyết thành các hàm con, các chương trình con như trong lập trình có cấu trúc mà điều cần thiết là chia nó thành các đối tượng. Suy nghĩ theo kiểu các đối tượng thay vì các hàm có một ảnh hưởng rất lớn đến việc thiết kế chương trình. Vì thế giới thực bao gồm các đối tượng và có một sự liên quan mật thiết giữa các đối tượng trong một chương trình với các đối tượng trong thế giới thực.

2. Thế nào là một đối tượng?

Rất nhiều các đối tượng trong thế giới thực có hai đặc tính sau: chúng có một trạng thái (state) (các thuộc tính có thể thay đổi) và các năng lực (công việc mà chúng có thể thực hiện).

Đối tượng thực = Trạng thái (các thuộc tính) + Các năng lực (hành vi)

Đối tượng lập trình = Dữ liệu + Các hàm

Kết quả của việc trừu tượng hóa các đối tượng của hệ thống thực thành các đối tượng lập trình là sự kết hợp giữa dữ liệu và các hàm.

3. Các lớp và các đối tượng

Lớp là một kiểu dữ liệu mới được dùng để định nghĩa các đối tượng. Một lớp có vai trò như một kế hoạch hay một bản mẫu. Nó chỉ rõ dữ liệu nào (các thuộc tính - trạng thái) và các hàm (các năng lực) nào sẽ thuộc về các đối tượng của lớp đó. Việc viết hay tạo ra một lớp mới không sinh ra bất cứ một đối tượng nào trong chương trình. Một lớp là sự trừu tượng hóa, tổng quát hóa các đối tượng có các thuộc tính giống nhau và các đối tượng là thể nghiệm của các lớp.

Ví dụ 1: Lớp point định nghĩa các điểm ảnh trong một chương trình đồ họa.

Mỗi điểm phải có hai trạng thái là hoành độ và tung độ, chúng ta có thể dùng hai biến kiểu int để biểu diễn chúng.

Trong chương trình của chúng ta các điểm phải có các khả năng sau:

- + Các điểm có thể di chuyển trên màn hình: điều này được thực hiện qua hàm **move**
- + Các điểm có thể in ra các tọa độ của chúng lên màn hình: hàm **print**
- + Các điểm có thể trả lời câu hỏi xem chúng có đang ở vị trí gốc tọa độ hay không : hàm **isZero()**

```
class Point{ // khai báo lớp Point
    int x, y; // hoành độ và tung độ
public:
    void move(int,int);
    void print();
    bool isZero();
};
```

Ở đây có hai quan điểm trong việc khai báo một lớp: quan điểm thứ nhất cho rằng nên khai báo các biến và phương thức private trước, quan điểm thứ hai lại cho rằng nên khai báo các phương thức và biến public trước vì đây chính là phần giao diện cho phép các đối tượng của lớp thực hiện các giao tiếp với bên ngoài qua các thông điệp và đối với lập trình viên thì chỉ cần quan tâm tới phần này. Các hàm và các biến trong một lớp được gọi là các thành viên của lớp. Trong ví dụ này chỉ có các nguyên mẫu hàm được đặt trong khai báo lớp, phần cài đặt sẽ được đặt ở các phần khác (có thể trong một file khác) của chương trình. Nếu như phần định nghĩa hay cài đặt của một hàm được đặt ngay trong phần khai báo của lớp thì hàm đó được gọi là một hàm inline (macro).

Một số chú ý về hàm inline:

Chúng ta có thể sử dụng từ khóa inline để chỉ định một hàm là inline:

```
inline void Point::move(int newX, int newY){
    //
```

```
}//
```

Không phải lúc nào hàm inline cũng được thực hiện : có 2 trường hợp mà trình biên dịch sẽ từ chối chấp nhận một hàm là hàm inline trường hợp thứ nhất là khi hàm đó quá phức tạp, trường hợp thứ hai là nó gọi tới một hàm có địa chỉ không xác định, ví dụ:

```
class Forward {  
    int i;  
public:  
    Forward() : i(0) { }  
    // gọi tới hàm chưa được khai báo:  
    int f() const { return g() + 1; }  
    int g() const { return i; }  
};  
  
int main() {  
    Forward frwd;  
    frwd.f();  
} ///:~
```

Các hàm inline thường thấy chính là các cấu tử và các hủy tử , trong thân các hàm này chúng ta hay thực hiện một số thao tác khởi tạo và dọn dẹp ản.

```
// hàm di chuyển tới vị trí mới  
void Point::move(int new_x, int new_y)  
{  
    x = new_x;  
    y = new_y;  
}  
  
// in tọa độ ra màn hình  
void Point::print()  
{  
    cout << "X= " << x << ", Y= " << y << endl;  
}  
  
// kiểm tra xem có trùng với gốc tọa độ không (0,0)  
bool Point::is_zero()  
{  
    return (x == 0) && (y == 0); // if x=0 AND y=0 returns true
```

```
}
```

Vậy là chúng ta đã có một kiểu dữ liệu mới để xây dựng các đối tượng điểm chúng ta có thể tạo ra các đối tượng này trong chương trình khi cần thiết:

```
int main()
{
    Point point1, point2; // khai báo 2 đối tượng: point1 and point2
    point1.move(100,50); // di chuyển tới điểm (100,50)
    point1.print(); // in tọa độ ra màn hình
    point1.move(20,65); // point1 di chuyển tới điểm (20,65)
    point1.print(); // in tọa độ ra màn hình
    if(point1.is_zero()) // kiểm tra xem có trùng với gốc tọa độ không
        cout << "point1 is now on zero point(0,0)" << endl;
    else
        cout << "point1 is NOT on zero point(0,0)" << endl;
    point2.move(0,0); // point2 moves to (0,0)
    if(point2.is_zero()) // is point2 on (0,0)?
        cout << "point2 is now on zero point(0,0)" << endl;
    else
        cout << "point2 is NOT on zero point(0,0)" << endl;
    return 0;
}
```

Nhắc lại một số khái niệm và thuật ngữ:

Lớp: một lớp là kết quả của việc gom dữ liệu và các hàm. Khái niệm lớp rất giống với khái niệm cấu trúc được sử dụng trong C hay khái niệm bản ghi được sử dụng trong Pascal, nó là một kiểu dữ liệu được dùng để tạo ra các biến có thể được dùng trong một chương trình nào đó.

Đối tượng: Một đối tượng là một thể nghiệm của một lớp, điều này tương tự như đối với một biến được định nghĩa là một thể hiện của một kiểu dữ liệu, nó mang tính cụ thể và xác định.

Phương thức (Method) (member function) là một hàm được khai báo trong một lớp.

Thông điệp: đây là khái niệm tương đối giống với việc gọi tới một hàm tuy nhiên có sự khác nhau về cơ bản ở hai điểm sau đây:

- + Một thông điệp phải được gửi tới cho một đối tượng nào đó dù có thể là tường minh hay cụ thể gọi là receiver.

+ Hành động được thực hiện để đáp lại thông điệp được quyết định bởi receiver (đối tượng nhận thông điệp), các receiver có thể có các hành động khác nhau đối với cùng một thông điệp.

Ví dụ:

```
anObject.doSomething(...);
```

Nhiều người mới học C++ cho rằng hai khái niệm gọi hàm và gửi thông điệp trong các chương trình là giống nhau hoàn toàn.

Kết luận:

Sau phần này chúng ta cần chú ý các điểm sau :

Các chương trình được xây dựng theo kiểu hướng đối tượng bao gồm các đối tượng, và việc này thường được bắt đầu bằng việc xây dựng và thiết kế các lớp. Thay vì các lời gọi hàm trong một chương trình hướng đối tượng chúng ta thực hiện gửi các thông điệp tới cho các đối tượng để bảo chúng thực hiện một công việc nào đó.

4. Con trỏ và mảng các đối tượng

Các lớp có thể được dùng để khai báo các biến giống như các kiểu dữ liệu cơ bản khác, chẳng hạn chúng ta có thể khai báo các con trỏ trỏ tới các đối tượng:

```
int main()
{
    Point *pp1 = new Point; // cấp phát bộ nhớ cho 1 đối tượng, pp1 trỏ tới
    Point *pp2 = new Point; // cấp phát bộ nhớ cho 1 đối tượng, pp2 trỏ tới
    pp1->move(50,50);
    pp1->print();
    pp2->move(100,150);
    if(pp2->is_zero())
        cout << " Object pointed by pp2 is on zero." << endl;
    else
        cout << " Object pointed by pp2 is NOT on zero." << endl;
    delete pp1; // giải phóng bộ nhớ
    delete pp2;
    return 0;
}
```

Hoặc chúng ta cũng có thể khai báo mảng các đối tượng (có thể là mảng tĩnh hoặc mảng động):

```
int main()
{
```

```

Point array[10]; // khai báo 1 mảng có 10 phần tử
array[0].move(15,40);
array[1].move(75,35);

for (int i= 0; i < 10; i++)
    array[i].print();
return 0;
}

```

5. Khai báo các lớp với các file header

Ví dụ:

File stack.h

```
#ifndef Stack_H
```

```
#define Stack_H
```

```
class Stack {
```

```
// LIFO objects
```

```
public:
```

```
    Stack(int MaxStackSize = 10);
```

```
    ~Stack() {delete [] stack;}
```

```
    bool IsEmpty() const {return top == -1;}
```

```
    bool IsFull() const {return top == MaxTop;}
```

```
    int top() const;
```

```
    void push(const int & x);
```

```
    int pop();
```

```
private:
```

```
    int top; // chỉ số phần tử ở đỉnh
```

```
    int MaxTop; // giá trị lớn nhất của biến top
```

```
    int *stack; // dữ liệu của stack
```

```
};
```

```
#endif
```

file stack.cpp:

```
Stack::Stack(int MaxStackSize)
```

```

    // cấu tử của lớp Stack
    MaxTop = MaxStackSize - 1;
    stack = new int[MaxStackSize];
    top = -1;
}

int Stack::top() const
{
    // trả về phần tử ở đỉnh
    if (IsEmpty()){
        cout << "OutOfBounds"; // stack rỗng
        return -1;
    }
    else return stack[top];
}

void Stack::push(const int& x)
{
    // Add x to stack.
    if (IsFull()) {
        cout << "NoMem"; // hết bộ nhớ
        return;
    }
    stack[++top] = x;
}

int Stack::pop()
{
    // loại bỏ phần tử ở đỉnh
    if (IsEmpty()){
        cout << "OutOfBounds"; // delete fails
        return -1;
    }
}

```

Việc sử dụng các file header để khai báo các lớp và các hàm nhằm mục đích chính là tách biệt phần giao diện và phần cài đặt của các lớp, các hàm. Như chúng ta đã biết các

chương trình hiện nay thường được viết theo nhóm làm việc . Trong nhóm mỗi người được giao viết một phần của chương trình và do đó cần dùng phần chương trình của người khác , và việc sử dụng các file header cũng là một phần giải pháp để đạt được điều đó . Khi một lập trình viên thay đổi các cài đặt bên dưới của một hàm hay một lớp nào đó thì việc thay đổi này không làm ảnh hưởng tới phần chương trình do người khác viết dựa trên các lớp và hàm mà anh ta đưa ra. Cấu trúc của một file header thường có 3 chỉ thị tiền xử lý chính, chỉ thị đầu tiên là chỉ thị kiểm tra sự tồn tại của một cờ định danh, nó có tác dụng kiểm tra xem nội dung của file đã được include vào một file nào đó hay chưa , nếu rồi thì phần nội dung tiếp theo của file sẽ được bỏ qua . Chỉ thị thứ hai là chỉ thị định nghĩa , xác định một định danh dùng cho việc kiểm tra được thực hiện trong quá trình biên dịch. Chỉ thị cuối cùng là chỉ thị kết thúc nội dung của file . Nếu không có các chỉ thị này chúng ta sẽ gặp rắc rối to với vấn đề include các file header trong các chương trình . Nếu muốn tìm hiểu kỹ hơn về các chỉ thị và cấu trúc của file header chúng ta có thể tham khảo nội dung các file header chuẩn được cung cấp với trình biên dịch.

Việc biên dịch chương trình đối với các chương trình sử dụng lớp Stack được thực hiện như sau:

Trong chương trình có sử dụng lớp Stack chúng ta cần include file header stack.h. Để thử xem có lỗi không nhấn tổ hợp phím ALT-C để kiểm tra các lỗi biên dịch. Việc dịch tiếp theo (phần build file .exe) có thể được thực hiện theo hai cách: cách thứ nhất là tạo một project và dịch như các chương trình chỉ có 1 file .cpp mà chúng ta đã biết; cách thứ hai là tạo một file .bat để thực hiện biên dịch, ví dụ với một chương trình gồm các file: main.cpp, stack.h, stack.cpp thì nội dung file build.bat sẽ có thể là:

```
tcc -c main.cpp
tcc -c stack.cpp
tcc -e<tên file.exe> main.obj stack.obj
```

Hoặc gọn hơn nữa là:

```
tcc -c *.cpp
tcc -e<tên file.exe> *.obj
del *.obj
```

Hoặc chúng ta cũng có thể thực hiện trực tiếp các lệnh này trên dòng lệnh trong cửa sổ giả lập DOS.

6. Kiểm soát việc truy cập tới các biến và phương thức của lớp

Chúng ta có thể chia các lập trình viên thành hai nhóm: nhóm tạo các lớp (nhóm gồm những người tạo ra các kiểu dữ liệu mới) và các lập trình viên khách (các lập trình viên sử dụng các kiểu dữ liệu do nhóm thứ nhất tạo ra trong chương trình của họ). Mục đích của nhóm thứ nhất là xây dựng một lớp bao gồm tất cả các thuộc tính và khả năng cần thiết. Lớp này sẽ cung cấp các hàm giao diện cần thiết, chỉ những gì cần thiết cho các lập trình viên sử dụng chúng và giữ bí mật các phần còn lại. Mục đích của các lập trình viên khách là tập hợp một hộp công cụ với đầy các lớp để nhanh chóng sử dụng phát triển xây dựng chương trình ứng dụng của mình. Lý do đầu tiên cho việc kiểm soát truy cập này là đảm bảo các lập trình viên khách không thể thò tay vào những phần mà họ không nên thò tay

vào. Phần được ẩn đi là phần cần thiết cho cấu trúc bên trong của lớp và không phải là phần giao diện mà người dùng cần để giải quyết vấn đề của họ. Lý do thứ hai là nếu như việc kiểm soát truy cập bị ẩn đi thì các lập trình viên khách không thể sử dụng nó, có nghĩa là người tạo ra các lớp có thể thay đổi các phần bị ẩn mà không cần phải lo lắng sẽ ảnh hưởng tới bất kỳ ai. Sự bảo vệ này cũng ngăn chặn các thay đổi ngoài ý muốn đối với các trạng thái của các đối tượng. Để phục vụ cho việc kiểm soát truy cập các thành viên của một lớp C++ cung cấp 3 nhãn: public, private và protected. Các thành viên đứng sau một nhãn sẽ được gán nhãn đó cho tới khi nhãn mới xuất hiện. Các thành viên được gán nhãn private (mặc định) chỉ có thể được truy cập tới bởi các thành viên khác của lớp. Mục đích chính của các thành viên được gán nhãn public là cung cấp cho các client danh sách các dịch vụ mà lớp đó hỗ trợ hay cung cấp. Tập các thành viên này tạo nên phần giao diện công cộng của một lớp. Chúng ta có thể thấy rõ qua lớp Point trong ví dụ ở phần đầu, việc truy cập vào biến thành viên chẳng hạn x là bất hợp lệ.

Các cấu trúc trong một chương trình C++ có chế độ truy cập mặc định là public.

Từ khóa protected có ý nghĩa giống hết ý nghĩa của từ khóa private ngoại trừ một điều là các lớp kế thừa có thể truy cập vào các thành viên protected của lớp cơ sở mà nó kế thừa.

7. Các hàm bạn và các lớp bạn

Một hàm hoặc một thực thể lớp có thể được khai báo là một bạn bè của một lớp khác.

Một bạn bè của một lớp có quyền truy cập vào tất cả các thành viên (private, protected, public) của lớp. Ví dụ:

```
class A{
    friend class B;
private:
    int i;
    float f;
public:
    void fonk1(char *c);
};
class B{
    int j;
public:
    void fonk2(A &s){ cout << s.i; } // lớp B có thể truy cập tới mọi thành
    // viên của A nhưng ngược lại thì không thể vì A không là bạn của B
};
```

Một hàm bạn có quyền truy cập vào tất cả các thành viên của lớp:

```

class Point{
    friend void zero(Point &);
    int x,y;
    public:
        bool move(int x, int y);
        void print();
        bool is_zero();
};

void zero(Point & p){
    p.x = p.y = 0;
}

```

Hoặc chúng ta cũng có thể khai báo một hàm thành viên của một lớp nào đó là hàm bạn của một lớp:

```

class X;

class Y {
    void f(X*);
};

class X { // Definition
    private:
        int i;
    public:
        void initialize();
        friend void g(X*, int); // hàm bạn toàn cục
        friend void Y::f(X*); // hàm bạn của lớp khác
        friend void h();
};

```

Trong ví dụ này chúng ta thấy lớp Y có một hàm thành viên f (), hàm này sẽ làm việc với một đối tượng thuộc lớp X. Điều này hơi phức tạp vì trình biên dịch C++ yêu cầu tất cả mọi thứ đều phải được khai báo trước khi chúng ta tham chiếu tới chúng, vì thế lớp Y phải khai báo thành viên của nó là hàm Y::f(X *) trước khi có thể khai báo hàm này là một hàm bạn của lớp X. Nhưng hàm Y::f(X *) có truy cập tới đối tượng thuộc lớp X vì thế nên lớp X cũng phải được khai báo trước đó. Điều này khá nan giải, tuy nhiên chúng ta chú ý tới hàm f(), tham số truyền vào cho hàm là một biến con trỏ có nghĩa là chúng ta sẽ truyền một

địa chỉ và thật may mắn là trình biên dịch luôn biết cách làm việc với các biến địa chỉ dù cho đó là địa chỉ của một đối tượng thuộc kiểu gì chẳng nữa dù cho nó không biết chính xác về định nghĩa hay đơn giản là kích thước của kiểu đó. Điều này cũng có nghĩa là nếu hàm thành viên chúng ta cần khai báo lớp X một cách đầy đủ trước khi muốn khai báo một hàm chẳng hạn như `Y::g(X)`. Bằng cách truyền theo địa chỉ trình biên dịch cho phép chúng ta thực hiện một đặc tả kiểu không hoàn chỉnh (incomplete type specification) về lớp X trước khi khai báo `Y::f(X*)`. Điều này được thực hiện bằng cách khai báo:

```
class X;
```

Khai báo này đơn giản báo cho trình biên dịch biết là có một lớp có tên là X, và vì thế việc tham chiếu tới lớp đó sẽ là hợp lệ miễn là việc tham chiếu đó không đòi hỏi nhiều hơn 1 cái tên.

Một điều nữa mà chúng ta cần chú ý là trong trường hợp khai báo các lớp lồng nhau, lớp ngoài cũng không có quyền truy cập vào các thành phần private của lớp trong, để đạt được điều này chúng ta cũng cần thực hiện tương tự như trên, ví dụ:

```
#include <iostream.h>

#include <string.h> // memset()

const int sz = 20;

class Holder {
private:
    int a[sz];

public:
    void initialize();
    class Pointer;
    friend Pointer;
    class Pointer {
    private:
        Holder* h;
        int* p;
    public:
        void initialize(Holder* h);
        // Move around in the array:
        void next();
        void previous();
        void top();
        void end();
    };
};
```

```

        // Access values:
        int read();
        void set(int i);
    };
};

void Holder::initialize() {
    memset(a, 0, sz * sizeof(int));
}

void Holder::Pointer::initialize(Holder* rv) {
    h = rv;
    p = rv->a;
}

void Holder::Pointer::next() {
    if(p < &(h->a[sz - 1])) p++;
}

void Holder::Pointer::previous() {
    if(p > &(h->a[0])) p--;
}

void Holder::Pointer::top() {
    p = &(h->a[0]);
}

void Holder::Pointer::end() {
    p = &(h->a[sz - 1]);
}

int Holder::Pointer::read() {
    return *p;
}

void Holder::Pointer::set(int i) {
    *p = i;
}

int main() {
    Holder h;
    Holder::Pointer hp, hp2;

```



```

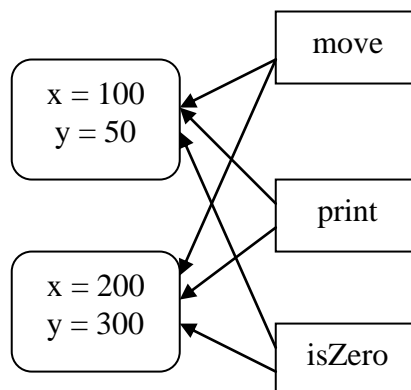
int i;
    h.initialize();
hp.initialize(&h);
hp2.initialize(&h);
for(i = 0; i < sz; i++) {
    hp.set(i);
    hp.next();
}
hp.top();
hp2.end();
for(i = 0; i < sz; i++) {
    cout << "hp = " << hp.read()
    << ", hp2 = " << hp2.read() << endl;
    hp.next();
    hp2.previous();
}
}

```

Các hàm friend không phải là thành viên của lớp nhưng chúng buộc phải xuất hiện trong khai báo lớp và do đó tất cả mọi người đều biết đó là một hàm ưu tiên và điều này thực sự là không an toàn . Bản thân C ++ không phải là một ngôn ngữ hướng đối tượng hoàn toàn và việc sử dụng các lớp và hàm friend là nhằm giải quyết các vấn đề thực tế đồng thời cũng làm cho tính hướng đối tượng của ngôn ngữ giảm đi đáng kể.

8. Con trỏ this

Mỗi đối tượng có không gian dữ liệu riêng của nó trong bộ nhớ của máy tính . Khi mỗi đối tượng được định nghĩa , phần bộ nhớ được khởi tạo chỉ dành cho phần lưu dữ liệu của đối tượng đó . Mã của các hàm thành viên chỉ đ ược tạo ra một lần . Các đối tượng của cùng một lớp sẽ sử dụng chung mã của các hàm thành viên.

Vậy làm thế nào để trình biên dịch có thể đảm bảo được rằng việc tham chiếu này là đúng đắn. Để đảm bảo điều này trình biên dịch duy trì một con trỏ được gọi là con trỏ this. Với mỗi đối tượng trình biên dịch đều sinh ra một con trỏ this gắn với nó. Khi một hàm thành viên được gọi đến, con trỏ this chứa địa chỉ của đối tượng sẽ được sử dụng và chính vì vậy các hàm thành viên sẽ truy cập tới đúng các thành phần dữ liệu của đối tượng thông qua địa chỉ của đối tượng. Chúng ta cũng có thể sử dụng con trỏ this trong các chương trình một cách rõ ràng, ví dụ:

```
Point *Point::far_away(Point &p)
{
    unsigned long x1 = x*x;
    unsigned long y1 = y*y;
    unsigned long x2 = p.x * p.x;
    unsigned long y2 = p.y * p.y;
    if ( (x1+y1) > (x2+y2) ) return this; // trả về địa chỉ của đối tượng
    else return &p; // trả về đối tượng đang được tạo ra
}
```

9. Khởi tạo các đối tượng của lớp thông qua các hàm cấu tử

Như chúng ta đã biết các đối tượng trong mỗi chương trình C++ đều có hai loại thành viên: các dữ liệu thành viên và các hàm thành viên. Các hàm thành viên làm việc dựa trên hai loại dữ liệu: một loại được lấy từ bên ngoài thông qua việc gọi các thông điệp, loại kia chính là các dữ liệu bên trong thuộc về mỗi đối tượng và muốn sử dụng các dữ liệu bên trong này thông thường chúng ta cần phải thực hiện một thao tác gọi là khởi tạo đối với chúng. Việc này có thể được thực hiện bằng cách viết một hàm public riêng biệt và sau đó người dùng có thể gọi chúng nhưng điều này sẽ phá vỡ các quy tắc về sự tách biệt giữa các lập trình viên tạo ra các lớp và những người dùng chúng hay nói một cách khác đây là một công việc quan trọng không thể giao cho các lập trình viên thuộc loại client đảm nhiệm. C++ cung cấp một loại hàm đặc biệt cho phép chúng ta thực hiện điều này, các hàm đó được gọi là các hàm cấu tử (constructor). Nếu như lớp có một hàm cấu tử trình biên dịch sẽ tự động gọi tới nó khi một đối tượng nào đó của lớp được tạo ra, trước khi các lập trình viên client có thể sử dụng chúng. Việc gọi tới các cấu tử này không phụ thuộc vào việc sử dụng hay khai báo các đối tượng, nó được thực hiện bởi trình biên dịch vào thời điểm mà đối tượng được tạo ra. Các hàm cấu tử này thường thực hiện các thao tác gán các giá trị khởi tạo cho các biến thành viên, mở các file input, thiết lập các kết nối tới các máy tính khác trên mạng... Tên của các hàm cấu tử là tên của lớp, chúng buộc phải là các hàm public, vì nếu không trình biên dịch sẽ không thể gọi tới chúng. Các hàm cấu tử có thể có các tham số nếu cần thiết nhưng nó không trả về bất cứ giá trị nào và cũng không phải là hàm kiểu void. Dựa vào các tham số đối với một cấu tử người ta chia chúng ra thành một số loại hàm cấu tử:

+ Cấu tử mặc định (default constructor)

Cấu tử mặc định là cấu tử mà mọi tham số đều là mặc định hoặc không có tham số, cấu tử mặc định có thể được gọi mà không cần bất kỳ tham số nào.

Ví dụ:

```
#include <iostream.h>

class Point{ // Khai báo lớp Point
    int x,y; // Properties: x and y coordinates
public:
    Point(); // Declaration of the default constructor
    bool move(int, int); // A function to move points
    void print(); // to print coordinates on the screen
};

Point::Point()
{
    cout << "Constructor is called..." << endl;
    x = 0; // Assigns zero to coordinates
    y = 0;
}

bool Point::move(int new_x, int new_y)
{
    if (new_x >=0 && new_y>=0){
        x = new_x; // assigns new value to x coordinat
        y = new_y; // assigns new value to y coordinat
        return true;
    }
    return false;
}

void Point::print()
{
    cout << "X= " << x << ", Y= " << y << endl;
}

int main()
{
    Point p1,p2; // Default construct is called 2 times
    Point *pp = new Point; // Default construct is called once
    p1.print(); // p1's coordinates to the screen
```

```

    p2.print();           // p2's coordinates to the screen
    pp->print();           // Coordinates of the object pointed by pp to the screen
    return 0;
}

```

Cấu tử có tham số

Giống như các hàm thành viên, các cấu tử cũng có thể có các tham số, khi sử dụng các lớp với các cấu tử có tham số các lập trình viên cần cung cấp các tham số cần thiết.

Ví dụ:

```

class Point{           // Declaration Point Class
    int x,y;           // Properties: x and y coordinates
public:
    Point(int, int);    // Declaration of the constructor
    bool move(int, int); // A function to move points
    void print();       // to print coordinates on the screen
};

Point::Point(int x_first, int y_first)
{
    cout << "Constructor is called..." << endl;
    if ( x_first < 0 )           // If the given value is negative
        x = 0;                  // Assigns zero to x
    else
        x = x_first;
    if ( y_first < 0 )           // If the given value is negative
        y = 0;                  // Assigns zero to x
    else
        y = y_first;
}

```

Cấu tử Point (int, int) có nghĩa là chúng ta cần có hai tham số kiểu int khi khai báo một đối tượng của lớp Point. Ví dụ:

```

Point p1(20,100), p2(-10,45); // Constructor is called 2 times
Point *pp = new Point(10,50); // Constructor is called once

```

Cấu tử với các tham số có giá trị mặc định

Giống như các hàm khác, các tham số của các cấu tử cũng có thể có các giá trị mặc định:

```
Point::Point(int x_first=0, int y_first=0)
{
    cout << "Constructor is called..." << endl;
    if ( x_first < 0 )                // If the given value is negative
        x = 0;                      // Assigns zero to x
    else
        x = x_first;
    if ( y_first < 0 )                // If the given value is negative
        y = 0;                      // Assigns zero to x
    else
        y = y_first;
}
```

Khi đó chúng ta có thể thực hiện khai báo các đối tượng của lớp Point như sau:

```
Point p1(19, 20); // x = 19, y = 20
```

```
Point p1(19); // x = 19, y = 0
```

Và hàm cấu tử trong đó tất cả các tham số đều có thể nhận các giá trị mặc định có thể được sử dụng như một cấu tử mặc định:

```
Point p3; // x = 0, y = 0
```

Chồng hàm cấu tử

Một lớp có thể có nhiều cấu tử khác nhau bằng cách chồng hàm cấu tử:

```
class Point{
public:
    Point(); // Cấu tử mặc định
    Point(int, int); // Cấu tử có tham số
};
```

Khởi tạo mảng các đối tượng

Khi một mảng các đối tượng được tạo ra, cấu tử mặc định của lớp sẽ được gọi đối với mỗi phần tử (là một đối tượng) của mảng. Ví dụ:

```
Point a[10]; // Cấu tử mặc định sẽ được gọi tới 10 lần
```

Cần chú ý là nếu lớp Point không có cấu tử mặc định thì khai báo như trên sẽ là sai.

Chúng ta cũng có thể gọi tới các cấu tử có tham số của lớp bằng cách sử dụng một danh sách các giá trị khởi tạo, ví dụ:

```
Point::Point(int x, int y=0);
```

```
Point a[] = { {20}, {30}, Point(20,40)}; // mảng có 3 phần tử
```

Nếu như lớp Point có thêm một cấu tử mặc định chúng ta cũng có thể khai báo như sau:

```
Point a[5] = { {20}, {30}, Point(20,40)}; // Mảng có 5 phần tử
```

Khởi tạo dữ liệu với các cấu tử

Các hàm cấu tử có thể thực hiện khởi tạo các thành phần dữ liệu trong thân hàm hoặc bằng một cơ chế khác, cơ chế này đặc biệt được sử dụng khi khởi tạo các thành phần là hằng số. Ví dụ:

Chúng ta xem xét lớp sau đây:

```
class C{  
    const int ci;  
    int x;  
public:  
    C(){  
        x = 0; // đúng vì x không phải là hằng mà là biến  
        ci = 0; // Sai vì ci là một hằng số  
    }  
};
```

Thậm chí ví dụ sau đây cũng không đúng:

```
class C{  
    const int ci = 0;  
    int x;  
};
```

và giải pháp của chúng ta là sử dụng cơ chế khởi tạo (constructor initializer) của cấu tử:

```
class C{  
    const int ci;  
    int x;  
public:  
    C():ci(0){  
        x = 0;  
    }  
};
```

```
};
```

Cơ chế này cũng có thể được sử dụng để khởi tạo các thành phần không phải là hằng của lớp:

```
class C{  
    const int ci;  
    int x;  
    public:  
        C():ci(0),x(0){ }  
};
```

10. Hủy tử

Ý tưởng và khái niệm về hủy tử rất giống với cấu tử ngoại trừ việc hủy tử được tự động gọi đến khi một đối tượng không được sử dụng nữa (out of scope) (thường là các đối tượng cục bộ) hoặc một đối tượng động (sinh ra bởi việc sử dụng toán tử new) bị xóa khỏi bộ nhớ bằng toán tử delete . Trái ngược với các hàm cấu tử các hàm hủy tử thường được gọi đến nhằm mục đích giải phóng vùng nhớ đang bị một đối tượng nào đó sử dụng , ngắt các kết nối, đóng các file hay ví dụ trong các chương trình đồ họa là xóa những gì mà đối tượng đã vẽ ra trên màn hình . Hủy tử của một lớp cũng có tên trùng với tên lớp nhưng thêm một ký tự “~” đứng trước tên lớp . Một hàm hủy tử không có kiểu trả về (không phải là hàm kiểu void) và không nhận tham số , điều này có nghĩa là mỗi lớp chỉ có một hủy tử khác với cấu tử.

Ví dụ:

```
class String{  
    int size;  
    char *contents;  
    public:  
        String(const char *); // Constructor  
        void print();         // A member function  
        ~String();            // Destructor  
};
```

Thực tế thư viện chuẩn của C++ có xây dựng một lớp string . Các lập trình viên không cần xây dựng lớp string riêng cho mình . Chúng ta xây dựng lớp String trong ví dụ trên chỉ để minh họa cho khái niệm về hàm hủy tử.

```
String::String(const char *in_data)  
{  
    cout<< "Constructor has been invoked" << endl;  
    size = strlen(in_data);  
}
```

```

        contents = new char[size + 1]; // +1 for null character
        strcpy(contents, in_data);    // input_data is copied to the contents
    }
void String::print()
{
    cout<< contents << " " << size << endl;
}
// Destructor
// Memory pointed by contents is given back to the heap
String::~~String()
{
    cout << "Destructor has been invoked" << endl;
    delete[] contents;
}
//----- Main Function -----
int main()
{
    cout << "----- Start of Blok 1 -----" << endl;
    String string1("string 1");
    String string2("string 2");
    {
        cout << "----- Start of Blok 2 -----" << endl;
        string1.print();
        string2.print();
        String string3("string 3");
        cout << "----- End of Blok 2 -----" << endl;
    }
    cout << "----- End of Blok 1 -----" << endl;
    return 0;
}

```

Ví dụ:

```

// Linked list simple implementation
#include <iostream.h>

```



```

// object to add to list
class CAT
{
    public:
        CAT() { itsAge = 1;}
        CAT(int age):itsAge(age){}
        ~CAT(){};
        int GetAge() const { return itsAge; }
    private:
        int itsAge;
};

// manages list, orders by cat's age!
class Node
{
    public:
        Node (CAT*);
        ~Node();
        void SetNext(Node * node) { itsNext = node; }
        Node * GetNext() const { return itsNext; }
        CAT * GetCat() const { return itsCat; }
        void Insert(Node *);
        void Display();
    private:
        CAT *itsCat;
        Node * itsNext;
};

Node::Node(CAT* pCat):itsCat(pCat),itsNext(0){}
Node::~~Node()
{
    cout << "Deleting node...\n";
    delete itsCat;
    itsCat = 0;
    delete itsNext;
}

```

```

        itsNext = 0;
    }
    // *****

    // Insert
    // Orders cats based on their ages
    // Algorithm: If you are last in line, add the cat
    // Otherwise, if the new cat is older than you
    // and also younger than next in line, insert it after
    // this one. Otherwise call insert on the next in line
    // *****

    void Node::Insert(Node* newNode)
    {
        if (!itsNext)
            itsNext = newNode;
        else
        {
            int NextCatsAge = itsNext->GetCat()->GetAge();
            int NewAge = newNode->GetCat()->GetAge();
            int ThisNodeAge = itsCat->GetAge();
            if ( NewAge >= ThisNodeAge && NewAge < NextCatsAge )
            {
                newNode->SetNext(itsNext);
                itsNext = newNode;
            }
        }
        else
            itsNext->Insert(newNode);
    }
}

void Node::Display()
{
    if (itsCat->GetAge() > 0)
    {
        cout << "My cat is ";
    }
}

```

```

        cout << itsCat->GetAge() << " years old\n";
    }
    if (itsNext)
        itsNext->Display();
}

int main()
{
    Node *pNode = 0;
    CAT * pCat = new CAT(0);
    int age;
    Node *pHead = new Node(pCat);
    while (1)
    {
        cout << "New Cat's age? (0 to quit): ";
        cin >> age;
        if (!age)
            break;
        pCat = new CAT(age);
        pNode = new Node(pCat);
        pHead->Insert(pNode);
    }
    pHead->Display();
    delete pHead;
    cout << "Exiting...\n\n";
    return 0;
}

```

11. Cấu tử copy

Cấu tử copy là một cấu tử đặc biệt và nó được dùng để copy nội dung của một đối tượng sang một đối tượng mới trong quá trình xây dựng đối tượng mới đó. Tham số input của nó là một tham chiếu tới các đối tượng cùng kiểu. Nó nhận tham số như là một tham chiếu tới đối tượng sẽ được copy sang đối tượng mới. Cấu tử copy thường được tự động sinh ra bởi trình biên dịch nếu như tác giả không định nghĩa cho tác phẩm tương ứng. Nếu như trình biên dịch sinh ra nó, cấu tử copy sẽ làm việc theo kiểu học máy, nó sẽ copy từng byte từng byte một. Đối với các lớp đơn giản không có biến con trỏ thì điều này là đủ,

nhưng nếu có một con trỏ là thành viên của lớp thì việc copy theo kiểu học máy này (byte by byte) sẽ làm cho cả hai đối tượng (mới và cũ) cùng trỏ vào một địa chỉ. Do đó khi chúng ta thay đổi đối tượng mới sẽ làm ảnh hưởng tới đối tượng cũ và ngược lại. Đây không phải là điều chúng ta muốn, điều chúng ta muốn là t hay vì copy địa chỉ con trỏ cấu tử copy sẽ copy nội dung mà biến con trỏ trỏ tới và để đạt được điều đó chúng ta buộc phải tự xây dựng cấu tử copy đối với các lớp có các thành viên là biến con trỏ.

Ví dụ:

```
#include <iostream.h>
#include <string.h>
class String{
    int size;
    char *contents;
public:
    String(const char *);          // Constructor
    String(const String &);       // Copy Constructor
    void print();                  // Prints the string on the screen
    ~String();                     // Destructor
};
// Constructor
// copies the input character array to the contents of the string
String::String(const char *in_data)
{
    cout<< "Constructor has been invoked" << endl;
    size = strlen(in_data);
    contents = new char[size + 1]; // +1 for null character
    strcpy(contents, in_data);     // input_data is copied to the contents
}
// Copy Constructor
String::String(const String &object_in)
{
    cout<< "Copy Constructor has been invoked" << endl;
    size = object_in.size;
    contents = new char[size + 1]; // +1 for null character
    strcpy(contents, object_in.contents);
```

```

}

void String::print()
{
    cout<< contents << " " << size << endl;
}

// Destructor
// Memory pointed by contents is given back to the heap
String::~String()
{
    cout << "Destructor has been invoked" << endl;
    delete[] contents;
}

//----- Main Function -----
int main()
{
    String my_string("string 1");
    my_string.print();
    String other = my_string;           // Copy constructor is invoked
    String more(my_string);             // Copy constructor is invoked
    other.print();
    more.print();
    return 0;
}

```

12. Đối tượng hằng và các hàm thành viên hằng

Chúng ta có thể sử dụng từ khóa `const` để chỉ ra rằng một đối tượng là không thể thay đổi (not modifiable) hay là đối tượng hằng. Tất cả các cố gắng nhằm thay đổi nội dung của các đối tượng hằng đều gây ra các lỗi. Ví dụ:

```
const ComplexT cz(0,1);
```

C++ hoàn toàn ngăn cấm việc gọi tới các hàm thành viên của các đối tượng hằng trừ khi các hàm thành viên đó là các hàm hằng, có nghĩa là các hàm không thay đổi các thành phần bên trong của đối tượng.

Để khai báo một hàm như vậy chúng ta cũng sử dụng từ khóa `const`:

Ví dụ:

```

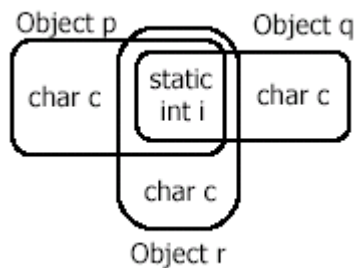
class Point{                                     // Declaration Point Class
    int x,y;                                     // Properties: x and y coordinates
public:
    Point(int, int);                             // Declaration of the constructor
    bool move(int, int);                         // A function to move points
    void print() const;                          // constant function: prints coordinates on the screen
};

```

Khi đó chúng ta có thể khai báo các đối tượng hằng của lớp Point và gọi tới hàm print của nó.

13. Các thành viên tĩnh của lớp

Thông thường mỗi đối tượng của một lớp đều có một bản copy riêng tất cả các thành viên dữ liệu của lớp. Trong các trường hợp cụ thể đôi khi chúng ta muốn là tất cả các đối tượng của lớp sẽ chia sẻ cùng một thành viên dữ liệu nào đó. Và đó chính là lý do tồn tại của các thành viên dữ liệu tĩnh hay còn gọi là biến của lớp.


```

class A{
    char c;
    static int i;
};

int main(){
    ...
    A p, q, r;
    ...
}

```

Các thành viên tĩnh tồn tại ngay cả khi không có đối tượng nào của lớp được tạo ra trong chương trình. Chúng cũng có thể là các thành phần public hoặc private.

Để truy cập vào các thành phần dữ liệu tĩnh **public** của một lớp khi không có đối tượng nào của lớp tồn tại chúng ta sẽ sử dụng tên lớp và toán tử "::", ví dụ: A::i = 5;

Để truy cập vào các thành phần dữ liệu tĩnh **private** của một lớp khi không có đối tượng nào của lớp tồn tại, chúng ta cần có một hàm thành viên tĩnh **public**.

Các biến tĩnh bắt buộc phải được khởi tạo một lần (và chỉ một lần) trước khi chúng được sử dụng.

```
#include <iostream.h>

class A{
    char c;

    static int number;    // Number of created objects (static data)
public:
    static void setNum(){number=0;}    // Static function to initialize number
    A(){number++; cout<< "\n"<< "Constructor "<< number;} //Constructor
    ~A(){number--; cout<< "\n"<< "Destructor "<< number;} //Destructor
};

int A::number;    // Allocating memory for number
// Chú ý nếu không có đoạn này chương trình sẽ báo lỗi
// ----- Main function -----
int main()
{
    cout<< "\n Entering 1. BLOCK.....";

    A::setNum();
    The static function is called

    A a,b,c;
    {
        cout<< "\n Entering 2. BLOCK.....";
        A d,e;
        cout<< "\n Exiting 2. BLOCK.....";
    }
    cout<< "\n Exiting 1. BLOCK.....";
    return 0;
}
```

14. Sử dụng các đối tượng trong vai trò là tham số của hàm

Các đối tượng nên được truyền và trả về theo kiểu tham chiếu trừ khi có các lý do đặc biệt đòi hỏi chúng ta phải truyền hoặc trả về chúng theo kiểu truyền biến và trả về theo

kiểu giá trị. Việc truyền tham biến và giá trị của hàm đặc biệt không hiệu quả khi làm việc với các đối tượng. Chúng ta hãy nhớ lại đối tượng được truyền hoặc trả lại theo giá trị phải được copy vào stack và dữ liệu có thể rất lớn, và do đó có thể làm lãng phí bộ nhớ. Bản thân việc copy này cũng tốn thời gian. Nếu như lớp chứa một cấu tử copy thì trình biên dịch sẽ sử dụng hàm này để copy đối tượng vào stack. Chúng ta nên truyền tham số theo kiểu tham chiếu vì chúng ta không muốn có các bản copy được tạo ra. Và để ngăn chặn việc hàm thành viên có thể vô tình làm thay đổi đối tượng ban đầu chúng ta sẽ khai báo tham số hình thức có kiểu là hằng tham chiếu (**const reference**).

Ví dụ:

```
ComplexT & ComplexT::add(constComplexT &z){
    ComplexT result;
    result.re = re + z.re;
    result.im = im + z.im;
    return result; // Sai các biến cục bộ không thể trả về qua tham chiếu.
}
```

Ví dụ trên có thể sửa lại cho đúng như sau:

```
ComplexT ComplexT::add(constComplexT &z){
    ComplexT result;
    result.re = re + z.re;
    result.im = im + z.im;
    return result; // Sai các biến cục bộ không thể trả về qua tham chiếu.
}
```

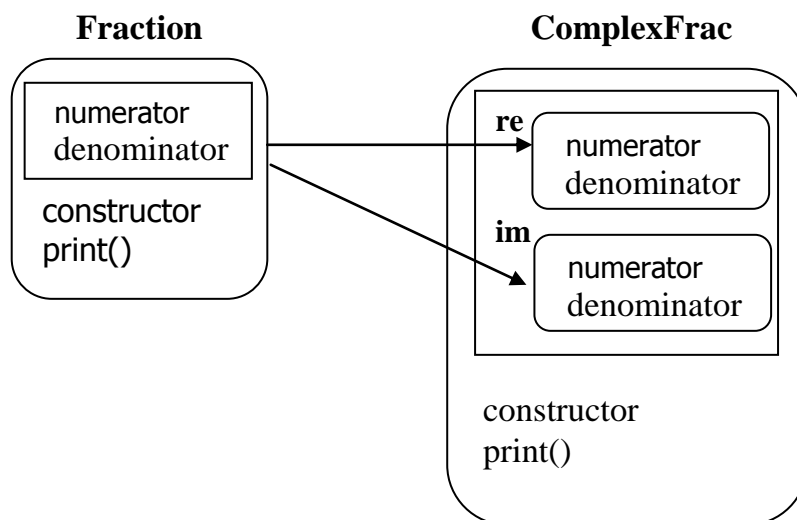
Tuy nhiên do có một đối tượng tạm thời được tạo ra như vậy các hàm hủy tử và cấu tử sẽ được gọi đến. Để tránh việc tạo ra một đối tượng tạm thời (để tiết kiệm thời gian và bộ nhớ) người ta có thể làm như sau:

```
ComplexT ComplexT::add(constComplexT &z){
    double re_new, im_new;
    re_new = re + z.re;
    im_new = im + z.im;
    return ComplexT(re_new, im_new);
}
```

Chỉ có đối tượng trả về trên stack là được tạo ra (là thứ luôn cần thiết khi trả về theo giá trị). Đây có thể là một cách tiếp cận tốt hơn: chúng ta sẽ tạo ra và hủy bỏ các phần tử dữ liệu riêng biệt, cách này sẽ nhanh hơn là tạo ra và hủy bỏ cả một đối tượng hoàn chỉnh.

15. Các đối tượng chồng nhau: Các lớp là thành viên của các lớp khác.

Một lớp có thể sử dụng các đối tượng của lớp khác như là các thành viên dữ liệu của nó. Trong ví dụ dưới đây chúng ta sẽ thiết kế một lớp `ComplexFrac` để biểu diễn các số phức. Các thành viên dữ liệu của lớp này là các phân số và là các đối tượng của lớp `Fraction`.

Mối quan hệ giữa hai lớp `Fraction` và `ComplexFrac` được gọi là “**has a relation**”. Ở đây lớp `ComplexFrac` có một (thực ra là hai đối tượng của lớp `Fraction`). Trong lớp `ComplexFrac` tác giả của lớp phải cung cấp các tham biến cần thiết cho các cấu tử của các đối tượng của lớp `Fraction` (đối tượng mà nó có). Việc xây dựng các đối tượng trong một lớp sẽ thực hiện theo thứ tự xuất hiện của các đối tượng và trước dấu “{” bắt đầu của hàm cấu tử của lớp chứa.

Ví dụ:

```
#include<iostream.h>
```

```
class Fraction{    // A class to define fractions
    int numerator,denominator;

public:
    Fraction(int, int);
    void print() const;
};

Fraction::Fraction(int num, int denom)    // CONSTRUCTOR
{
    numerator=num;
    if (denom==0) denominator=1;
    else denominator=denom;
```

```

    cout << "Constructor of Fraction" << endl;
}
void Fraction ::print() const
{
    cout << numerator << "/" << denominator << endl;
}
class ComplexFrac{                // Complex numbers: has two fractions
    Fraction re,im;                // member objects
public:
    ComplexFrac(int,int); // Constructor
    void print() const;
};
// Constructor
// first, constructors of the member objects must be called
ComplexFrac::ComplexFrac(int re_in,int im_in):re(re_in,1),im(im_in,1)
{
    cout << "Constructor of ComplexFrac" << endl;
}
// Prints complex numbers on the screen
// print function of the member objects are called
void ComplexFrac::print() const
{
    re.print();
    im.print();
}
//----- Main Function -----
int main()
{
    ComplexFrac cf(2,5); // A complex number is created
    cf.print();          // Complex number is printed on the screen
    return 0;
}

```

Khi đối tượng không còn cần nữa (go out of scope) thì các hủy tử của chúng sẽ được gọi theo thứ tự ngược lại với các hủy tử : hủy tử của các đối tượng thuộc lớp chứa sẽ được gọi tới trước sau đó mới là hủy tử của các đối tượng bên trong lớp đó.

16. Chồng toán tử

Chúng ta đã biết rằng có thể thực hiện chồng hàm, bản thân các toán tử cũng là các hàm và vì thế nên hoàn toàn có thể thực hiện chồng các toán tử (hay các hàm toán tử) chẳng hạn như các toán tử `+`, `-`, `*`, `>=` hay `==`, khi đó chúng sẽ gọi tới các hàm khác nhau tùy thuộc vào các toán hạng của chúng. Ví dụ với toán tử `+`, biểu thức `a + b` sẽ gọi tới một hàm cộng hai số nguyên nếu `a` và `b` thuộc kiểu `int` nhưng sẽ gọi tới một hàm khác nếu chúng là các đối tượng của một lớp nào đó mà chúng ta mới tạo ra. Chồng toán tử (operator overloading) là một đặc điểm thuận tiện khác của C++ làm cho các chương trình dễ viết hơn và cũng dễ hiểu hơn. Thực chất chồng toán tử không thêm bất cứ một khả năng mới nào vào C++. Tất cả những gì chúng ta có thể thực hiện với một toán tử chồng đều có thể thực hiện được với một hàm nào đó. Tuy nhiên việc chồng các toán tử làm cho chương trình dễ viết, dễ đọc và dễ bảo trì hơn. Chồng toán tử là cách duy nhất để gọi một nào đó hàm theo cách khác với cách thông thường. Xem xét theo khía cạnh này chúng ta không có bất cứ lý do nào để thực hiện chồng một toán tử nào đó trừ khi nó làm cho việc cài đặt các lớp trong chương trình dễ dàng hơn và đặc biệt là dễ đọc hơn (lý do này quan trọng hơn cả).

Các hạn chế của chồng toán tử

Hạn chế thứ nhất là chúng ta không thể thực hiện cài đặt các toán tử không có trong C++. Chẳng hạn không thể cài hàm toán tử `**` để thực hiện lấy lũy thừa. **Chúng ta chỉ có thể thực hiện chồng các toán tử thuộc loại built-in của C++**. Thậm chí một số các toán tử sau đây: toán tử dấu chấm (`.`), toán tử phân giải tầm hoạt động (`::`), toán tử điều kiện (`?:`), toán tử `sizeof` cũng không thể overload. Các toán tử của C++ có thể chia thành hai loại là toán tử một ngôi và toán tử hai ngôi. Và nếu một toán tử thuộc kiểu binary thì toán tử được chồng của nó cũng là toán tử hai ngôi và tương tự đối với toán tử một ngôi. Độ ưu tiên của toán tử cũng như số lượng hay cú pháp của các toán hạng là không đổi đối với hàm chồng toán tử. Ví dụ như toán tử `*` bao giờ cũng có độ ưu tiên cao hơn toán tử `+`. Tất cả các toán tử được sử dụng trong biểu thức chỉ nhận các kiểu dữ liệu built-in không thể thay đổi. Chẳng hạn chúng ta không bao giờ chồng toán tử `+` để biểu thức `a = 3 + 5` hay `1 << 4` có ý nghĩa khác đi.

Ít nhất thì một toán hạng phải thuộc kiểu dữ liệu người dùng định nghĩa (lớp).

Ví dụ:

```
class ComplexT{
    double re,im;
public:
    ComplexT(double re_in=0,double im_in=1);    // Constructor
    ComplexT operator+(const ComplexT & ) const; // Function of operator +
    void print() const;
};
```

```

ComplexT ComplexT::operator+(const ComplexT &c) const
{
    double re_new, im_new;
    re_new=re+c.re;
    im_new=im+c.im;
    return ComplexT(re_new,im_new);
}

int main()
{
    ComplexT z1(1,1),z2(2,2),z3;
    z3=z1+z2;      // like z3 = z1.operator+(z2);
    z3.print();
    return 0;
}

```

Chồng toán tử gán (=)

Việc gán một đối tượng này cho một đối tượng khác cùng kiểu (cùng thuộc một lớp) là một công việc mà hầu hết mọi người (các lập trình viên) đều mong muốn là có thể thực hiện một cách dễ dàng nên trình biên dịch sẽ tự động sinh ra một hàm để thực hiện điều này đối với mỗi lớp được người dùng tạo ra nếu họ không có ý định cài đặt hàm đó:

```
type::operator(const type &);
```

Hàm này thực hiện theo cơ chế gán thành phần, có nghĩa là nó sẽ thực hiện gán từng biến thành viên của đối tượng này cho một đối tượng khác có cùng kiểu (cùng lớp). Nếu như đối với các lớp không có gì đặc biệt, thao tác này là đủ thì chúng ta cũng không cần thiết phải thực hiện cài đặt hàm toán tử này, chẳng hạn việc cài đặt hàm toán tử gán đối với lớp ComplexT là không cần thiết:

```

void ComplexT::operator=(const ComplexT & z){
    re = z.re;
    im = z.im;
}

```

Nói chung thì chúng ta thường có xu hướng tự cài đặt lấy hàm toán tử gán đối với các lớp được sử dụng trong chương trình và đặc biệt là với các lớp tinh vi hơn chẳng hạn:

```

class String{
    int size;
    char *contents;
public:

```

```

String(); //default constructor
String(const char *); // constructor
String(const String &); // copy constructor
const String& operator=(const String &); // assignment operator
void print() const ;
~String(); // Destructor
}

```

Chú ý là trong trường hợp trên hàm toán tử `=` có kiểu là void do đó chúng ta không thể thực hiện các phép gán nối tiếp nhau kiểu như `(a = b = c);`.

```

const String& String::operator=(const String &in_object)
{
    cout<< "Assignment operator has been invoked" << endl;
    size = in_object.size;
    delete[] contents; // delete old contents
    contents = new char[size+1];
    strcpy(contents, in_object.contents);
    return *this; // returns a reference to the object
}

```

Sự khác biệt giữa hàm toán tử gán và cấu tử copy là ở chỗ cấu tử copy sẽ thực sự tạo ra một đối tượng mới trước khi copy dữ liệu sang cho nó còn hàm toán tử gán thì chỉ thực hiện việc copy dữ liệu sang cho một đối tượng có sẵn.

Chồng toán tử chỉ số []

Các qui luật chung chúng ta đã trình bày được áp dụng đối với mọi toán tử. Vì thế chúng ta không cần thiết phải bàn luận về từng loại toán tử. Tuy nhiên chúng ta sẽ khảo sát một vài toán tử được người ta cho là thú vị. Và một trong các toán tử đó chính là toán tử chỉ số.

Toán tử này có thể được khai báo theo hai cách như sau:

```

class C{
    returntype & operator [](paramtype);
    hoặc:
    const returntype & operator [](paramtype)const;
};

```

Cách khai báo thứ nhất được sử dụng khi việc chồng toán tử chỉ số làm thay đổi thuộc tính của đối tượng. Cách khai báo thứ hai được sử dụng đối với một đối tượng hằng ;

trong trường hợp này, toán tử chỉ số được chồng có thể truy cập nhưng không thể làm thay đổi các thuộc tính của đối tượng.

Nếu *c* là một đối tượng của lớp *C*, biểu thức

c[*i*]

sẽ được dịch thành

c.operator[](*i*)

Ví dụ: chúng ta sẽ cài đặt hàm chồng toán tử chỉ số cho lớp *String* . Toán tử sẽ được sử dụng để truy cập vào ký tự thứ *i* của chuỗi . Nếu *i* nhỏ hơn 0 và lớn hơn độ dài của chuỗi thì ký tự đầu tiên và cuối cùng sẽ được truy cập .

```
char & String::operator[](int i)
```

```
{
```

```
    if(i < 0)
```

```
        return contents[0];           // return first character
```

```
    if(i >= size)
```

```
        return contents[size-1];      // return last character
```

```
    return contents[i];               // return i th character
```

```
}
```

Chồng toán tử gọi hàm ()

Toán tử gọi hàm là duy nhất , nó duy nhất ở chỗ cho phép có bất kỳ một số lượng tham số nào.

```
class C{
```

```
    returntype operator()(paramtypes);
```

```
};
```

Nếu *c* là một đối tượng của lớp *C*, biểu thức

c(*i,j,k*)

sẽ được thông dịch thành:

c.operator()(*i,j,k*);

Ví dụ toán tử gọi hàm được chồng để in ra các số phức ra màn hình . Trong ví dụ này toán tử gọi hàm không nhận bất cứ một tham số nào.

```
void ComplexT::operator()()const
```

```
{
```

```
    cout << re << " , " << im << endl;
```

```
}
```

Ví dụ: toán tử gọi hàm được chồng để copy một phần nội dung của một chuỗi tới một vị trí bộ nhớ xác định.

Trong ví dụ này toán tử gọi hàm nhận hai tham số: địa chỉ của bộ nhớ đích và số lượng ký tự cần sao chép.

```
void String::operator()(char * dest, int num) const
{
    // numbers of characters to be copied may not exceed the size
    if (num>size) num=size;
    for (int k=0; k< num; k++)
        dest[k]=contents[k];
}

int main()
{
    String s1("Example Program");
    char *c=new char[8]; // Destination memory
    s1(c,7);           // Function call operator is invoked
    c[7]='\0';         // End of String (null)
    cout << c << endl;
    delete[] c;
    return 0;
}
```

Chồng các toán tử một ngôi

Các toán tử một ngôi chỉ nhận một toán hạng để làm việc , một vài ví dụ điển hình về chúng chẳng hạn như: ++, --, - và !.

Các toán tử một ngôi không nhận tham số , chúng thao tác trên chính đối tượng gọi tới chúng. Thông thường toán tử này xuất hiện bên trái của đối tượng chẳng hạn như -obj, ++obj...

Ví dụ: Chúng ta định nghĩa toán tử ++ cho lớp ComplexT để tăng phần thực của số phức lên 1 đơn vị 0,1.

```
void ComplexT::operator++()
{
    re = re + 0.1;
}

int main(){
    ComplexT z(0.2, 1);
    ++z;
```

```
}
```

Để có thể thực hiện gán giá trị được tăng lên cho một đối tượng mới, hàm toán tử cần trả về một tham chiếu tới một đối tượng nào đó:

```
const ComplexT & ComplexT::operator++()
{
    re = re + 0.1;
    return this;
}
```

```
int main(){
    ComplexT z(0.2, 1), z1;
    z1 = ++z;
}
```

Chúng ta nhớ lại rằng các toán tử ++ và -- có hai dạng sử dụng theo kiểu đứng trước và đứng sau toán hạng và chúng có các ý nghĩa khác nhau. Việc khai báo như trong hai ví dụ trên sẽ chồng toán tử ở dạng đứng trước toán hạng. Các khai báo có dạng operator (int) sẽ chồng dạng đứng sau của toán tử.

```
ComplexT ComplexT::operator++(int)
{
    ComplexT temp;
    temp=*this; // saves old value
    re=re+0.1;
    return temp; // return old value
}
```

Lớp String:

```
enum bool{true = 1, false = 0};
class String{
    int size;
    char *contents;
public:
    String(); //default constructor
    String(const char *); // constructor
    String(const String &); // copy constructor
    const String& operator=(const String &); // assignment operator
```



```

        bool operator==(const String &); // assignment operator
        bool operator!=(const String &rhs){return !(*this==rhs);}; // assignment
operator
        void print() const ;
        ~String();           // Destructor
        friend ostream & operator <<(ostream &, const String &);
};
// Creates an empty string (only NULL character)
String::String(){
    size = 0;
    contents = new char[1];
    strcpy(contents, "");
}
String::String(const char *in_data){
    size = strlen(in_data);           // Size of input data
    contents = new char[size + 1];    // allocate mem. for the string, +1 is
for NULL
    strcpy(contents, in_data);
}

String::String(const String &in_object){
    size = in_object.size;
    contents = new char[size+1];
    strcpy(contents, in_object.contents);
}
// Assignment operator
const String& String::operator=(const String &in_object){
    size = in_object.size;
    delete[] contents;
    // delete old contents
    contents = new char[size+1];
    strcpy(contents, in_object.contents);
    return *this;           // returns a reference to the object
}

```

```

bool String::operator==(const String &rhs){
    if(size == rhs.size){
        for(int i=0;i<=size&&(contents[i]==rhs.contents[i]);i++);
        if(i>size)
            return true;
    }
    return false;
}

// This method prints strings on the screen
void String::print() const{
    cout<< contents << " " << size << endl;
}

//Destructor
String::~String(){
    delete[] contents;
}

ostream & operator <<(ostream & out, const String & rhs){
    out << rhs.contents;
    return out;
}

```

17. Bài tập

Bài tập 1: Lớp số phức ComplexNumber

Một số phức là một số có dạng $cn = a + bi$ trong đó a, b là các số thực, a được gọi là phần thực, b được gọi là phần ảo của số phức cn . Số phức $cn = a + bi$ sẽ được biểu diễn ngắn gọn là (a, b) . Các phép toán toán học được thực hiện với các số phức theo các công thức sau:

$$(a,b) + (c,d) = (a+c, b+d)$$

$$(a,b) - (c,d) = (a-c, b-d)$$

$$(a,b) * (c,d) = (a*c-b*d, a*d+b*c)$$

$$(a,b) / (c,d) = ((a*c+b*d)/(c^2+d^2), ((b*c-a*d)/(c^2+d^2)))$$

Số phức (a, b) được định nghĩa là nhỏ hơn (c, d) nếu và chỉ nếu $a < c$ và $b < d$, (a, b) bằng (c, d) nếu như $a = c$ và $b = d$. Một số thực được coi là một số phức có phần ảo bằng 0.0. Giá trị tuyệt đối của một số phức là $(a^2 + b^2)$.

- Hãy cài đặt lớp số phức (ComplexNumber) có hàm cấu tử mặc định gán phần thực và ảo của số phức bằng 0.0, hàm cấu tử có hai tham số thực cho các phần

thực và phần ảo. Hàm toString() trả về chuỗi chứa kết quả in số phức ra màn hình theo dạng $a + bi$. Cài đặt tất cả các hàm toán tử số học, toán học, và logic được mô tả ở trên.

- b) Cài đặt hàm toán tử xuất và nhập cho lớp số phức trên.
- c) Nhập vào một mảng các số phức, tính tổng, tích của các số phức đã nhập vào. Tìm số phức có giá trị tuyệt đối nhỏ nhất và lớn nhất.

Bài tập 2: Lớp số nguyên lớn BigInt

Xây dựng lớp số nguyên lớn (sử dụng mảng hoặc chuỗi ký tự) với các phương thức sau:

- Cấu tử mặc định, số có giá trị bằng 0
- Cấu tử có tham số là một số nguyên kiểu int hoặc long.
- Cấu tử có tham số là một chuỗi.
- Cấu tử copy
- Hủy tử
- Các hàm toán tử gán, +, -, *, /, %, so sánh ==, >, <, <=, >=, !=.
- Hàm tính giai thừa
- Hàm kiểm tra xem một số nguyên lớn có là số nguyên tố hay không.
- Hàm toán tử xuất nhập.

Sử dụng lớp BigInt vừa xây dựng nhập vào 2 số nguyên và minh họa các phương thức đã được xây dựng của lớp.

Bài tập 3: Lớp đa thức Polynomial

Xây dựng lớp đa thức với các hệ số là các số thực với các phương thức sau:

- Cấu tử mặc định gán đa thức bằng 0.
- Cấu tử có tham số là một mảng hệ số và bậc của đa thức.
- Hủy tử
- Hàm toán tử nhập xuất
- Các hàm toán tử cộng, trừ, nhân hai đa thức
- Các hàm toán tử so sánh ==, !=
- Hàm tính giá trị của đa thức với giá trị biến là tham số của hàm.

Sử dụng lớp vừa cài đặt, nhập vào 2 đa thức và minh họa tất cả các phương thức đã xây dựng.

Bài tập 4: Lớp Stack

Xây dựng lớp stack (hoặc sử dụng thư viện STL) chứa các ký tự, sử dụng lớp stack đó để kiểm tra xem:

- Một xâu có là đối xứng hay không. Ví dụ xâu “abababa” thì kết quả là đúng, xâu “abd” thì kết quả là sai.

Kiểm tra các dấu đóng và mở ngoặc của một biểu thức có là hợp lệ hay không. Ví dụ nếu các dấu đóng, mở ngoặc là $((()((())))$ thì kết quả là đúng, còn nếu xâu là $()()$ thì kết quả là sai.

CHƯƠNG VI: KẾ THỪA (INHERITANCE)

Kế thừa là một cách trong lập trình hướng đối tượng để có thể thực hiện được khả năng “sử dụng lại mã chương trình”. Sử dụng lại mã chương trình có nghĩa là dùng một lớp sẵn có trong một khung cảnh chương trình khác. Bằng cách sử dụng lại các lớp chúng ta có thể làm giảm thời gian và công sức cần thiết để phát triển một chương trình đồng thời làm cho chương trình phần mềm có khả năng và qui mô lớn hơn cũng như tính tin cậy cao hơn.

1. Sử dụng lại mã chương trình

Cách tiếp cận đầu tiên nhằm mục đích sử dụng lại mã chương trình đơn giản là viết lại các đoạn mã đã có. Chúng ta có một đoạn mã chương trình nào đó đã sử dụng tốt trong một chương trình cũ nào đó, nhưng không thực sự đáp ứng được yêu cầu của chúng ta trong một dự án mới. Chúng ta sẽ paste đoạn mã cũ đó vào một file mã nguồn mới, thực hiện một vài sửa đổi để nó phù hợp với môi trường mới. Tất nhiên chúng ta lại phải thực hiện gỡ lỗi đoạn mã đó từ đầu và thường thì chúng ta lại thấy tiếc là tại sao không viết hẳn một đoạn mã chương trình mới. Để làm giảm các lỗi có thể có khi thay sửa đổi mã chương trình, các lập trình viên cố gắng tạo ra các đoạn mã có thể được sử dụng lại mà không cần bận khoăn về khả năng gây lỗi của chúng và đó được gọi là các hàm. Các hàm thư viện là một bước tiến nữa nhằm sử dụng lại mã chương trình tuy nhiên các thư viện có nhược điểm là chúng mô hình hóa thế giới thực không được tốt lắm vì chúng không bao gồm các dữ liệu quan trọng. Và thường xuyên chúng ta cần thay đổi chúng để có thể phù hợp với môi trường mới và tất nhiên sự thay đổi này lại dẫn đến các lỗi có thể phát sinh.

2. Sử dụng lại mã chương trình trong OOP

Một cách tiếp cận đầy sức mạnh để sử dụng lại mã chương trình trong lập trình hướng đối tượng là thư viện lớp. Vì các lớp mô hình hóa các thực thể của thế giới thực khá sát nên chúng cần ít các thay đổi hơn các hàm để có thể phù hợp với hoàn cảnh mới. Khi một lớp đã được tạo ra và kiểm thử cẩn thận, nó sẽ là một đơn vị mã nguồn có ích. Và nó có thể được sử dụng theo nhiều cách khác nhau: Cách đơn giản nhất để sử dụng lại một lớp là sử dụng một đối tượng của lớp đó một cách trực tiếp. Thư viện chuẩn của C++ có rất nhiều đối tượng và lớp có ích chẳng hạn `cin` và `cout` là hai đối tượng kiểu đó. Cách thứ hai là đặt một đối tượng của lớp đó vào trong một lớp khác. Điều này được gọi là “tạo ra một đối tượng thành viên”. Lớp mới có thể được xây dựng bằng cách sử dụng số lượng bất kỳ các đối tượng thuộc các lớp khác theo bất kỳ cách thức kết hợp nào để đạt được các chức năng mà chúng ta mong muốn trong lớp mới. Vì chúng ta xây dựng lên lớp mới (composing) từ các lớp cũ nên ý tưởng này được gọi là composition và nó cũng thường được đề cập tới như là một quan hệ “has a”. Cách thứ ba để sử dụng lại một lớp là kế thừa. Kế thừa là một quan hệ kiểu “is a” hoặc “a kind of”.

3. Cú pháp kế thừa

OOP cung cấp một cơ chế để thay đổi một lớp mà không làm thay đổi mã nguồn của nó. Điều này đạt được bằng cách dùng kế thừa để sinh ra một lớp mới từ một lớp cũ. Lớp cũ được gọi là lớp cơ sở sẽ không bị sửa đổi, nhưng lớp mới (được gọi là lớp dẫn xuất) có thể sử dụng tất cả các đặc điểm của lớp cũ và các đặc điểm thêm khác của riêng nó. Nếu có một quan hệ cùng loài (kind of) giữa hai đối tượng thì chúng ta có thể sinh một đối tượng này từ đối tượng kia bằng cách sử dụng kế thừa.

Ví dụ chúng ta đều biết Lớp Animal bao gồm tất cả các loài động vật, lớp Fish là một loài động vật nên các đối tượng của lớp Fish có thể được sinh ra từ một đối tượng của lớp Animal. Ví dụ kế thừa đơn giản nhất đòi hỏi phải có 2 lớp: một lớp cơ sở và một lớp dẫn xuất. Lớp cơ sở không có yêu cầu gì đặc biệt, lớp dẫn xuất ngược lại cần chỉ rõ nó được sinh ra từ lớp cơ sở và điều này được thực hiện bằng cách sử dụng một dấu : sau tên lớp dẫn xuất sau đó tới một từ khóa chẳng hạn public và tên lớp cơ sở:

Ví dụ: chúng ta cần mô hình hóa các giáo viên và hiệu trưởng trong trường học. Trước hết giả sử rằng chúng ta có một lớp định nghĩa các giáo viên, sau đó chúng ta có thể sử dụng lớp này để mô hình hóa hiệu trưởng vì hiệu trưởng cũng là một giáo viên:

```
class Teacher{
    protected:
        String name;
        int age, numOfStudents;
    public:
        void setName(const String & new_name){ name = new_name;}
};
class Principal: public Teacher{
    String school_name;
    int numOfTeachers;
    public:
        void setSchool(const & String s_name){ school_name = s_name;}
};
int main(){
    Teacher t1;
    Principal p1;
    p1.setName("Principal 1");
    t1.setName("Teacher 1");
    p1.setSchool("Elementary School");
    return 0;
}
```

Một đối tượng dẫn xuất kế thừa tất cả các thành phần dữ liệu và các hàm thành viên của lớp cơ sở. Vì thế đối tượng con (dẫn xuất) p1 không chỉ chứa các phần tử dữ liệu school_name và numOfTeachers mà còn chứa cả các thành phần dữ liệu name, age và numOfStudents.

Đối tượng p 1 không những có thể truy cập vào hàm thành viên riêng của nó là `setSchool()` mà còn có thể sử dụng hàm thành viên của lớp cơ sở mà nó kế thừa là hàm `setName()`.

Các thành viên thuộc kiểu `private` của lớp cơ sở cũng được kế thừa bởi lớp dẫn xuất nhưng chúng không nhìn thấy ở lớp kế thừa. Lớp kế thừa chỉ có thể truy cập vào các thành phần này qua các hàm `public` giao diện của lớp cơ sở.

4. Định nghĩa lại các thành viên của lớp cơ sở

Một vài thành viên (hàm hoặc dữ liệu) của lớp cơ sở có thể không phù hợp với lớp dẫn xuất. Các thành viên này nên được định nghĩa lại trong lớp dẫn xuất. Chẳng hạn lớp `Teacher` có một hàm thành viên in ra các thuộc tính của các giáo viên lên màn hình. Nhưng hàm này là không đủ đối với lớp `Principal` vì các hiệu trưởng có nhiều thuộc tính hơn các giáo viên bình thường. Vì thế hàm này sẽ được định nghĩa lại:

```
class Teacher{
protected:
    String name;
    int age, numOfStudents;
public:
    void setName(const String & new_name){ name = new_name;}
    void print() const;
};

void Teacher::print() const{
    cout << "Name: " << name << " Age: " << age << endl;
    cout << "Number of Students: " << numOfStudents << endl;
};
```

```
class Principal: public Teacher{
    String school_name;
    int numOfTeachers;
public:
    void setSchool(const & String s_name){ school_name = s_name;}
    void print() const;
};
```

```
void Principal::print() const{
    cout << "Name: " << name << " Age: " << age << endl;
```

```

    cout << "Number of Students: " << numOfStudents << endl;
    cout << "Name of the school: " << school_name << endl;
};

```

Hàm print() của lớp Principal override (hoặc hide) hàm print() của lớp Teacher. Lớp Principal giờ đây có hai hàm print(). Hàm print() của lớp cơ sở có thể được truy cập bằng cách sử dụng toán tử "::".

```

void Principal::print() const{
    Teacher::print();
    cout << "Name of the school: " << school_name << endl;
};

```

Chú ý: overloading khác với overriding. Nếu chúng ta thay đổi signature hoặc kiểu trả về của một hàm thành viên thuộc lớp cơ sở thì lớp dẫn xuất sẽ có hai hàm thành viên có tên giống nhau nhưng đó không phải là overloading mà là overriding.

Và nếu như tác giả của lớp dẫn xuất định nghĩa lại một hàm thành viên, thì điều đó có nghĩa là họ muốn thay đổi giao diện của lớp cơ sở. Trong trường hợp này hàm thành viên của lớp cơ sở sẽ bị che đi.

Ví dụ:

```

class A{                                // Base class
public:
    int ia1,ia2;
    void fa1();
    int fa2(int);
};
class B: public A{                      // Derived class
public:
    float ia1;                          // overrides ia1
    float fa1(float); // overloads fa1
};
void A::fa1(){
    cout << "fa1 of A has been called" << endl;
}

int A::fa2(int i){
    cout << "fa2 of A has been called" << endl;
    return i;
}

```



```

}
float B::fa1(float f){
    cout << "fa1 of A has been called" << endl;
    return f;
}
int main(){
    B b;
    int j=b.fa2(1);           // A::fa2
    b.ia1=4;                  // float fa1 of B
    b.ia2=3;                  // ia2 of A. If it is public
    float y=b.fa1(3.14);      // OK, fa1 of B is called
    //b.fa1();                // ERROR! fa1 of B needs a float argument
    b.A::fa1();
    b.A::fa1();
    b.A::ia1=1;
    return 0;
}

```

5. Kiểm soát truy cập

Hãy nhớ rằng khi chưa sử dụng kế thừa, các hàm thành viên của lớp có thể truy cập vào bất cứ thành viên nào của lớp cho dù đó là public, private nhưng các đối tượng của lớp đó chỉ có thể truy cập vào các thành phần public.

Khi kế thừa được đưa ra các khả năng truy cập tới các thành viên khác đã ra đời. Các hàm thành viên của lớp dẫn xuất có thể truy cập vào các thành viên public và protected của lớp cơ sở, trừ các thành viên private. Các đối tượng của lớp dẫn xuất chỉ có thể truy cập vào các thành viên public của lớp cơ sở.

Chúng ta có thể xem rõ hơn trong bảng sau đây:

	Truy cập từ chính lớp đó	Truy cập từ lớp dẫn xuất	Truy cập từ đối tượng của lớp
public	Yes	Yes	Yes
protected	Yes	Yes	No
private	Yes	No	No

Chúng ta có thể định nghĩa lại hai lớp Teacher và Principal như sau:

```

class Teacher{
    private:

```

```

        String name;
protected:
        int age, numOfStudents;
public:
        void setName(const String & new_name){ name = new_name;}
        void print() const;
};

void Teacher::print() const{
    cout << "Name: " << name << " Age: " << age << endl;
    cout << "Number of Students: " << numOfStudents << endl;
};

class Principal: public Teacher{
private:
        String school_name;
        int numOfTeachers;
public:
        void setSchool(const & String s_name){ school_name = s_name;}
        void print() const;
        int getAge() const{return age;}
        const String & getName(){return name;}
};

int main(){
    Teacher t1;
    Principal p1;
    t1.numOfStudents = 100; // sai
    t1.setName("Ali Bilir");
    p1.setSchool("Istanbul Lisesi");
    return 0;
}

```

Sự khác nhau giữa các thành viên private và các thành viên protected

Nói chung dữ liệu của lớp nên là private . Các thành viên dữ liệu public có thể bị sửa đổi bất kỳ lúc nào trong chương trình nên được tránh sử dụng . Các thành viên dữ liệu

protected có thể bị sửa đổi bởi các hàm trong bất kỳ lớp kế thừa nào . Bất kỳ người dùng nào cũng có thể kế thừa một lớp nào đó và truy cập vào các thành viên dữ liệu protected của lớp cơ sở. Do đó sẽ an toàn và tin cậy hơn nếu các lớp kế thừa không thể truy cập vào các dữ liệu của lớp cơ sở một cách trực tiếp.

Nhưng trong các hệ thống thời gian thực, nơi mà tốc độ là rất quan trọng , các lời gọi hàm truy cập vào các thành viên private có thể làm chậm chương trình . Trong các hệ thống như vậy dữ liệu có thể được định nghĩa là protected để các lớp kế thừa có thể truy cập tới chúng trực tiếp và nhanh hơn.

Ví dụ:

```
class A{
    private:
        int i;
    public:
        void access(int new_i){
            if( new_i > 0 && new_i <= 100)
                i = new_i;
        }
};

class B: public A{
    private:
        int k;
    public:
        void set(int new_i, int new_k){
            A::access(new_i); // an toàn nhưng chậm
            ....
        }
};

class A{
    protected:
        int i;
    public:
        .....
};

class B: public A{
    private:
```

```

        int k;
    public:
        void set(int new_i, int new_k){
            i = new_i; // nhanh
            ....
        }
};

```

6. Các kiểu kế thừa

6.1 Kế thừa public

Đây là kiểu kế thừa mà chúng ta hay dùng nhất:

```

class Base{
};

class Derived: public Base{
};

```

Kiểu kế thừa này được gọi là public inheritance hay public derivation . Quyền truy cập của các thành viên của lớp cơ sở không thay đổi. Các đối tượng của lớp dẫn xuất có thể truy cập vào các thành viên public của lớp cơ sở . Các thành viên public của lớp cơ sở cũng sẽ là các thành viên public của lớp kế thừa.

6.2. Kế thừa private

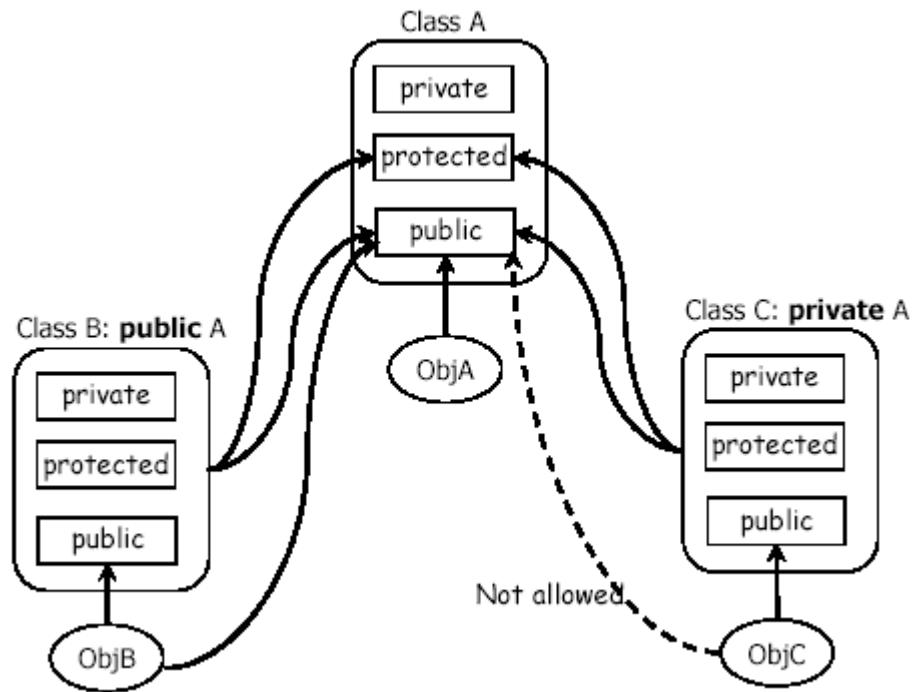
```

class Base{
};

class Derived: private Base{
};

```

Kiểu kế thừa này có tên gọi là private inheritance . Các thành viên public của lớp cơ sở trở thành các thành viên private của lớp dẫn xuất. Các đối tượng của lớp dẫn xuất không thể truy cập vào các thành viên của lớp cơ sở . Các hàm thành viên của lớp dẫn xuất có thể truy cập vào các thành viên public và protected của lớp cơ sở.

6.3 Kế thừa protected

Trong kiểu kế thừa này, các thành viên public của lớp cơ sở sẽ chuyển thành các thành viên có nhãn protected của lớp kế thừa, kiểu kế thừa này cho phép các lớp kế thừa tiếp theo của lớp kế thừa có thể truy cập vào các thuộc tính được kế thừa.

7. Định nghĩa lại các đặc tả truy cập

Các đặc tả truy cập của các thành viên public của lớp cơ sở có thể được định nghĩa lại trong lớp kế thừa. Khi chúng ta kế thừa theo kiểu private, tất cả các thành viên public của lớp cơ sở sẽ trở thành private. Nếu chúng ta muốn chúng vẫn là public trong lớp kế thừa chúng ta sẽ sử dụng từ khóa using (chú ý là Turbo C++ 3.0 không hỗ trợ từ khóa này) và tên thành viên đó (không có danh sách tham số và kiểu trả về) trong phần public của lớp kế thừa:

```
class Base{
    private:
        int k;
    public:
        int i;
        void f();
};
class Derived: public Base{
    private:
        int m;
```

```

public:
    using Base::f;
    void fb1();
};

int main(){
    Base b;
    Derived d;
    b.i = 5;
    d.i = 0; // Sai
    b.f();
    d.f(); // Ok
    return 0;
}

```

8. Các hàm không thể kế thừa

Một vài hàm sẽ cần thực hiện các công việc khác nhau trong lớp cơ sở và lớp dẫn xuất. Chúng là các hàm toán tử gán `=`, hàm hủy tử và tất cả các hàm cấu tử. Chúng ta hãy xem xét một hàm cấu tử, đối với lớp cơ sở hàm cấu tử của nó có trách nhiệm khởi tạo các thành viên dữ liệu và cấu tử của lớp dẫn xuất có trách nhiệm khởi tạo các thành viên dữ liệu của lớp dẫn xuất. Và bởi vì các cấu tử của lớp dẫn xuất và lớp cơ sở tạo ra các dữ liệu khác nhau nên chúng ta không thể sử dụng hàm cấu tử của lớp cơ sở cho lớp dẫn xuất và do đó các hàm cấu tử là không thể kế thừa.

Trương tự như vậy toán tử gán của lớp dẫn xuất phải gán các giá trị cho dữ liệu của lớp dẫn xuất, và toán tử gán của lớp cơ sở phải gán các giá trị cho dữ liệu của lớp cơ sở. Chúng làm các công việc khác nhau vì thế toán tử này không thể kế thừa một cách tự động.

9. Các hàm cấu tử và kế thừa

Khi chúng ta định nghĩa một đối tượng của một lớp dẫn xuất, cấu tử của lớp cơ sở sẽ được gọi tới trước cấu tử của lớp dẫn xuất. Điều này là bởi vì đối tượng của lớp cơ sở là một đối tượng con - một phần - của đối tượng lớp dẫn xuất, và chúng ta cần xây dựng nó từng phần trước khi xây dựng toàn bộ nội dung của nó. Ví dụ:

```

class Parent
{
public:
    Parent(){ cout << endl<< " Parent constructor"; }
};

class Child : public Parent
{

```

```

public:
    Child(){ cout << endl<<"  Child constructor"; }
};

```

```

int main()
{
    cout << endl<<"Starting";
    Child ch;           // create a Child object
    cout << endl<<"Terminating";
    return 0;
}

```

Nếu như cấu tử của lớp cơ sở là một hàm có tham số thì nó cũng cần phải được gọi tới trước cấu tử của lớp dẫn xuất:

```

class Teacher{
    String name;
    int age, numOfStudents;
public:
    Teacher(const String & new_name): name(new_name){ }
};

class Principal: public Teacher{
    int numOfTeachers;
public:
    Principal(const String &, int);
};

Principal::Principal(const String & new_name, int numOT):Teacher(new_name){
    NumOfTeachers = numOT;
}

```

Hãy nhớ lại rằng toán tử khởi tạo cấu tử cũng có thể được dùng để khởi tạo các thành viên:

```

Principal::Principal(const String & new_name, int numOT)
:Teacher(new_name),NumOfTeachers(numOT){
}

int main(){

```

```
Principal p1("Ali Baba", 20);
return 0;
}
```

Nếu lớp cơ sở có một cấu tử và hàm cấu tử này cần có các tham số thì lớp dẫn xuất phải có một cấu tử gọi tới cấu tử đó với các giá trị tham số thích hợp.

Các hàm hủy tử được gọi tới một cách tự động . Khi một đối tượng của lớp dẫn xuất ra ngoài tầm hoạt động các cấu tử sẽ được gọi tới theo thứ tự ngược lại với thứ tự của các hàm cấu tử. Đối tượng dẫn xuất sẽ thực hiện các thao tác dọn dẹp trước sau đó là đối tượng cơ sở.

Ví dụ:

```
class Parent {
public:
    Parent() { cout << "Parent constructor" << endl; }
    ~Parent() { cout << "Parent destructor" << endl; }
};

class Child : public Parent {
public:
    Child() { cout << "Child constructor" << endl; }
    ~Child() { cout << "Child destructor" << endl; }
};

int main(){
    cout << "Start" << endl;
    Child ch;                // create a Child object
    cout << "End" << endl;
    return 0;
}
```

10. Composition và Inheritance

Mỗi khi chúng ta đặt một thể nghiệm (instance) dữ liệu vào trong một lớp là chúng ta đã tạo ra một mối quan hệ “có” . Nếu có một lớp Teacher và một trong các phần tử dữ liệu trong lớp này là tên của giáo viên thì chúng ta có thể nói rằng một đối tượng Teacher có một tên . Mối quan hệ này được gọi là mối quan hệ tổng hợp (composition) vì mỗi đối tượng của lớp Teacher được tạo thành từ các biến khác . Hoặc là chúng ta có thể nhớ lại rằng mỗi đối tượng thuộc lớp ComplexFrac đều có hai thành viên thuộc lớp Fraction . Quan hệ tổng hợp trong OOP mô hình hóa mối quan hệ trong thế giới thực trong đó các đối tượng được xây dựng từ tổ hợp của các đối tượng khác . Kế thừa trong OOP là sự ánh xạ ý

tưởng mà chúng ta gọi là tổng quát hóa trong thế giới thực . Ví dụ nếu chúng ta mô hình hóa các công nhân , quản lý và nhà nghiên cứu trong một nhà máy thì chúng ta có thể nói rằng các kiểu cụ thể này đều thuộc về một kiểu người mang tính chung hơn là “người làm thuê”. Trong đó mỗi người làm thuê có các đặc điểm cụ thể sau đây : định danh (ID), tên, tuổi và vân vân . Nhưng một nhà quản lý chẳng hạn ngoài các thuộc tính chung đó còn có thêm một số thuộc tính chuyên biệt khác chẳng hạn như tên phòng ban mà anh ta quản lý... Nhà quản lý là một người làm thuê và giữa hai lớp (kiểu) người “nhà quản lý” và “người làm thuê” có một quan hệ kế thừa. Chúng ta có thể sử dụng cả hai kiểu quan hệ này trong chương trình để thực hiện mục đích sử dụng lại mã chương trình . Quan hệ tổng hợp hay tổ hợp thường hay được sử dụng khi mà chúng ta muốn sử dụng các thuộc tính của một lớp trong một lớp khác chứ không phải là giao diện của lớp đó . Khi đó lớp mới sẽ sử dụng các thuộc tính của lớp cơ sở để xây dựng nên giao diện của nó và người sử dụng lớp mới sẽ làm việc với giao diện mà chúng ta tạo ra cho lớp mới này. Ví dụ:

```
class Engine {
public:
    void start() const {}
    void rev() const {}
    void stop() const {}
};

class Wheel {
public:
    void inflate(int psi) const {}
};

class Window {
public:
    void rollup() const {}
    void rolldown() const {}
};

class Door {
public:
    Window window;
    void open() const {}
    void close() const {}
};

class Car {
public:
```

```

    Engine engine;
    Wheel wheel[4];
    Door left, right; // 2-door
};

int main() {
    Car car;
    car.left.window.rollup();
    car.wheel[0].inflate(72);
}

```

11. Đa kế thừa

Đa kế thừa là trường hợp mà một lớp kế thừa các thuộc tính từ hai hoặc nhiều hơn các lớp cơ sở, ví dụ:

```

class Base1{    // Base 1
public:
    int a;
    void fa1(){cout << "Base1 fa1" << endl;}
    char *fa2(int){cout << "Base1 fa2" << endl;return 0;}
};

class Base2{    // Base 2
public:
    int a;
    char *fa2(int, char){cout << "Base2 fa2" << endl;return 0;}
    int fc(){cout << "Base2 fc" << endl;return 0;}
};

class Deriv : public Base1 , public Base2{
public:
    int a;
    float fa1(float){cout << "Deriv fa1" << endl;return 1.0;}
    int fb1(int){cout << "Deriv fb1" << endl;return 0;}
};

int main(){
    Deriv d;
}

```

```

d.a=4;                                //Deriv::a
d.Base2::a=5;                         //Base2::a
float y=d.fa1(3.14);                  // Deriv::fa1
int i=d.fc();                         // Base2::fc
//char *c = d.fa2(1);                 // ERROR
return 0;
}

```

Chú ý là câu lệnh `char * c = d.fa2(1);` là sai vì trong kế thừa các hàm không được overload mà chúng bị override chúng ta cần phải viết là `: char * c = d.Base1::fa1(1);` hoặc `char * c = d.Base::fa2(1, "Hello");`

12. Lặp lại lớp cơ sở trong đa kế thừa và lớp cơ sở ảo

Chúng ta hãy xét ví dụ sau:

```

class Gparent{ };
class Mother: public Gparent{ };
class Father: public Gparent{ };
class Child: public Mother, public Father{ };

```

Cả hai lớp `Mother` và `Father` đều kế thừa từ lớp `Gparent` và lớp `Child` kế thừa từ hai lớp `Mother` và `Father`. Hãy nhớ lại rằng mỗi đối tượng được tạo ra nhờ kế thừa đều chứa một đối tượng con của lớp cơ sở. Mỗi đối tượng của lớp `Mother` và `Father` đều chứa các đối tượng con của lớp `Gparent` và một đối tượng của lớp `Child` sẽ chứa các đối tượng con của hai lớp `Mother` và `Father` vì thế một đối tượng của lớp `Child` sẽ chứa hai đối tượng con của lớp `Gparent`, một được kế thừa từ lớp `Mother` và một từ lớp `Father`.

Đây là một trường hợp lạ vì có hai đối tượng con trong khi chỉ nên có 1.

Ví dụ giả sử có một phần tử dữ liệu trong lớp `Gparent`:

```

class Gparent{
protected:
    int gdata;
};

```

Và chúng ta sẽ truy cập vào phần tử dữ liệu này trong lớp `Child`:

```

class Child: public Mother, public Father{
public:
    void Cfunc(){
        int item = gdata; // Sai
    }
};

```

Trình biên dịch sẽ phàn nàn rằng việc truy cập tới phần tử dữ liệu gdata là mập mờ và lỗi. Nó không biết truy cập tới phần tử gdata nào : của đối tượng con Gparent trong đối tượng con Mother hay của đối tượng con Gparent trong đối tượng con Father.

Để giải quyết trường hợp này chúng ta sẽ sử dụng một từ khóa mới , **virtual**, khi kế thừa Mother và Father từ lớp Gparent:

```
class Gparent{ };  
class Mother: virtual public Gparent{ };  
class Father: virtual public Gparent{ };  
class Child: public Father, public Mother{ };
```

Từ khóa virtual báo cho trình biên dịch biết là chỉ kế thừa duy nhất một đối tượng con từ một lớp trong các lớp dẫn xuất. Việc sử dụng từ khóa virtual giải quyết được vấn đề nhập nhằng trên song lại làm nảy sinh rất nhiều vấn đề khác . Nói chung thì chúng ta nên tránh dùng đa kế thừa mặc dù có thể chúng ta đã là một chuyên gia lập trình C ++, và nên suy nghĩ xem tại sao lại phải dùng đa kế thừa trong các trường hợp hiếm hoi thực sự cần thiết. Để tìm hiểu kỹ hơn về đa kế thừa chúng ta có thể xem chương 6: đa kế thừa của sách tham khảo: "Thinking in C++, 2nd Edition".

13. Con trỏ và các đối tượng

Các đối tượng được lưu trong bộ nhớ nên các con trỏ cũng có thể trỏ tới các đối tượng giống như chúng có thể trỏ tới các biến có kiểu cơ bản . Các toán tử new và delete được cũng được sử dụng bình thường đối với các con trỏ trỏ tới các đối tượng của một lớp . Toán tử new thực hiện cấp phát bộ nhớ và trả về điểm bắt đầu của vùng nhớ nếu thành công, nếu thất bại nó trả về 0. Khi chúng ta dùng toán tử new nó không chỉ thực hiện cấp phát bộ nhớ mà còn tạo ra đối tượng bằng cách gọi tới cấu trúc dữ liệu của lớp tương ứng . Toán tử delete được dùng để giải phóng vùng nhớ mà một con trỏ trỏ tới chiếm giữ.

Danh sách liên kết các đối tượng

Một lớp có thể chứa một con trỏ tới các đối tượng của chính lớp đó . Con trỏ này có thể được sử dụng để xây dựng các cấu trúc dữ liệu chẳng hạn như một danh sách liên kết các đối tượng của một lớp:

```
class Teacher{  
    friend class Teacher_list;  
    String name;  
    int age, numOfStudents;  
    Teacher * next;    // Pointer to next object of teacher  
public:  
    Teacher(const String &, int, int); // Constructor  
    void print() const;  
    const String& getName() const {return name;}  
    ~Teacher() {                // only to show that the destructor is called
```

```

        cout<<" Destructor of teacher" << endl;
    }
};

Teacher::Teacher(const String &new_name,int a,int nos){
    name = new_name;
    age=a;
    numOfStudents=nos;
    next=0;
}

void Teacher::print() const{
    cout <<"Name: "<< name<<" Age: "<< age<< endl;
    cout << "Number of Students: " <<numOfStudents << endl;
}

class Teacher_list{ // linked list for teachers
    Teacher *head;
public:
        Teacher_list(){head=0;}
    bool append(const String &,int,int);
        bool del(const String &);
    void print() const ;
        ~Teacher_list();
};

// Append a new teacher to the end of the list
// if there is no space returns false, otherwise true
bool Teacher_list::append(const String & n, int a, int nos){
    Teacher *previous, *current, *new_teacher;
    new_teacher=new Teacher(n,a,nos);
    if (!new_teacher) return false; // if there is no space return false
    if(head) // if the list is not empty
    {
        previous=head;
        current=head->next;
        while(current) // searh for the end of the list

```

```

        {
            previous=current;
            current=current->next;
        }
        previous->next=new_teacher;
    }
else        // if the list is empty
    head=new_teacher;
return true;
}
// Delete a teacher with the given name from the list
// if the teacher is not found returns false, otherwise true
bool Teacher_list::del(const String & n)
{
    Teacher *previous, *current;
    if(head)        // if the list is not empty
    {
        if (n==head->getName()) //1st element is to be deleted
        {
            previous=head;
            head=head->next;
            delete previous;
            return true;
        }
        previous=head;
        current=head->next;
        while( (current) && (n!=current->getName()) ) // search for the end of the
list
        {
            previous=current;
            current=current->next;
        }
        if (current==0) return false;
    }
}

```

```

        previous->next=current->next;
        delete current;
        return true;
    } //if (head)
    else        // if the list is empty
        return false;
}

// Prints all elements of the list on the screen
void Teacher_list::print() const
{
    Teacher *tempPtr;
    if (head)
    {
        tempPtr=head;
        while(tempPtr)
        {
            tempPtr->print();
            tempPtr=tempPtr->next;
        }
    }
    else
        cout << "The list is empty" << endl;
}

// Destructor
// deletes all elements of the list
Teacher_list::~Teacher_list()
{
    Teacher *temp;
    while(head)        // if the list is not empty
    {
        temp=head;
        head=head->next;
    }
}

```

```

        delete temp;
    }
}

// ----- Main Function -----

int main()
{
    Teacher_list theList;
    theList.print();
    theList.append("Teacher1",30,50);
    theList.append("Teacher2",40,65);
    theList.append("Teacher3",35,60);
    theList.print();
    if (!theList.del("TeacherX")) cout << " TeacherX not found" << endl;
    theList.print();
    if (!theList.del("Teacher1")) cout << " Teacher1 not found" << endl;
    theList.print();
    return 0;
}

```

Trong ví dụ trên lớp Teacher phải có một con trỏ trỏ tới đối tượng tiếp theo trong lớp danh sách và lớp danh sách phải được khai báo như là một lớp bạn , để người dùng của lớp này có thể xây dựng lên các danh sách liên kết . Nếu như lớp này được viết bởi những người làm việc trong một nhóm thì chẳng có vấn đề gì nhưng thường thì chúng ta muốn xây dựng danh sách các đối tượng đã được xây dựng g chẳng hạn các danh sách các đối tượng thuộc các lớp thư viện chẳng hạn , và tất nhiên là các lớp này không có các con trỏ tới đối tượng tiếp theo cùng lớp với nó . Để xây dựng các danh sách như vậy chúng ta sẽ xây dựng các lớp lá, mỗi đối tượng của nút lá sẽ lưu giữ các địa chỉ của một phần tử trong danh sách:

```

class Teacher_node{
    friend class Teacher_list;

    Teacher * element;
    Teacher_node * next;

    Teacher_node(const String &,int,int);        // constructor
    ~Teacher_node();                             // destructor
};

```



```

Teacher_node::Teacher_node(const String & n, int a, int nos){
    element = new Teacher(n,a,nos);
    next = 0;
}

Teacher_node::~~Teacher_node(){
    delete element;
}

// *** class to define a linked list of teachers ***
class Teacher_list{ // linked list for teachers
    Teacher_node *head;
public:
    Teacher_list(){head=0;}
    bool append(const String &,int,int);
    bool del(const String &);
    void print() const ;
    ~Teacher_list();
};

// Append a new teacher to the end of the list
// if there is no space returns false, otherwise true
bool Teacher_list::append(const String & n, int a, int nos){
    Teacher_node *previous, *current;
    if(head) // if the list is not empty
    {
        previous=head;
        current=head->next;
        while(current) // search for the end of the list
        {
            previous=current;
            current=current->next;
        }
        previous->next = new Teacher_node(n, a, nos);
    }
}

```

```

        if (!(previous->next)) return false;           // If memory is full
    }
else        // if the list is empty
{
    head = new Teacher_node(n, a, nos); // Memory for new node
    if (!head) return false;           // If memory is full
}
return true;
}

// Delete a teacher with the given name from the list
// if the teacher is not found returns false, otherwise true
bool Teacher_list::del(const String & n){
    Teacher_node *previous, *current;
    if(head)        // if the list is not empty
    {
        if (n==(head->element)->getName()) //1st element is to be deleted
        {
            previous=head;
            head=head->next;
            delete previous;
            return true;
        }
        previous=head;
        current=head->next;
        while( (current) && (n != (current->element)->getName()) )
        // search for the end of the list
        {
            previous=current;
            current=current->next;
        }
        if (current==0) return false;
        previous->next=current->next;
        delete current;
    }
}

```

```

        return true;
    } //if (head)
    else        // if the list is empty
        return false;
}

// Prints all elements of the list on the screen
void Teacher_list::print() const{
    Teacher_node *tempPtr;
    if (head){
        empPtr=head;
        while(tempPtr){
            tempPtr->element)->print();
            empPtr=tempPtr->next;
        }
    }else
        ut << "The list is empty" << endl;
}

// Destructor
// deletes all elements of the list
Teacher_list::~Teacher_list(){
    Teacher_node *temp;
    while(head)        // if the list is not empty
    {
        temp=head;
        head=head->next;
        delete temp;
    }
}

```

14. Con trỏ và kế thừa

Nếu như một lớp dẫn xuất Derived có một lớp cơ sở public Base thì một con trỏ của lớp Derived có thể được gán cho một biến con trỏ của lớp Base mà không cần có các thao

tác chuyển kiểu tường minh nhưng thao tác ngược lại cần phải được chỉ rõ ràng , tường minh. Ví dụ một con trỏ của lớp Teacher có thể trỏ tới các đối tượng của lớp Principal . Một đối tượng Principal thì luôn là một đối tượng Teacher nhưng điều ngược lại thì không phải luôn đúng.

```
class Base{ };  
  
class Derived: public Base{ };  
  
Derived d;  
  
Base * bp = &d; // chuyển kiểu không tường minh  
  
Derived * dp = bp; // lỗi  
  
dp = static_cast<Derived *>(bp);
```

Nếu như là kế thừa private thì chúng ta không thể thực hiện việc chuyển kiểu không tường minh từ lớp dẫn xuất về lớp cơ sở vì trong trường hợp đó một thành phần public của lớp cơ sở chỉ có thể được truy cập qua một con trỏ lớp cơ sở chứ không thể qua một con trỏ lớp dẫn xuất:

```
class Base{  
    int m1;  
    public: int m2;  
};  
  
class Derived: public Base{ };  
  
Derived d;  
  
d.m2 = 5; // Lỗi  
  
Base * bp = &d; // chuyển kiểu không tường minh, lỗi  
  
bp = static_cast<Derived *>(&d);  
  
bp->m2 = 5;
```

Việc kết hợp con trỏ với kế thừa cho phép chúng ta có thể xây dựng các danh sách liên kết hỗn hợp có khả năng lưu giữ các đối tượng thuộc các lớp khác nhau , chúng ta sẽ học kỹ phần này trong chương sau.

15. Bài tập

Bài tập 1:

Hãy xây dựng cấu trúc dữ liệu bản mẫu danh sách liên kết (cài đặt bằng con trỏ) và kế thừa để xây dựng các cấu trúc dữ liệu ngăn xếp và hàng đợi ưu tiên .

CHƯƠNG VII: RÀNG BUỘC ĐỘNG VÀ ĐA THỂ

1. Một số đặc điểm của ràng buộc động và đa thể

1.1 Ràng buộc động

Khi thiết kế một hệ thống thường các nhà phát triển hệ thống gặp một trong số các tình huống sau đây:

- + Hiểu rõ về các giao diện lớp mà họ muốn mà không hiểu biết chính xác về cách trình bày hợp lý nhất.

- + Hiểu rõ về thuật toán mà họ muốn sử dụng song lại không biết cụ thể các thao tác nào nên được cài đặt.

Trong cả hai trường hợp thường thì các nhà phát triển mong muốn trì hoãn một số các quyết định cụ thể càng lâu càng tốt. Mục đích là giảm các cố gắng đòi hỏi để thay đổi cài đặt khi đã có đủ thông tin để thực hiện một quyết định có tính chính xác hơn.

Vì thế sẽ rất tiện lợi nếu có một cơ chế cho phép trừu tượng hóa việc “đặt chỗ trước”.

- + Che dấu thông tin và trừu tượng dữ liệu cung cấp các khả năng “place – holder” phụ thuộc thời điểm biên dịch và thời điểm liên kết. Ví dụ: các thay đổi về việc representation đòi hỏi phải biên dịch lại hoặc liên kết lại.

- + Ràng buộc động cho phép thực hiện khả năng “place – holder” một cách linh hoạt. Ví dụ trì hoãn một số quyết định cụ thể cho tới thời điểm chương trình được thực hiện mà không làm ảnh hưởng tới cấu trúc mã chương trình hiện tại.

Ràng buộc động không mạnh bằng các con trỏ hàm nhưng nó mang tính tổng hợp hơn và làm giảm khả năng xuất hiện lỗi hơn vì một số lý do chẳng hạn trình biên dịch sẽ thực hiện kiểm tra kiểu tại thời điểm biên dịch. Ràng buộc động cho phép các ứng dụng có thể gọi tới các phương thức mang tính chung chung qua các con trỏ tới lớp cơ sở. Tại thời điểm chương trình thực hiện các lời gọi hàm này sẽ được chỉ định tới các phương thức cụ thể được cài đặt tại các lớp dẫn xuất thích hợp.

1.2 Đa thể - Polymorphism

Trong lập trình hướng đối tượng có 3 khái niệm chính là:

- + Các lớp

- + Kế thừa

- + Đa thể, được cài đặt trong ngôn ngữ C++ bằng các hàm ảo.

Trong cuộc sống thực tế, thường có một tập các đối tượng khác nhau có các chỉ thị (instruction) (message) giống nhau, nhưng lại thực hiện các hành động khác nhau. Ví dụ như là hai lớp các đối tượng giáo viên và hiệu trưởng trong một trường học. Giả sử ông bộ trưởng bộ giáo dục muốn gửi một chỉ thị xuống cho tất cả các nhân viên “In thông tin cá nhân của ông ra và gửi cho tôi”. Các loại nhân viên khác nhau của bộ giáo dục (giáo viên bình thường và hiệu trưởng) sẽ in ra các thông tin khác nhau. Nhưng ông bộ trưởng không cần gửi các thông điệp khác nhau cho các nhóm nhân viên khác nhau của ông ta. Chỉ cần một thông điệp cho tất cả các nhân viên vì tất cả các nhân viên đều biết in ra thông tin hay lý lịch cá nhân của mình như thế nào. Đa thể (polymorphism) có nghĩa là “take many

shapes”. Câu lệnh hay chỉ thị đơn của bộ trưởng chính là một trường hợp đa thể vì nó sẽ có dạng khác nhau đối với các loại nhân lực khác nhau . Thường thường đa thể xảy ra trong các lớp có mối liên hệ kế thừa lẫn nhau . Trong C++ đa thể có nghĩa là một lời gọi tới một hàm thành viên sẽ tạo ra một hàm khác nhau để thực hiện phụ thuộc vào loại đối tượng có hàm thành viên được gọi tới . Điều này nghe có vẻ giống như là overload hàm , nhưng thực ra không phải, đa thể mạnh hơn là chồng hàm về mặt kỹ thuật . Một sự khác nhau giữa đa thể và chồng hàm đó là cách thức lựa chọn hàm để thực hiện . Với chồng hàm sự lựa chọn được thực hiện bởi trình biên dịch vào thời điểm biên dịch. Với đa thể việc lựa chọn hàm để thực hiện được thực hiện khi chương trình đang chạy.

2. Các hàm thành viên bình thường được truy cập qua các con trỏ

Ví dụ đầu tiên sẽ cho chúng ta thấy điều gì sẽ xảy ra khi một lớp cơ sở và các lớp dẫn xuất đều có các hàm có cùng tên và các hàm này được truy cập thông qua các con trỏ nhưng không sử dụng các hàm ảo (không phải đa thể).

```
class Teacher{ // Base class
String *name;
    int numOfStudents;
public:
    Teacher(const String &, int); // Constructor of base
    void print() const{
        cout << "Name: " << name << endl;
        cout << " Num of Students:" << numOfStudents << endl;
    }
};

void Teacher::print() const    // Non-virtual function{
cout << "Name: " << name << endl;
cout << " Num of Students:" << numOfStudents << endl;
}

class Principal : public Teacher{ // Derived class
    String *SchoolName;
public:
    Principal(const String &, int , const String &);
    void print() const{
        teacher::print();
        cout << " Name of School:" << SchoolName << endl;
    }
}
```

```
};

void Principal::print() const    // Non-virtual function{
    Teacher::print();
    cout << " Name of School:"<< SchoolName << endl;
}

int main()
{
    Teacher t1("Teacher 1",50);
    Principal p1("Principal 1",40,"School");
    Teacher *ptr;
    char c;
    cout << "Teacher or Principal "; cin >> c;
    if (c=='t') ptr=&t1;
    else ptr=&p1;
    ptr->print(); // which print ??
}
```

Lớp Principal kế thừa từ lớp cơ sở Teacher. Cả hai lớp đều có hàm thành viên print(). Trong hàm main () chương trình tạo ra các đối tượng của hai lớp Teacher và Principal và một con trỏ trỏ tới lớp Teacher . Sau đó nó truyền địa chỉ của đối tượng thuộc lớp dẫn xuất vào con trỏ của lớp cơ sở bằng lệnh:

```
ptr = &p1; // địa chỉ của lớp dẫn xuất trong con trỏ trỏ tới lớp cơ sở.
```

Hãy nhớ rằng hoàn toàn hợp lệ khi thực hiện gán một địa chỉ của một đối tượng thuộc lớp dẫn xuất cho một con trỏ của lớp cơ sở , vì các con trỏ tới các đối tượng của một lớp dẫn xuất hoàn toàn tương thích về kiểu với các con trỏ tới các đối tượng của lớp cơ sở.

Bây giờ câu hỏi đặt ra là khi thực hiện câu lệnh:

```
ptr->print();
```

thì hàm nào sẽ được gọi tới ? Là hàm print() của lớp dẫn xuất hay hàm print() của lớp cơ sở.

Hàm print() của lớp cơ sở sẽ được thực hiện trong cả hai trường hợp . Trình biên dịch sẽ bỏ qua nội dung của con trỏ ptr và chọn hàm thành viên khớp với kiểu của con trỏ.

3. Các hàm thành viên ảo được truy cập qua các con trỏ

Bây giờ chúng ta sẽ thay đổi một chút trong chương trình : đặt thêm từ khóa **virtual** trước khai báo của hàm print() trong lớp cơ sở.

```

class Teacher{
    // Base class
    String name;
    int numOfStudents;
public:
    Teacher(const String & new_name,int nos){ // Constructor of base
        name=new_name;numOfStudents=nos;
    }
    virtual void print() const;           // print is a virtual function
};

void Teacher::print() const               // virtual function
{
    cout << "Name: "<< name << endl;
    cout << " Num of Students:"<< numOfStudents << endl;
}

class Principal : public Teacher{        // Derived class
    String SchoolName;
public:
    Principal(const String & new_name,int nos, const String & sn)
        :Teacher(new_name,nos)
    {
        SchoolName=sn;
    }
    void print() const;
};

void Principal::print() const             // Non-virtual function
{
    Teacher::print();
    cout << " Name of School:"<< SchoolName << endl;
}

```



```

int main()
{
    Teacher t1("Teacher 1",50);
    Principal p1("Principal 1",40,"School");
    Teacher *ptr;
    char c;
    cout << "Teacher or Principal "; cin >> c;
    if (c=='t') ptr=&t1;
        else ptr=&p1;

    ptr->print();           // which print compare with example e81.cpp
    return 0;
}

```

Giờ thì các hàm khác nhau sẽ được thực hiện , phụ thuộc vào nội dung của con trỏ ptr. Các hàm được gọi dựa trên nội dung của con trỏ ptr , chứ không dựa trên kiểu của con trỏ. Đó chính là cách thức làm việc của đa thể . Chúng ta đã làm cho hàm print () trở thành đa thể bằng cách gán cho nó kiểu hàm ảo.

4. Ràng buộc động

Ràng buộc động hay ràng buộc muộn là một khái niệm gắn liền với khái niệm đa thể . Chúng ta hãy xem xét câu hỏi sau : làm thế nào trình biên dịch biết được hàm nào để biên dịch? Trong ví dụ trước trình biên dịch không có vấn đề gì khi nó gặp câu lệnh:

```
ptr->print();
```

Câu lệnh này sẽ được biên dịch thành một lời gọi tới hàm print () của lớp cơ sở . Nhưng trong ví dụ sau (7.1) trình biên dịch sẽ không nội dung của lớp nào được ptr trỏ tới . Đó có thể là nội dung của một đối tượng thuộc lớp Teacher hoặc lớp Principal . Phiên bản nào của hàm print() sẽ được gọi tới? Trên thực tế tại thời điểm biên dịch chương trình trình biên dịch sẽ không biết làm thế nào vì thế nó sẽ sắp xếp sao cho việc quyết định chọn hàm nào để thực hiện được trì hoãn cho tới khi chương trình thực hiện . Tại thời điểm chương trình được thực hiện khi lời gọi hàm được thực hiện mà trình biên dịch đặt vào trong chương trình sẽ tìm đúng kiểu của đối tượng mà địa chỉ của nó được lưu trong con trỏ ptr và gọi tới hàm print () thích hợp của lớp Teacher hay của lớp Principal phụ thuộc vào lớp của đối tượng . Chọn lựa một hàm để thực hiện tại thời điểm chương trình thực hiện được gọi là ràng buộc muộn hoặc ràng buộc động (Binding có nghĩa là kết nối lời gọi hàm với hàm). Kết nối các hàm theo cách bình thường, trong khi biên dịch , được gọi là ràng buộc trước (early binding) hoặc ràng buộc tĩnh (static binding). Ràng buộc động đòi hỏi chúng ta cần xài sang hơn một chút (lời gọi hàm đòi hỏi khoảng 10 phần trăm mã hàm) nhưng nó cho phép tăng năng lực cũng như sự linh hoạt của các chương trình lên gấp bội.

4.1 Ràng buộc động làm việc như thế nào

Hãy nhớ lại rằng , lưu trữ trong bộ nhớ , một đối tượng bình thường – không có hàm thành viên ảo chỉ chứa các thành phần dữ liệu của chính nó ngoài ra không có gì khác . Khi

một hàm thành viên được gọi tới với một đối tượng nào đó trình biên dịch sẽ truyền địa chỉ của đối tượng cho hàm . Địa chỉ này là luôn sẵn sàng đối với các hàm thông qua con trỏ this, con trỏ được các hàm sử dụng để truy cập vào các thành viên dữ liệu của các đối tượng trong phần cài đặt của hàm . Địa chỉ này thường được sinh bởi trình biên dịch mỗi khi một hàm thành viên được gọi tới; nó không được chứa trong đối tượng và không chiếm bộ nhớ. Con trỏ this là kết nối duy nhất giữa các đối tượng và các hàm thành viên bình thường của nó . Với các hàm ảo , công việc có vẻ phức tạp hơn đôi chút . Khi một lớp dẫn xuất với các hàm ảo được chỉ định, trình biên dịch sẽ tạo ra một bảng – một mảng – các địa chỉ hàm được gọi là bảng ảo . Trong ví dụ 71 các lớp Teacher và Principal đều có các bảng hàm ảo của riêng chúng . Có một entry (lỗi vào) trong mỗi bảng hàm ảo cho mỗi một hàm ảo của lớp . Các đối tượng của các lớp với các hàm ảo chứa một con trỏ tới bảng hàm ảo của lớp. Các đối tượng này lớn hơn đôi chút so với các đối tượng bình thường. Trong ví dụ khi một hàm ảo được gọi tới với một đối tượng của lớp Teacher hoặc Principal trình biên dịch thay vì chỉ định hàm nào sẽ được gọi sẽ tạo ra mã trước hết tìm bảng hàm ảo của đối tượng và sau đó sử dụng bảng hàm ảo đó để truy cập vào địa chỉ hàm thành viên thích hợp . Vì thế đối với các hàm ảo đối tượng tự nó quyết định xem hàm nào được gọi thay vì giao công việc này cho trình biên dịch.

Ví dụ: Giả sử các lớp Teacher và Principal chứa hai hàm ảo:

```
class Principal : public Teacher{ // Derived class
tring *SchoolName;
public:
    void read(); // Virtual function
    void print() const; // Virtual function
};
class Teacher{ // Base class
String *name;
int numOfStudents;
public:
    virtual void read(); // Virtual function
    virtual void print() const; // Virtual function
};
```

Khi đó ta có các bảng hàm ảo sau:

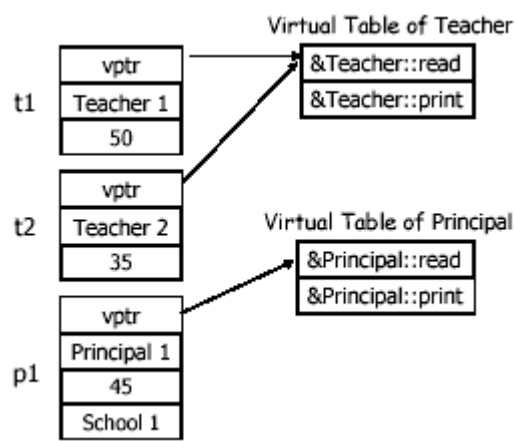
Bảng hàm ảo của lớp Teacher	Bảng hàm ảo của lớp Principal
&Teacher::read	&Principal::read
&Teacher::print	&Principal::print

Các đối tượng của lớp Teacher và Principal sẽ chứa một con trỏ tới các bảng hàm ảo của chúng.

```

int main(){
Teacher t1("Teacher 1", 50);
Teacher t2("Teacher 2", 35);
Principal p1("Principal 1", 45 , "School 1");
}

```


4.2 Không sử dụng con trỏ this

Cần ghi nhớ rằng kỹ thuật hàm ảo chỉ làm việc với các con trỏ trỏ tới các đối tượng và với các tham chiếu, chứ không phải bản thân các đối tượng.

```

int main()
{
Teacher t1("Teacher 1",50);
Principal p1("Principal 1",40,"School");
t1.print(); // not polymorphic
p1.print(); // not polymorphic
return 0;
}

```

Việc gọi tới các hàm ảo hơi mất thời gian đôi chút vì đó thực chất là việc gọi gián tiếp thông qua bảng hàm ảo. Không nên khai báo các hàm là ảo nếu không cần thiết.

5. Danh sách liên kết các đối tượng và đa thể

Các cách thức chung nhất để sử dụng các hàm ảo là với một mảng các con trỏ trỏ tới các đối tượng và các danh sách liên kết các đối tượng.

Chúng ta xem xét ví dụ sau đây:

Ví dụ 7.3:

```

class Teacher{
// Base class

String name;

```

```

int numOfStudents;
public:
Teacher(const String & new_name,int nos){ // Constructor of base
    name=new_name;numOfStudents=nos;
}
virtual void print() const;           // print is a virtual function
};

void Teacher::print() const           // virtual function
{
    cout << "Name: "<< name << endl;
    cout << " Num of Students:"<< numOfStudents << endl;
}

class Principal : public Teacher{     // Derived class
    String SchoolName;
public:
    Principal(const String & new_name,int nos, const String & sn)
        :Teacher(new_name,nos)
    {
        SchoolName=sn;
    }
    void print() const;
};

void Principal::print() const         // Non-virtual function
{
    Teacher::print();
    cout << " Name of School:"<< SchoolName << endl;
}

// *** A class to define nodes of the list ***
class List_node{

```

```

friend class List;
const Teacher * element;
List_node * next;
List_node(const Teacher &); // constructor
};

List_node::List_node(const Teacher & n){
    element = &n;
    next = 0;
}
// *** class to define a linked list of teachers and principals ***
class List{ // linked list for teachers
    List_node *head;
public:
    List(){head=0;}
    Bool append(const Teacher &);
    void print() const ;
    ~List();
};
// Append a new teacher to the end of the list
// if there is no space returns False, otherwise True
Bool List::append(const Teacher & n)
{
    List_node *previous, *current;
    if(head) // if the list is not empty
    {
        previous=head;
        current=head->next;
        while(current) // search for the end of the list
        {
            previous=current;
            current=current->next;
        }
    }
}

```

```

        previous->next = new List_node(n);
        if (!(previous->next)) return False;           // If memory is full
    }
else        // if the list is empty
{
    head = new List_node(n);    // Memory for new node
    if (!head) return False;    // If memory is full
}
return True;
}

// Prints all elements of the list on the screen
void List::print() const
{
    List_node *tempPtr;
    if (head)
    {
        tempPtr=head;
        while(tempPtr)
        {
            (tempPtr->element)->print();    // POLYMORPHISM
            tempPtr=tempPtr->next;
        }
    }
    else
        cout << "The list is empty" << endl;
}

// Destructor
// deletes all elements of the list
List::~List()
{
    List_node *temp;
    while(head)    // if the list is not empty
    {

```

```

        temp=head;
        head=head->next;
        delete temp;
    }
}

// ----- Main Function -----
int main()
{
    Teacher t1("Teacher 1",50);
    Principal p1("Principal 1",40,"School1");
    Teacher t2("Teacher 2",60);
    Principal p2("Principal 2",100,"School2");
    List theList;
    theList.print();
    theList.append(t1);
    theList.append(p1);
    theList.append(t2);
    theList.append(p2);
    theList.print();
    return 0;
}

```

6. Các lớp trừu tượng – abstract class

Để viết các hàm đa thể chúng ta cần phải có các lớp dẫn xuất . Nhưng đôi khi chúng ta không cần phải tạo ra bất kỳ một đối tượng thuộc lớp cơ sở nào cả . Lớp cơ sở tồn tại chỉ như là một điểm khởi đầu cho việc kế thừa của các lớp khác . Kiểu lớp cơ sở như thế được gọi là một lớp trừu tượng , có nghĩa là không có một đối tượng thực sự nào của lớp được tạo ra từ lớp đó.

Các lớp trừu tượng làm nảy sinh rất nhiều tình huống mới. Một nhà máy rất nhiều xe thể thao hoặc một xe tải hoặc một xe cứu thương , nhưng nó không thể tạo ra một chiếc xe chung chung nào đó. Nhà máy phải biết loại xe nào mà nó cần tạo ra trước khi thực sự tạo ra nó. Tương tự chúng ta có thể thấy sparrow (chim sẻ), wren (chim hồng tước), robin (chim két cổ đỏ) nhưng chúng ta không thể thấy một con chim chung chung nào đó.

Thực tế một lớp sẽ là một lớp ảo chỉ trong con mắt của con người. Trình biên dịch sẽ bỏ qua các quyết định của chúng ta về việc biến một lớp nào đó thành lớp ảo.

7. Các hàm ảo thực sự

Sẽ là tốt hơn nếu , đã quyết định tạo ra một lớp trừu tượng cơ sở , chúng ta có thể (hướng dẫn) (instruct) chỉ thị cho trình biên dịch ngăn chặn một cách linh động bất cứ người nào sao cho họ không thể tạo ra bất cứ đối tượng nào của lớp đó . Điều này sẽ cho phép chúng ta tự do hơn trong việc thiết kế lớp cơ sở ở vì chúng ta sẽ không phải lập kế hoạch cho bất kỳ đối tượng thực sự nào của lớp đó , mà chỉ cần quan tâm tới các dữ liệu và hàm sẽ được sử dụng trong các lớp dẫn xuất . Có một cách để báo cho trình biên dịch biết một lớp là trừu tượng: chúng ta định nghĩa ít nhất một hàm ảo thực sự trong khai báo lớp.

Một hàm ảo thực sự là một hàm ảo không có thân hàm . Thân của hàm ảo trong lớp cơ sở sẽ được loại bỏ và ký pháp =0 sẽ được thêm vào khai báo hàm:

7.1 Ví dụ 1

```
class generic_shape{ // Abstract base class
protected:
    int x,y;
public:
    generic_shape(int x_in,int y_in){ x=x_in; y=y_in;} // Constructor
    virtual void draw() const =0; //pure virtual function
};

class Line:public generic_shape{ // Line class
protected:
    int x2,y2; // End coordinates of line
public:
    Line(int x_in,int y_in,int x2_in,int y2_in):generic_shape(x_in,y_in)
    {
        x2=x2_in;
        y2=y2_in;
    }
    void draw() const { line(x,y,x2,y2); } // virtual draw function
};

//line là một hàm thư viện vẽ một đường thẳng lên màn hình
class Rectangle:public Line{ // Rectangle class
public:
```



```

        Rectangle(int          x_in,int          y_in,int          x2_in,int
y2_in):Line(x_in,y_in,x2_in,y2_in){ }
        void draw() const { rectangle(x,y,x2,y2); } // virtual draw
};

```

```

class Circle:public generic_shape{ // Circle class
protected:
    int radius;
public:
    Circle(int x_cen,int y_cen,int r):generic_shape(x_cen,y_cen)
    {
        radius=r;
    }
    void draw() const { circle(x,y, radius); } // virtual draw
};

```

//rectangle và circle là các hàm thư viện vẽ các hình chữ nhật và hình tròn lên màn hình

```

int main()
{
    Line Line1(1,1,100,250);
    Circle Circle1(100,100,20);
    Rectangle Rectangle1(30,50,250,140);
    Circle Circle2(300,170,50);
    show(Circle1); // show function can take different shapes as argument
    show(Line1);
    show(Circle2);
    show(Rectangle1);
    return 0;
}

```

```

// hàm vẽ các hình khác nhau
void show(generic_shape &shape)

```

```
{ // Which draw function will be called?
shape.draw(); // It 's unknown at compile-time
}
```

Nếu chúng ta viết một lớp cho một hình mới bằng cách kế thừa nó từ các lớp đã có chúng ta không cần phải thay đổi hàm show . Hàm này có thể thực hiện chức năng với các lớp mới.

7.2 Ví dụ 2

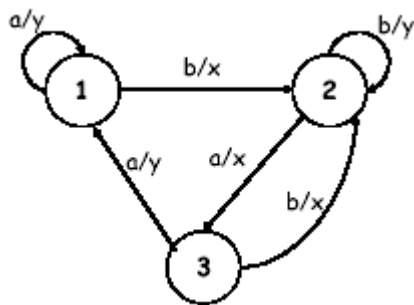
Trong ví dụ này chúng ta sẽ xem xét một “Máy trạng thái hữu hạn” (Finite State Machine) FSM.

Chúng ta có các trạng thái: {1, 2, 3}

Input: {a, b}, x để thoát

Output: {x, y}

Các trạng thái của FSM được định nghĩa bằng cách sử dụng một cấu trúc lớp . Mỗi trạng thái sẽ được kế thừa từ lớp cơ sở.

// A Finite State Machine with 3 states

```
#include<iostream.h>
```

```
// *** Base State (Abstract Class) ***
```

```
class State{
```

```
protected:
```

```
State * const next_a, * const next_b; // Pointers to next state
```

```
char output;
```

```
public:
```

```
State( State & a, State & b):next_a(&a),next_b(&b){}
```

```
virtual State* transition(char)=0;
```

```
};
```

```

// *** State1 ***
class State1:public State{
public:
    State1( State & a, State & b):State(a,b){ }
    State* transition(char);
};

// *** State2 ***
class State2:public State{
public:
    State2( State & a, State & b):State(a,b){ }
    State* transition(char);
};

/**** State3 ****/
class State3:public State{
public:
    State3( State & a, State & b):State(a,b){ }
    State* transition(char);
};

State* State1::transition(char input)
{
    cout << endl << "Current State: 1";
    switch(input){
        case 'a': output='y';
                    cout << endl << "Output: "<< output;
                    cout << endl << "Next State: 1";
                    return next_a;
        case 'b': output='x';
                    cout << endl << "Output: "<< output;
                    cout << endl << "Next State: 2";
                    return next_b;
    }
}

```

```

default : cout << endl << "Undefined input";

           cout << endl << "Next State: Unchanged";
           return this;

    }
}

```

```

State* State2::transition(char input)
{
    cout << endl << "Current State: 2";
    switch(input){
    case 'a': output='x';

                cout << endl << "Output: " << output;
                cout << endl << "Next State: 3";
                return next_a;

    case 'b': output='y';

                cout << endl << "Output: " << output;
                cout << endl << "Next State: 2";
                return next_b;

    default : cout << endl << "Undefined input";

                cout << endl << "Next State: Unchanged";
                return this;

    }
}

```

```

State* State3::transition(char input)
{
    cout << endl << "Current State: 3";
    switch(input){
    case 'a': output='y';

                cout << endl << "Output: " << output;
                cout << endl << "Next State: State1";
                return next_a;

    case 'b': output='x';

```

```

        cout << endl << "Output: " << output;
        cout << endl << "Next State: 2";
        return next_b;
default : cout << endl << "Undefined input";
        cout << endl << "Next State: Unchanged";
        return this;
    }
}

```

```

// *** Finite State Machine ***

```

```

// This class has 3 State objects as members

```

```

class FSM{
    State1 s1;
    State2 s2;
    State3 s3;
    State * current;
public:
    FSM():s1(s1,s2),s2(s3,s2),s3(s1,s2),current(&s1)
    {}
    void run();
};

```

```

void FSM::run()

```

```

{
    char in;
    cout << endl << "The finite state machine starts ...";
    do{
        cout << endl << "Give the input value (a or b; x:EXIT) ";
        cin >> in;
        if (in != 'x')
            current = current->transition(in);
        else
            current = 0; // EXIT
    }
}

```

```

    }while(current);

    cout << endl << "The finite state machine stops ..." << endl;;
}

int main()
{
    FSM machine1;
    machine1.run();
    return 0;
}

```

Hàm transition của mỗi trạng thái xác định hành vi của FSM. Nó nhận giá trị input như là tham số, kiểm tra input sinh ra giá trị output tùy thuộc vào giá trị input và trả về địa chỉ của trạng thái tiếp theo. Hàm chuyển đổi (transition) của trạng thái hiện tại được gọi. Giá trị trả về của hàm này sẽ xác định trạng thái tiếp theo của FSM.

8. Cấu tử ảo và hủy tử ảo

Khi chúng ta tạo ra một đối tượng chúng ta thường là đã biết kiểu của đối tượng đang được tạo ra và chúng ta có thể chỉ định điều này cho trình biên dịch. Vì thế chúng ta không cần có các cấu tử ảo. Cũng như vậy một hàm cấu tử của một đối tượng thiết lập cơ chế ảo của nó (bảng hàm ảo) trước tiên. Chúng ta không nhìn thấy đoạn mã chương trình này, tất nhiên, cũng như chúng ta không nhìn thấy đoạn mã khởi tạo vùng nhớ cho một đối tượng. Các hàm ảo không thể thậm chí tồn tại trừ khi hàm cấu tử hoàn thành công việc của nó vì thế các hàm cấu tử không thể là các hàm ảo.

Hàm hủy tử ảo:

Ví dụ:

```

// non-virtual function used as base class destructor

#include <iostream.h>

class Base{
public:
    ~Base() { cout << "Base destructor" << endl; } // Destructor is not virtual
};

class Derived : public Base{
public:
    ~Derived() { cout << "Derived destructor" << endl; } // Non-virtual
};

int main()
{

```

```

    Base* pb;           // pb can point to objects of Base and Derived
    pb = new Derived;    // pb points to an object of Derived
    delete pb;
    cout << "Program terminates" << endl;
    return 0;
}

```

Hãy nhớ lại rằng một đối tượng của lớp dẫn xuất thường chứa dữ liệu từ cả lớp cơ sở và lớp dẫn xuất. Để đảm bảo rằng các dữ liệu này được goodbye một cách hoàn hảo có thể cần có những lời gọi tới hàm hủy tử cho cả lớp cơ sở và lớp dẫn xuất. Nhưng output của ví dụ trên là:

```

Base Destructor
Program terminates

```

Trong chương trình này bp là một con trỏ của lớp cơ sở (kiểu Base). Vì thế nó có thể trỏ tới các đối tượng thuộc lớp Base và Derived. Trong ví dụ trên bp trỏ tới một đối tượng thuộc lớp Derived nhưng trong khi xóa con trỏ này chỉ hàm hủy tử của lớp Base là được gọi tới. Vấn đề tương tự cũng đã được bắt gặp với các hàm bình thường trong phần trước (các hàm không là hàm hủy tử). Nếu như một hàm không phải là hàm ảo chỉ có phiên bản của lớp cơ sở là được gọi tới thậm chí nếu nội dung của con trỏ là một địa chỉ của một đối tượng của lớp dẫn xuất. Vì thế trong ví dụ trên hàm hủy tử của lớp Derived sẽ không bao giờ được gọi tới. Điều này có thể là một tai họa nếu như hàm này thực hiện một vài công việc cao thủ nào đó. Để sửa chữa chúng ta chỉ cần làm cho hàm hủy tử này trở thành hàm ảo và thế là mọi thứ sẽ trở lại bình thường.

9. Hàm toán tử ảo

Như chúng ta đã thấy khái niệm về ràng buộc động có nghĩa là kiểu động (dynamic type) của đối tượng thực sự sẽ quyết định hàm nào sẽ được gọi thực hiện. Nếu chẳng hạn chúng ta thực hiện lời gọi: $p \rightarrow f(x)$ trong đó p là một con trỏ x là tham số và f là một hàm ảo, thì chính là kiểu của đối tượng mà p trỏ tới sẽ xác định biến thể (variant) nào của hàm f sẽ được gọi thực hiện. Các toán tử cũng là các hàm thành viên nếu như chúng ta có một biểu thức:

a XX b

Trong đó XX là một ký hiệu toán tử thì điều này cũng giống như chúng ta có câu lệnh sau:

```
a.operatorXX(b);
```

Nếu như hàm toán tử operatorXX được khai báo là một hàm ảo thì chúng ta sẽ thực hiện lời gọi hàm như sau:

```
(*p) XX (*q);
```

Trong đó p và q là hai con trỏ và khi đó kiểu của đối tượng mà p trỏ tới sẽ xác định biến thể nào của hàm toán tử operatorXX sẽ được gọi tới để thực hiện. Việc con trỏ q trỏ tới đối tượng thuộc lớp nào là không quan trọng, nhưng C++ chỉ cho phép ràng buộc động

đối với toán tử đầu tiên . Điều này có thể làm nảy sinh rắc rối nếu chúng ta muốn viết các toán tử đối xứng với hai tham số có cùng kiểu . Chẳng hạn giả sử chúng ta muốn xây dựng toán tử > để so sánh hai đối tượng cùng thuộc kiểu Teacher (có nghĩa là có thể là thuộc lớp Teacher hoặc lớp Principal) trong các ví dụ trước. Nếu chúng ta có hai con trỏ t1 và t2:

```
Teacher *t1, * t2;
```

Chúng ta muốn rằng có thể thực hiện so sánh bằng câu lệnh sau:

```
if(*t1 > *t2)
```

```
....
```

Có nghĩa là chúng ta muốn thực hiện ràng buộc động đối với hàm toán tử > sao cho có thể gọi tới các biến thể khác nhau của nó tùy thuộc vào kiểu của các đối tượng mà hai con trỏ t1 và t2 trỏ tới. Ví dụ nếu chúng cùng trỏ tới các đối tượng thuộc lớp Teacher chúng ta có thể so sánh theo hai điều kiện là tên và số sinh viên quản lý , còn nếu chúng cùng trỏ tới hai đối tượng thuộc lớp Principal chúng ta sẽ so sánh thêm tiêu chí thứ 3 là tên trường. Để có thể thực hiện điều này theo nguyên tắc của ràng buộc động chúng ta sẽ khai báo hàm toán tử > là hàm ảo ở lớp cơ sở (Teacher):

```
class Teacher{
    ..
    public:
        virtual Bool operator > (Teacher & rhs);
};
```

Sau đó trong lớp dẫn xuất chúng ta có khai báo tiếp như sau:

```
class Principal: public Teacher{
    ..
    public:
        Bool operator > (Principal & rhs);
};
```

Theo nguyên lý thông thường về các hàm ảo chúng ta mong muốn là toán tử > sẽ hoạt động tốt với các đối tượng thuộc lớp Principal (hay chính xác hơn là các con trỏ trỏ vào các đối tượng thuộc lớp đó). Tuy nhiên thật không may đây lại là một lỗi , định nghĩa lớp như thế sẽ không thể biên dịch được, thậm chí ngay cả trong trường hợp mà có thể biên dịch được thì chúng ta cũng không thể sinh bất cứ đối tượng nào thuộc lớp Principal vì sẽ làm xuất hiện lỗi biên dịch . Lý do là vì trình biên dịch hiểu rằng lớp Principal là một lớp trừu tượng và nguyên nhân là ở tham số trong khai báo của hàm toán tử > . Điều này là vì khai báo hàm toán tử trong lớp Principal không khớp với kiểu tham số trong khai báo của lớp cơ sở Teacher do đó hàm toán tử > của lớp cơ sở Teacher sẽ không được kế thừa hay bị ẩn đi và điều này có nghĩa là lớp Principal vẫn có một hàm toán tử > là hàm ảo thực sự do đó nó là lớp ảo.

Để sửa chữa lỗi này chúng ta sẽ thực hiện khai báo lại như sau:


```

class Principal: public Teacher{
    ..
    public:
        Bool operator > (Teacher & rhs);
};

```

Bây giờ thì trình biên dịch không kêu ca phần nào gì nữa và chúng ta xem xét phần cài đặt hàm:

```

Bool Principal::operator > (Teacher & rhs){
    if(name > rhs.name)
        return True;
    else if((name == rhs.name) && (numOfStudents > rhs.numOfStudents))
        return True;
    else if((name == rhs.name) && (numOfStudents == rhs.numOfStudents) &&
(schoolName > rhs.schoolName))
        return True;
    return False;
};

```

Tuy nhiên ở đây chúng ta lại gặp phải 1 lỗi biên dịch. Trình biên dịch sẽ kêu ca rằng thành viên schoolName không phải là một thành viên của lớp Teacher. Điều này là chính xác và để khắc phục nó chúng ta cần thực hiện một thao tác chuyển đổi kiểu (casting) cho tham số truyền vào của hàm toán tử >:

```

Bool Principal::operator > (Teacher & rhs){
    Principal & r = Dynamic_cast<Principal&>(rhs);
    if(name > r.name)
        return True;
    else if((name == r.name) && (numOfStudents > r.numOfStudents))
        return True;
    else if((name == r.name) && (numOfStudents == r.numOfStudents) &&
(schoolName > r.schoolName))
        return True;
    return False;
};

```

Chúng ta cũng thực hiện hoàn toàn tương tự với các toán tử khác hay các đối tượng khác có vai trò tương tự như lớp Principal.

10. Bài tập

Bài tập 1:

Có 3 lớp câu hỏi trắc nghiệm : loại 1 có các trường id , nội dung câu hỏi , các lựa chọn A, B, C, D và đáp án (là 1 trong 4 lựa chọn A, B, C, D), loại 2 có các trường id , nội dung câu hỏi, hình ảnh, các lựa chọn A, B, C, D và đáp án (là 1 trong 4 lựa chọn A, B, C, D), loại 3 có các trường id, nội dung câu hỏi, hình ảnh 1, hình ảnh 2, các lựa chọn A, B, C, D và đáp án (là 1 trong 4 lựa chọn A, B, C, D). Đề thi có tổng số **m** câu hỏi trong đó **m1** câu được chọn ngẫu nhiên từ mảng **n1** câu hỏi loại 1, **m2** câu được chọn ngẫu nhiên từ mảng **n2** câu hỏi loại 2 và **m3** câu được chọn ngẫu nhiên từ mảng **n3** câu hỏi loại 3 ($m1 + m2 + m3 == m$).

Hãy viết chương trình nhập vào một mảng gồm có : n1 câu hỏi loại 1, n2 câu hỏi loại 2, n3 câu hỏi loại 3, sau đó nhập các tham số m1, m2, m3, m và đưa ra các câu hỏi sẽ có trong đề thi.

Yêu cầu kỹ thuật : Chỉ sử dụng một mảng để lưu 3 loại câu hỏi , sử dụng mảng động và kỹ thuật đa thể (Polymorphism), các câu hỏi được chọn vào đề thi phải khác nhau.

CHƯƠNG VIII: BẢN MẪU (TEMPLATE)

1. Các lớp bản mẫu

Khi viết các chương trình chúng ta luôn có nhu cầu sử dụng các cấu trúc có khả năng lưu trữ và xử lý một tập các đối tượng nào đó. Các đối tượng này có thể cùng kiểu – khi đó chúng ta có tập các đối tượng đồng nhất, hoặc chúng có thể có kiểu khác nhau khi đó ta có các tập đối tượng không đồng nhất hay hỗn hợp. Để xây dựng lên các cấu trúc đó chúng ta có thể sử dụng mảng hay các cấu trúc dữ liệu chẳng hạn như danh sách, hàng đợi, hoặc là cây. Một lớp có thể được dùng để xây dựng nên các collection object được gọi là một lớp chứa. Các lớp Stack, Queue hoặc Set đều là các ví dụ điển hình về lớp chứa. Vấn đề với các lớp chứa mà chúng ta đã biết này là chúng được xây dựng chỉ để chứa các đối tượng kiểu cơ bản (int, char*, ...). Như vậy nếu chúng ta muốn xây dựng một hàng đợi chẳng hạn để chứa các đối tượng thuộc lớp Person chẳng hạn thì lớp Queue này lại không thể sử dụng được, giải pháp là chúng ta lại xây dựng một lớp mới chẳng hạn là Person_Queue. Đây là một phương pháp không hiệu quả và nó đòi hỏi chúng ta phải xây dựng lại hoàn toàn các cấu trúc mới với các kiểu dữ liệu (lớp) mới.

C++ cung cấp một khả năng cho phép chúng ta không phải lặp lại công việc tạo mới này bằng cách tạo ra các lớp chung. Một bản mẫu sẽ được viết cho lớp, và trình biên dịch sẽ tự động sinh ra các lớp khác nhau cần thiết từ bản mẫu này. Lớp chứa cần sử dụng sẽ chỉ phải viết một lần duy nhất. Ví dụ nếu chúng ta có một lớp bản mẫu là List đã được xây dựng xong thì trình biên dịch có thể, bằng cách sử dụng thông tin này, sinh ra lớp List<int> và List<Person>, tương ứng là một danh sách các số nguyên và danh sách các đối tượng của lớp Person.

Chúng ta cũng có thể xây dựng lên các hàm chung. Nếu chẳng hạn chúng ta muốn viết một hàm để sắp xếp một mảng, chúng ta có thể xây dựng một bản mẫu hàm. Trình biên dịch sẽ sử dụng các thông tin này để sinh ra các hàm khác nhau có khả năng sắp xếp các mảng khác nhau.

Các bản mẫu không luôn là một phần của C++. Kế thừa được sử dụng để xây dựng các object collection. Nếu chúng ta muốn xây dựng một danh sách các đối tượng Person chúng ta sẽ trừu tượng hóa cho lớp Person là một lớp dẫn xuất của một lớp được định nghĩa trước Listable. Lớp Person sau đó sẽ kế thừa khả năng có thể là một phần của danh sách. Nhưng chúng ta sẽ có vấn đề nếu như lớp Person cần một vài thuộc tính của riêng nó. Có thể chúng ta muốn là nó sẽ chứa trong một cấu trúc cây nào đó hoặc có thể xuất các thông tin ra màn hình qua toán tử << của cout chẳng hạn. Để giải quyết các vấn đề như kiểu trên khái niệm đa kế thừa đã được đưa ra, đây là một khái niệm có thể mang lại rất nhiều khả năng mạnh mẽ nhưng cũng làm nảy sinh rất nhiều vấn đề rắc rối. Một trong những khó khăn khi sử dụng kế thừa để xây dựng các object collection đó là chúng ta cần phải quyết định trước cách thức hoạt động và các tài nguyên của một lớp cụ thể nào đó. Ví dụ như với lớp Person chẳng hạn chúng ta cần phải biết là chúng ta sẽ sử dụng nó trong các danh sách hay các cây, có khả năng io như thế nào... Ngoài ra các lập trình viên cần phải biết rõ chi tiết về cách thức kế thừa của các lớp để có thể biết được các thuộc tính mà nó sẽ có. Và hóa ra việc sử dụng các lớp chung là một cách tốt, tốt hơn so với việc sử dụng kế thừa trong việc xây dựng các object collection. Viết các chương trình hướng đối tượng không phải có nghĩa là lúc nào chúng ta cũng phải sử dụng kế thừa. Điều này rất rõ ràng nếu chúng ta xem xét tình huống xây dựng một lớp Person và một lớp danh sách cơ sở, lớp

Person kế thừa từ lớp danh sách cơ sở đó (như ví dụ trong chương 6 về phân kế thừa) nhưng sẽ là tự nhiên nếu chúng ta xây dựng một lớp danh sách riêng để chứa các đối tượng thuộc lớp Person. Và với khái niệm bản mẫu chúng ta có một lớp List chung, để chứa các đối tượng thuộc lớp Person chúng ta chỉ cần khai báo một đối tượng thuộc lớp List<Person>. Khái niệm bản mẫu được đưa vào khá muộn trong ngôn ngữ C++. Có rất nhiều lớp chứa trong bản phác thảo chuẩn. Chúng đều là các lớp chung sử dụng các bản mẫu. Các lớp chứa đều không sử dụng khái niệm kế thừa. Ngoài ra còn có một tập các hàm chung trong bản phác thảo chuẩn có thể thực hiện các thuật toán trên các object collection. Chẳng hạn như các hàm tìm kiếm và các hàm sắp xếp. Trong chương này chúng ta sẽ xem xét cách thức các bản mẫu được sử dụng để xây dựng các lớp chung và các hàm. Thật không may là cú pháp của bản mẫu không được dễ hiểu và đẹp lắm trong C++ mặc dù vậy về bản chất các bản mẫu là những thứ rất có ích.

1.1 Các bản mẫu và thể nghiệm

Chúng ta xem xét lớp Matrix thể hiện các ma trận không sử dụng bản mẫu như sau:

```
class Matrix{
public:
    Matrix(int i=0, int j=0):r(i), c(j), a(new double[r*c]){ }
    Matrix(const Matrix &m):a(0){ *this = m; }
    ~Matrix(){delete []a;}
    int num_row() {return r;} // cho biết số hàng của ma trận
    int num_col() {return c;} // cho biết số cột của ma trận
    Matrix & operator = (const Matrix &); // toán tử gán
    double & operator()(int i, int j); // toán tử chỉ số
private:
    int r,c;
    double *a;
};
```

Như chúng ta đã biết ma trận là một bảng các hàng và các cột. Mỗi phần tử riêng biệt của ma trận trong lớp Matrix trên có kiểu là double. Để biểu diễn các phần tử của 1 ma trận có r hàng và c cột chúng ta sử dụng một mảng một chiều có (r * c) phần tử và một con trỏ a để quản lý mảng một chiều này. Các phần tử của ma trận được lưu trong mảng một chiều này theo nguyên tắc hàng 1 trước, sau đó đến hàng 2 ... Lớp Matrix có hai cấu tử, 1 cấu tử với hai tham số khởi tạo hàng và cột, phần dữ liệu không có gì, một cấu tử copy bình thường. Còn lại các phương thức khác có lẽ không cần giải thích nhiều.

```
Matrix & Matrix::operator = (const Matrix & m){
    if(this != &m){
        r = m.r;
```

```

        c = m.c;
        delete [] a;
        a = new double[r*c];
        for(int i=0; i< r*c; i++)
            a[i] = m.a[i];
    }
    return *this;
}

double & Matrix::operator () (int i, int j){
    if(i<1 || i>r || j<1 || j>c)
        return 0;
    return a[(i-1)*c + j-1];
}

```

Lớp Matrix này tất nhiên có thể hoạt động tốt nhưng chỉ với các ma trận mà các phần tử có kiểu double. Vì thế chúng ta có thể viết lại lớp Matrix để nó trở thành một bản mẫu:

```

template <class T>
class Matrix{
public:
    Matrix(int i=0, int j=0):r(i), c(j), a(new T[r*c]){ }
    Matrix(const Matrix &m):a(0){ *this = m; }
    ~Matrix(){ delete []a; }
    int num_row() {return r;} // cho biết số hàng của ma trận
    int num_col() {return c;} // cho biết số cột của ma trận
    Matrix & operator = (const Matrix &); // toán tử gán
    T & operator()(int i, int j); // toán tử chỉ số
private:
    int r,c;
    T *a;
};

```

Có hai thay đổi trong cài đặt của chúng ta so với lớp Matrix trước. Đầu tiên là dòng trước khai báo lớp Matrix. Từ khóa template báo cho trình biên dịch biết rằng lớp Matrix là một bản mẫu và không phải là một lớp bình thường. Các tham số bản mẫu (template parameters) hay các tham số chung được đặt giữa hai dấu < và >. Trong trường hợp này chỉ

có một tham số bản mẫu và nó được đặt tên là `T` . Từ khóa `class` cũng chỉ ra rằng `T` là một kiểu dữ liệu bất kỳ nào đó . (chú ý là `T` cũng có thể là một kiểu dữ liệu built-in chẳng hạn như `int` hoặc `char` * mặc dù từ khóa `class` vẫn được sử dụng).

Thay đổi thứ hai là chúng ta thay mọi chỗ nào có từ khóa `double` bằng `T` . Ví dụ biến thành viên `a` sẽ có kiểu là `T *` thay vì `double *` .

Việc sử dụng lớp `Matrix` cũng hơi khác chút ít:

```
Matrix<int> m(2,3); // khai báo một ma trận các số kiểu int có kích thước là 2 x 3
```

```
Matrix<Person> mp(10,3); // khai báo một ma trận các số kiểu int có kích thước là 10 x 3
```

Trình biên dịch đã sử dụng bản mẫu `Matrix` để sinh ra hai lớp thường chứa các kiểu dữ liệu khác nhau . Chúng ta gọi đó là hai thể nghiệm của lớp `Matrix` (có thể dùng thuật ngữ các lớp sinh hoặc là các đặt tả). Trong trường hợp thứ nhất dường như kiểu tham số `T` sẽ được thay bằng kiểu `int` ở bất kỳ vị trí nào nó xuất hiện , và trong trường hợp thứ hai là kiểu `Person` . Cách dễ nhất để giải thích là trình biên dịch sẽ tự động sinh ra các đoạn mã tương ứng thay thế kiểu tham số lớp và biên dịch như một lớp thường (thực tế thì công việc này phức tạp hơn nhiều nhưng có lẽ là những gì mà trình biên dịch tự mình thực hiện). Mỗi một khai báo `Matrix <X>`, trong đó `X` là một kiểu nào đó sẽ tương ứng với lớp mới được trình biên dịch sinh ra. Tên lớp này được sử dụng bình thường như các tên lớp khác và các tham số hàm cũng như các biến của lớp có thể được khai báo một cách bình thường.

Trong lớp `Matrix` chúng ta có hai hàm thành viên `operator =` và `operator ()` được định nghĩa riêng rẽ . Do lớp `Matrix` là một bản mẫu nên các hàm thành viên của nó cũng là các bản mẫu.

```
template <class T>
Matrix<T> & Matrix<T>::operator = (const Matrix & m){
    if(this != &m){
        r = m.r;
        c = m.c;
        delete [] a;
        a = new T[r*c];
        for(int i=0; i< r*c; i++)
            a[i] = m.a[i];
    }
    return *this;
}
```

```
template <class T>
T & Matrix<T>::operator () (int i, int j){
```

```

if(i<1 || i>r || j<1 || j>c)
    return 0; //return a[0];
return a[(i-1)*c + j-1];
}

```

Chúng ta thấy rằng cả hai khai báo này đều bắt đầu bằng dòng `<template class T>` giống như khai báo lớp `Matrix` ban đầu. Vì tất cả các thể nghiệm của lớp bản mẫu đều có các thể nghiệm riêng của các hàm thành viên của nó nên chúng ta buộc phải viết là `Matrix<T>::` trước tên hàm khi chúng ta muốn chỉ ra tên đầy đủ của một hàm thành viên. Nếu chúng ta muốn chỉ rõ tên của bản mẫu lớp trong định nghĩa của nó (lớp) chúng ta không cần viết cả `<T>` và tên lớp mà chỉ cần tên lớp là đủ. Có thể thấy rõ chú ý này với tham số của hàm toán tử `=` chúng ta chỉ cần viết là `Matrix` & chứ không cần `Matrix<T>`, tuy nhiên với phiên bản 3.0 chúng ta cần chỉ rõ tham số là `Matrix<T>` thì mới biên dịch được.

Kết luận:

```

template <class T>
class C{
    return_type f(parameters);
    ....
};

template <class T>
return_type C<T>::f(parameters){
    ...
}

```

T là một tham số kiểu và được dùng như một kiểu bình thường trong lớp.

Cả định nghĩa lớp và định nghĩa hàm của một lớp bản mẫu nên đặt trong một file header của lớp đó.

Các thể nghiệm của một lớp bản mẫu được tạo ra khi khai báo:

`C<type_name>` khi đó T sẽ được thay bằng `type_name`.

Biểu thức `C<type_name>` được dùng như một tên lớp bình thường.

Với một lớp bất kỳ chúng ta nên có hai file tương ứng: một file khai báo (.h) (header) và một file định nghĩa (.cpp). Chúng ta cũng được học rằng định nghĩa lớp nên đặt trong file header và định nghĩa hàm nên đặt trong file .cpp. Với các lớp bản mẫu chúng ta có đôi chút thay đổi trong khuyến cáo này. Vì trình biên dịch phải tự động sinh ra một lớp nào đó từ lớp bản mẫu nên nó phải truy cập tới toàn bộ định nghĩa và cài đặt của lớp bản mẫu. Chính vì thế chúng ta đặt tất cả cài đặt của một lớp trong file header. Điều này có nghĩa là không có file định nghĩa .cpp. Thực chất các trình biên dịch khác nhau giải quyết vấn đề

này theo các cách khác nhau nhưng khuyến cáo này có thể làm việc với mọi trình biên dịch.

Giả sử chúng ta cần có một hàm có khả năng cộng hai ma trận trong trường hợp chúng chứa các số nguyên chẳng hạn . Để giải quyết vấn đề này với lớp bản mẫu Matrix chúng ta có thể cài đặt một hàm add như sau:

```
Matrix<int> add(Matrix<int> a, Matrix<int> b){
    if((a.num_row()!=b.num_row()) || (a.num_col()!=b.num_col()))
        return Matrix<int>(0);
    Matrix<int> c(a);
    for(int i=1;i<=c.num_row();i++)
        for(int j=1;j<=c.num_col();j++)
            c(i,j) += b(i,j);
    return c;
}
```

Và đây là một đoạn chương trình hoàn chỉnh đọc vào một ma trận kiểu int và nhân đôi nó.

```
int main(){
    int x, y;
    cout << "Number of rows:"; cin >> x;
    cout << "Number of columns:"; cin >> y;
    Matrix<int> mi(x,y);
    for(int i=1;i<=mi.num_row();i++)
        for(int j=1;j<=mi.num_col();j++)
            cin >> mi(i,j);
    mi = add(mi,mi);
    for(i=1;i<=mi.num_row();i++){
        for(j=1;j<=mi.num_col();j++)
            cout << setw(4) << mi(i,j) ;
        cout << endl;
    }
    return 0;
}
```


1.2 Các thành phần tĩnh

Cũng như các lớp thường khác một lớp bản mẫu cũng có các thành viên dữ liệu và hàm thành viên tĩnh. Chẳng hạn chúng ta có thể thêm vào lớp bản mẫu Matrix một biến thành viên tĩnh mn để kiểm soát số các ma trận có các phần tử thuộc một kiểu nào đó và một hàm thành viên tĩnh để đọc giá trị này. (Bình thường các hàm cấu tử và hủy tử sẽ thay đổi để chúng có thể đếm và thay đổi giá trị của biến thành viên tĩnh này nhưng chúng ta sẽ không xem xét cụ thể ở đây, tất cả các cấu tử được sử dụng cũng như các hủy tử).

```
template <class T>
class Matrix{
public:
    ...
    static int num_matrices();
private:
    ...
    static int mn;
};
```

Đối với các lớp thường chúng ta biết rằng các thành viên tĩnh là chung đối với các đối tượng của một lớp, nó chỉ có một bản (edition) duy nhất. Đối với các lớp bản mẫu, mỗi lớp thể nghiệm của lớp bản mẫu sẽ có một bản riêng của biến thành viên tĩnh. Chẳng hạn nếu chúng ta có 3 lớp thể nghiệm của lớp Matrix là Matrix<int>, Matrix<double>, Matrix<float> chúng ta sẽ có 3 biến tĩnh, mỗi biến cho một lớp thể nghiệm.

Các hàm thành viên tĩnh được định nghĩa tương tự như với các hàm không tĩnh ví dụ:

```
template <class T>
int Matrix<T>::num_matrices(){
    return mn;
}
```

Các biến thành viên tĩnh phải được định nghĩa bên ngoài lớp, điều này cũng đúng với các biến thành viên tĩnh của một lớp bản mẫu. Vì sẽ có một thể nghiệm của biến thành viên tĩnh cho tất cả các thể nghiệm của lớp bản mẫu nên định nghĩa của biến thành viên tĩnh cũng phải là một bản mẫu:

```
template <class T>
int Matrix<T>::mn = 0;
```

Chú ý về các thành viên tĩnh của các lớp bản mẫu:

- + Tồn tại dưới dạng một bản đối với mỗi thể nghiệm của lớp
- + Các hàm thành viên tĩnh được định nghĩa như các hàm bình thường của lớp bản mẫu.

Các biến thành viên tĩnh là các bản mẫu và phải được định nghĩa riêng biệt , ví dụ đối với một thành viên tĩnh v của lớp bản mẫu C sẽ được định nghĩa như sau:

```
template <class T>
```

```
type C<T>::v = giá trị khởi tạo;
```

Nếu có một hàm thành viên tĩnh f của một lớp thường C , thì f có thể được gọi theo 2 cách: x.f() hoặc C::f() trong đó x là một đối tượng thuộc C . Ví dụ với lớp Matrix ta có thể gọi như sau:

```
cout << "Num of int matrices:" << mi.num_matrices();
```

hoặc:

```
cout << "Num of int matrices:" << Matrix<int>::num_matrices();
```

1.3 Các lớp bạn và lớp trợ giúp

Nếu chúng ta đã có một lớp non-generic, nó có thể được chuyển thành một lớp bản mẫu bằng một cách tương đối dễ dàng.

Ví dụ: lớp Stack:

```
template <class T>
```

```
class Stack{
```

```
public:
```

```
Stack():first(0){};
```

```
~Stack();
```

```
void push(T d);
```

```
T pop();
```

```
Bool isEmpty();
```

```
Bool isFull();
```

```
private:
```

```
Element<T> *first;
```

```
Stack(const Stack &){};
```

```
Stack & operator=(const Stack &){};
```

```
};
```

Để cài đặt lớp Stack chúng ta sử dụng một lớp trợ giúp là lớp Element , lớp định nghĩa các phần tử riêng biệt trong một danh sách liên kết . Lớp Element cũng là một lớp bản mẫu vì các phần tử của danh sách sẽ chứa các phần tử dữ liệu có kiểu khác nhau đối với mỗi lớp thể nghiệm của lớp Stack. Như vậy trong khai báo của lớp Element chúng ta sẽ sử dụng một tham số bản mẫu khác chẳng hạn U , nhưng do trong khai báo lớp Stack biến first có kiểu là Element<T> nên Stack thể nghiệm tương ứng sẽ vẫn chứa dữ liệu có kiểu T, có nghĩa là kiểu dữ liệu của Stack là do nó quyết định mặc dù Element là một lớp bản mẫu trợ giúp.

```

template <class U>
class Element{
    friend class Stack<U>;
    Element *next;
    U data;
    Element(Element *n, U d):next(n),data(d){ }
};

```

Chú ý rằng lớp Stack phải điều khiển được các thành phần dữ liệu trong lớp Element nên nó phải là một lớp bạn của Element . Thứ hai là tương thích về kiểu nên trong khai báo lớp Element Stack sẽ là Stack<U>, nếu không trình biên dịch sẽ không hiểu.

Bây giờ chúng ta sẽ thực hiện cài đặt các phương thức của lớp Stack :

```

template <class T>
void Stack<T>::push(T d){
    first = new Element<T>(first,d);
}

```

```

template <class T>
T Stack<T>::pop(){
    Element<T> * p = first;
    T d = p->data;
    first = first->next;
    delete p;
    return d;
}

```

```

template <class T>
Stack<T>::~~Stack(){
    while(!isEmpty()){
        Element<T> * p = first;
        first = first->next;
        delete p;
    }
}

template <class T>
Stack<T>::~~Stack(){

```

```

while(!isEmpty()){
    Element<T> * p = first;
    first = first->next;
    delete p;
}
}

```

Và đây là đoạn chương trình chính sử dụng lớp Stack trên:

```

int main()
{
    int n;
    cout << "Ngai muon xem dang nhi phan cua so:";
    cin >> n;
    Stack<int> stkint;
    while(n){
        stkint.push(n%2);
        n/=2;
    }
    cout << "Ket qua:";
    while(!stkint.isEmpty())
        cout << stkint.pop();
    /* cần include "mstring.h"
Stack<String> stks;
    stks.push("ajg ajgd");
    stks.push(" a 128");
    while(!stks.isEmpty())
        cout << stks.pop() << endl;
    */
    return 0;
}

```

1.4 Các tham số bản mẫu

Các lớp bản mẫu mà chúng ta xem xét từ đầu tới giờ chỉ có một tham số bản mẫu nhưng trên thực tế một lớp bản mẫu hoặc một hàm bản mẫu có thể có số tham số bản mẫu bất kỳ. Chúng ta chia các tham số bản mẫu ra làm hai phần : các kiểu tham số bản mẫu và các giá trị tham số bản mẫu . Các kiểu tham số bản mẫu được chỉ ra bởi từ khóa class đứng

trước và có thể là bất kỳ kiểu nào còn các giá trị tham số giống như các tham số hàm bình thường nhưng có thể không phải là kiểu dấu phẩy động.

Chúng ta sẽ xem xét ví dụ sau: cài đặt một stack bằng mảng, có hai tham số bản mẫu được dùng, ngoại trừ T còn có một tham số int để chỉ định số phần tử lớn nhất mà stack có thể chứa:

```
template <class T, int size>
class Stack{
public:
    Stack():n(0){};
    ~Stack();
    void push(const T & d){s[n++] = d};
    T pop(){return s[n--];};
    Bool isEmpty(){return (n<=0)?True:False;};
    Bool isFull();

private:
    T s[size];
};
```

Khi chúng ta tạo ra một thể nghiệm của lớp bản mẫu này chúng ta cần cung cấp các giá trị cho cả hai tham số bản mẫu:

```
Stack<int, 200> x; // ngăn xếp có tối đa 200 phần tử
```

Khi giá trị được gán cho tham số giá trị cần phải có một biểu thức hằng chỉ ra rằng có 1 giá trị có thể tính tại thời điểm biên dịch chương trình.

Chú ý: Các tham số bản mẫu

```
template <param 1, param 2, param 3, ...>
```

Trong đó param N có thể có dạng:

class T hoặc

type_name V

Một tham số giá trị có thể không phải là kiểu số dấu phẩy động

Có thể sử dụng các tham số mặc định.

Giống như các tham số hàm bình thường các tham số bản mẫu cũng có thể nhận các giá trị mặc định ví dụ chúng ta có thể chuyển khai báo Stack trên thành:

```
template <class T=double, int size = 100>
class Stack{
....
};
```

Nếu một tham số bản mẫu có giá trị mặc định thì các tham số bản mẫu sau đó cũng bắt buộc phải có giá trị mặc định. Nếu lớp bản mẫu có tham số bản mẫu mặc định ta có thể bỏ qua các tham số đó khi tạo ra các thể nghiệm lớp chẳng hạn:

Stack<Person> sp; // một ngăn xếp Person có kích thước max là 100

Stack<> sf; //ngăn xếp double có max phần tử là 100.

1.5 Các lớp thuộc tính

Khi chúng ta tạo ra một thể nghiệm của một lớp bản mẫu nào đó có một tham số kiểu T, kiểu T sẽ được thay thế ở tất cả các vị trí trong lớp. Việc thay thế này có thể làm việc tốt với tất cả các kiểu u đối với một lớp bản mẫu nào đó nhưng không phải tất cả các lớp bản mẫu đều như vậy. Để minh họa chúng ta sẽ lấy ví dụ về lớp bản mẫu Tree:

```
#include <iostream.h>

#include <bool.h>

template <class T>

class Node{

    friend class Tree<T>;

    T data;

    Tree<T> * left, * right;

    Node(T d):data(d), left(new Tree<T>), right(new Tree<T>){};

    ~Node(){ delete left; delete right;};

};

template <class D>

class Tree{

    public:

        Tree():root(0){};

        Tree(D d){ root = new Node<D>(d);};

        Tree(const Tree & t){ copy(t);};

        ~Tree(){ delete root;};

        Bool empty()const{return (root==0)?True:False;};

        D & value() const{return root->data;};

        Tree & l_child() const {return *root->left;};

        Tree & r_child() const {return *root->right;};

        Tree & operator =(const Tree & t);

        Bool operator==(const Tree & t) const;

        void inorder() const;
```

```

        void put_in(D d);
        D* search(D d);
    private:
        Node<D> *root;
        void copy(const Tree & t);
};

template <class D>
void Tree<D>::copy(const Tree<D> & t){
    if(t.empty())
        root = 0;
    else{
        root = new Node<D>(t.value());
        l_child().copy(t.l_child());
        r_child().copy(t.r_child());
    }
}

template <class D>
Tree<D> & Tree<D>::operator=(const Tree<D> & t){
    if(root!=t.root){
        delete root;
        copy(t);
    }
    return *this;
}

template <class D>
Bool Tree<D>::operator==(const Tree<D> & t)const{
    if((empty()&& t.empty())||
(!empty()&&!t.empty()&&l_child()==t.l_child()&&r_child()==t.r_child()))
        return True;
    else
        return False;
}

template <class D>

```

```

void Tree<D>::inorder() const{
    if(!empty()){
        l_child().inorder();
        cout << value() << " ";
        r_child().inorder();
    }
}

int main()
{
    Tree<int> t;
    t = Tree<int>(10);
    t.l_child() = Tree<int>(20);
    t.l_child().r_child() = Tree<int>(12);
    t.r_child() = Tree<int>(30);
    t.inorder();
    return 0;
}

```

Tuy nhiên nếu chúng ta có thêm một lớp Person chẳng hạn được khai báo như sau:

```

class Person{
private:
    char pno[10];
    char name[30];
public:
    char * getPno() const;
    char * getName() const;
};

```

Và trong chương trình chính chúng ta khai báo:

```
Tree<Person> tp;
```

Thì lập tức trình biên dịch sẽ báo lỗi, lý do là do trong các hàm của lớp bản mẫu Tree chúng ta đã dùng một số hàm mặc định có với kiểu int nhưng chưa có với lớp Person:

```

Person(char * PNO, char *n){strcpy(pno,PNO);strcpy(name,n);};
Bool operator>(const Person &);
Bool operator<(const Person &);

```



```
Bool operator==(const Person &);
```

```
friend ostream & operator <<(ostream & out, const Person &);
```

Sau khi cài đặt các hàm này mọi việc lại trở lại như xưa.

Ở đây điều cần chú ý là: bình thường với các kiểu dữ liệu built-in một số hàm (chẳng hạn các hàm toán tử, cấu tử copy) mặc định có nên việc chương trình dùng chúng là không sao, nhưng với các kiểu dữ liệu do người dùng định nghĩa không có các hàm này nên cần phải cài đặt chúng nếu chương trình có dùng đến.

1.6 Các lớp chứa (bản mẫu) chuẩn

Trong đặc tả chuẩn của ngôn ngữ C++ có rất nhiều các lớp chứa đã được chuẩn hóa, hay được coi là chuẩn (1 phần cơ bản của ngôn ngữ). Chẳng hạn như các lớp List, Set, Queue, Stack Tất cả chúng đều là các lớp chứa và sử dụng các iterator. Tuy nhiên do thời gian và điều kiện chúng ta không thể xem xét hết các lớp chuẩn này. Nếu sinh viên nào muốn tìm hiểu thêm về các lớp chứa có thể liên hệ với giáo viên để photo tài liệu hoặc xem phần help về các lớp chứa đi kèm với bản Visual Studio của hãng Microsoft

2. Các hàm bản mẫu

2.1 Các định nghĩa và thể nghiệm

Các lớp không phải là những thứ duy nhất có thể làm bản mẫu. Các hàm cũng có thể là các bản mẫu, khi đó chúng được gọi là các hàm bản mẫu.

Ví dụ 1: Trong các chương trình chúng ta thường hay phải thực hiện việc so sánh hai biến thuộc cùng một kiểu xem biến nào lớn hơn, thay vì thực hiện một câu lệnh if chúng ta có thể viết một hàm trả về phần tử nhỏ hơn ví dụ:

```
int min(int a, int b){  
    return (a<b)?a:b;  
}
```

Việc dùng hàm min này không có gì đáng nói nhưng nếu chúng ta muốn sử dụng hàm min với hai biến không phải kiểu int thì rắc rối to. Và trong trường hợp đó chúng ta muốn sử dụng bản mẫu hàm:

```
template <class T>  
const T & min(const T & a, const T & b){  
    return (a<b)?a:b;  
}
```

cũng giống như các lớp bản mẫu trong các hàm bản mẫu cũng có sự thay thế kiểu khi sử dụng chúng với các tình huống cụ thể:

```
int a, y;  
long int m, n;  
...  
cout << min(x,y);
```

```
cout << min(m,n);
```

tương ứng với dòng thứ nhất trình biên dịch sẽ sinh ra một thể nghiệm của hàm và thay thế T bởi kiểu int, dòng thứ hai là một thể nghiệm với T được thay bằng long int.

Một thể nghiệm của một bản mẫu hàm không nhất thiết phải được tạo ra một cách tường minh. Nó sẽ được tự động sinh ra khi có một lời gọi hàm. Trình biên dịch sẽ cố gắng khớp các tham số thực sự của hàm với các tham số hình thức và xác định kiểu mà các tham số kiểu chung sẽ nhận. Nếu chúng có thể khớp, trình biên dịch sẽ kiểm tra xem đã có một thể nghiệm nào cho các tham số thực sự chưa. Nếu chưa có thì mới sinh ra một thể nghiệm mới. Để điều này có thể thực hiện được tất cả các tham số kiểu chung đều phải xuất hiện trong đặc tả kiểu ít nhất 1 lần của các tham số thường của hàm. Ví dụ trong hàm min T xuất hiện cả trong đặc tả kiểu cho tham số a và tham số b. Khi các thể nghiệm của các bản mẫu hàm được tạo ra sẽ không có nhiều chuyển kiểu tự động như so với các hàm bình thường mà sự khớp giữa các tham số thực sự với các tham số hình thức còn đòi hỏi ngặt nghèo hơn ví dụ việc gọi hàm min như sau:

```
cout << min(m,y) sẽ lập tức sinh lỗi.
```

Trên thực tế trong một lời gọi hàm có thể chỉ định một cách tường minh kiểu mà các tham số kiểu chung có thể nhận và cú pháp thực hiện điều này cũng giống như với các thể nghiệm của các lớp bản mẫu:

```
cout << min<double> (m, y);
```

Việc chuyển đổi kiểu sẽ được thực hiện vì min <double> là một hàm cụ thể, có nghĩa là không có thao tác kiểm tra khớp kiểu ở đây, đoạn mã tương ứng với min <double> sẽ được sinh ra.

Hàm thứ hai mà chúng ta xem xét là một hàm hoán vị giá trị cho hai biến kiểu bất kỳ:

```
template <class T>
void swap(T &a, T &b){
    T temp = a;
    a = b;
    b = temp;
}
```

Điều cần chú ý với hàm swap này là các kiểu sử dụng với chúng cần có hàm toán tử gán.

Các bản mẫu hàm đặc biệt hay được sử dụng với các thao tác hay dùng với các mảng ví dụ:

```
template <class T>
T & min_element(T f[], int n){
    int m = 0;
    for(int i=1;i<n;i++){
        if(f[i] < f[m])
```

```

        m = i;
    return f[m];
}

```

Hàm sắp xếp cũng là một hàm hay dùng vì thế sẽ rất tiện lợi nếu chúng ta có một hàm có khả năng sắp xếp các mảng có kiểu bất kỳ:

```

template <class T>
void sort(T f[], int n){
    for(int i=0;i<n;i++)
        swap(f[i],min_element(&f[i], n-k);
}

```

Khi một thể nghiệm của hàm sort được tạo ra với một kiểu dữ liệu cụ thể T, các thể nghiệm của các hàm swap và min_element cũng tự động được sinh ra với cùng kiểu.

Tổng kết: các bản mẫu hàm

```

template <class T1, class T2>
return_type f(parameters)
{...}

```

trong đó T1 và T2, ... là các tham số và được sử dụng như các kiểu bình thường khác trong thân hàm. Tất cả các tham số kiểu phải xuất hiện trong đặc tả trong danh sách tham số.

Các thể nghiệm của bản mẫu hàm được gọi tới một cách tự động khi có câu lệnh:

```
f(các tham số thực sự);
```

trình biên dịch sẽ khớp các tham số thực sự với các tham số hình thức và xác định kiểu nào sẽ thay thế cho T.

Chúng ta có thể chỉ định tường minh kiểu của T:

```
f<type>(các tham số thực sự);
```

Một thể nghiệm đặc biệt đối với một kiểu cụ thể V có thể được tạo ra. Thân hàm sẽ được viết lại và T sẽ được thay thế bằng V.

Cũng giống như các bản mẫu lớp chúng ta có thể tạo ra một thể nghiệm đặc biệt của bản mẫu hàm với một kiểu đặc biệt nào đó. Hàm min_element sẽ không làm việc chẵn hạn trong trường hợp chúng ta có một mảng các chuỗi, khi đó chúng ta cần có một phiên bản đặc biệt của hàm này để làm việc với các mảng mà các phần tử mảng có kiểu char*:

```

char * & min_element(char * f[], int n){
    int m = 0;
    for(int i=1;i<m;i++)
        if(strcmp(f[i],f[m])<0)

```

```

        m = i;

    return f[m];
}

```

Mọi vị trí của T bây giờ được thay bằng char *. Khi gặp một lời gọi tới thể nghiệm hàm có kiểu là char * thay vì sinh ra một thể nghiệm từ bản mẫu trình biên dịch sẽ trực tiếp biên dịch đoạn mã được viết riêng để làm việc với kiểu này.

Tất nhiên cũng giống như các bản mẫu lớp chúng ta có thể sử dụng nhiều tham số bản mẫu với bản mẫu hàm, đồng thời có thể dùng của các tham số bản mẫu kiểu và tham số bản mẫu giá trị.

2.2 Các hàm chuẩn chung – thư viện thuật toán

Cũng như các lớp bản mẫu có rất nhiều hàm bản mẫu trong đặc tả chuẩn của ngôn ngữ C++. Chúng có khả năng thực hiện một số các thao tác khác nhau trên các lớp chứa và các data collection khác. Chẳng hạn chúng ta có thể thực hiện tìm kiếm, sắp xếp và thực hiện các thay đổi dữ liệu khác. Các bản mẫu hàm này được định nghĩa trong file header algorithm.

Tất cả các hàm bản mẫu này đều sử dụng các iterator để quản lý dữ liệu.

Thư viện STL là thư viện bản mẫu chuẩn đang được sử dụng rộng rãi nhất hiện nay.

3. Bài tập

Bài tập 1:

Hãy xây dựng cấu trúc dữ liệu bản mẫu **hàng đợi (Queue)** theo hai cách: cài đặt bằng con trỏ và cài đặt bằng mảng.

Bài tập 2:

Xây dựng lớp bản mẫu DataSet chứa một mảng n đối tượng thuộc lớp bản mẫu với các phương thức:

- + khởi tạo: nhập một mảng n phần tử kiểu bản mẫu
- + show: hiển thị đúng pNo phần tử của mảng.
- + next: hiển thị pNo phần tử tiếp theo bắt đầu từ vị trí hiện tại và tiến lên pNo vị trí.
- + prev: hiển thị pNo phần tử đứng trước vị trí hiện tại và lùi lại pNo vị trí
- + begin: trở về vị trí đầu tiên và hiển thị pNo phần tử từ vị trí đầu tiên.
- + end: hiển thị trang cuối cùng của mảng
- + showAll: hiển thị tất cả các phần tử của mảng
- + sort: sắp xếp mảng tăng dần
- + clear: xóa toàn bộ mảng
- + các hàm cấu tử và hủy tử nếu cần thiết.

Viết hàm main() minh họa các hàm của lớp bản mẫu đã cài đặt với kiểu dữ liệu số nguyên, xâu (String).

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Phạm Văn Ất, “C++ và Lập trình hướng đối tượng”, NXB Giao thông vận tải, 2003.
- [2] Bruce Eckel, “*Thinking in C++, Volume 1*”, MindView, Inc, 2003.
- [3] Bruce Eckel, “*Thinking in C++, Volume 2*”, MindView, Inc, 2003.
- [4] Website www.codeproject.com.
- [5] Website www.codeguru.com.

ĐỀ THI THAM KHẢO

Đề 1:

Câu 1:

- a) Xây dựng lớp các hình chữ nhật với các thuộc tính dữ liệu là tọa độ của 2 đỉnh trên bên trái và dưới bên phải của nó (như hình vẽ):

Với các phương thức sau: cấu tử mặc định, cấu tử có 4 tham số, hủy tử, các hàm toán tử nhập xuất, hàm tính diện tích, hàm tính chu vi của hình chữ nhật, hàm kiểm tra xem một điểm có nằm trong hình chữ nhật không.

- b) Sử dụng lớp xây dựng ở phần a viết đoạn chương trình nhập vào n hình chữ nhật (n được nhập từ bàn phím) sau đó in ra tọa độ, chu vi diện tích của chúng theo thứ tự tăng dần của diện tích.

Câu 2:

- a) Hãy khai báo các hàm thực hiện các công việc sau:

- + Đổi chỗ hai số thực
- + Tính khoảng cách của 2 điểm trên mặt phẳng tọa độ
- + Tính giai thừa của một số nguyên

- b) Hãy cho biết thế nào là kế thừa? Kế thừa dùng để làm gì? Kích thước của các đối tượng thuộc các lớp sau bằng bao nhiêu byte?

```
class B{
    protected:
        int x, y;
        char c;
    public:
        float *t;
        int getX();
};

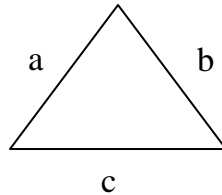
class C: private B{
    private:
        int z;
    public:
        char * func1(int);
```

};

Đề 2:

Câu 1:

- a) Xây dựng lớp các hình tam giác có các thuộc tính dữ liệu là độ dài 3 cạnh của tam giác với các phương thức sau: cấu tử mặc định, cấu tử có tham số (3 tham số cho 3 cạnh của tam giác), hủy tử, các hàm toán tử nhập xuất, hàm tính diện tích và chu vi tam giác.

- b) Sử dụng lớp xây dựng ở phần a viết đoạn chương trình nhập vào n tam giác ($n < 20$ và được nhập từ bàn phím) sau đó in ra độ dài các cạnh, chu vi và diện tích của n tam giác đó ra màn hình.

Câu 2:

- a) Hãy khai báo các lớp sau:

+ Lớp CDDisc có các thuộc tính: tên đĩa, giá tiền, tên công ty phát hành, năm sản xuất và các phương thức: cấu tử (ít nhất 2 cấu tử), hủy tử, các hàm nhập xuất.

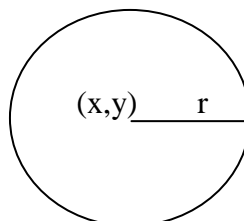
+ Lớp các hình chữ nhật có 2 thuộc tính là chiều rộng và chiều dài và các phương thức: cấu tử mặc định, cấu tử có 2 tham số, các hàm xuất nhập, hàm tính chu vi, diện tích của hình chữ nhật.

- b) Thế nào là các hàm toán tử của một lớp? Thường có các loại hàm toán tử nào? Cho ví dụ cụ thể về một hàm toán tử so sánh bằng?

Đề 3:

Câu 1:

- a) Cài đặt lớp các hình tròn gồm các thuộc tính sau: tọa độ (bao gồm hoành độ và tung độ) của tâm đường tròn, bán kính đường tròn với các phương thức sau: cấu tử mặc định, cấu tử có tham số đầy đủ (3 tham số cho ba thuộc tính tương ứng), các hàm toán tử nhập xuất, hàm tính diện tích và chu vi đường tròn, hàm kiểm tra xem hai đường tròn có cắt nhau không.

- b) Sử dụng lớp đã xây dựng ở câu a hãy viết chương trình nhập vào n đường tròn ($n < 20$ và được nhập vào từ bàn phím) sau đó in ra tọa độ, bán kính, chu vi của các n đường tròn đó ra màn hình.

Câu 2:

- a) Thế nào là hàm toán tử gán ? Thế nào là hàm cấu tử copy ? Đối với một lớp khi nào thì cần cài đặt hàm cấu tử copy và hàm toán tử gán ? So sánh sự giống và khác nhau giữa hai hàm này?
- b) Cho lớp C1 được khai báo như sau:

```
class C1
{
    int m;
    char * str;

    public:

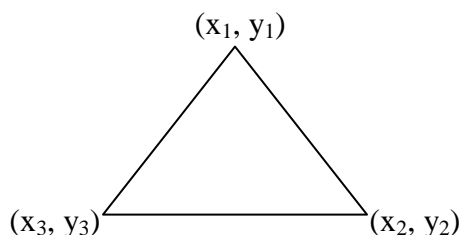
}
```

Hãy khai báo thêm các phương thức sau cho lớp C1: cấu tử mặc định, cấu tử có 2 tham số, hủy tử, hàm xuất nhập, các hàm toán tử logic (so sánh >, <, ==, !=), hàm cấu tử copy, hàm toán tử gán.

Hãy cài đặt hàm toán tử gán cho lớp C1.

Đề 4:**Câu 1:**

- a) Xây dựng lớp các hình tam giác có các thuộc tính dữ liệu là tọa độ 3 đỉnh của tam giác với các phương thức sau: cấu tử mặc định, cấu tử có tham số (6 tham số cho các tọa độ 3 đỉnh của tam giác), hủy tử, các hàm toán tử nhập xuất, hàm tính chu vi tam giác.

- b) Cài đặt thêm các hàm kiểm tra xem một đối tượng thuộc lớp tam giác ở câu a là tam giác gì trong số các loại tam giác sau: tam giác đều, tam giác cân hay tam giác thường. Nhập vào n tam giác ($n < 20$ và được nhập từ bàn phím) sau đó in ra tọa độ, chu vi và đặc điểm (đều, cân hay thường) của n tam giác đó ra màn hình.

Câu 2:

- a) Hãy khai báo các lớp sau:

+ Lớp Sach có các thuộc tính: tên sách, giá tiền, tên nhà xuất bản, năm xuất bản, số trang và các phương thức: cấu tử mặc định, cấu tử copy, hủy tử, các hàm nhập xuất.

+ Lớp Computer có 2 thuộc tính: tên hãng sản xuất, tốc độ Chip, kích thước RAM, kích thước ổ cứng và các phương thức: cấu tử mặc định, cấu tử mặc định và cấu tử có 2 tham số, các hàm xuất nhập, hàm toán tử logic so sánh bằng, hàm toán tử gán.

- b) Thế nào là các hàm bạn? Chúng dùng để làm gì, cho ví dụ? Tại sao các hàm xuất nhập lại là các hàm bạn?

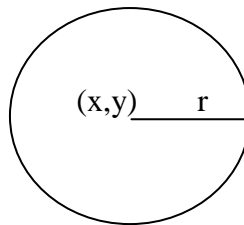
Đề 5:

Bài 1:

- a) Xây dựng lớp các hình tứ giác có các thuộc tính dữ liệu là độ dài 4 cạnh của tứ giác với các phương thức sau: cấu tử mặc định, cấu tử có tham số (4 tham số cho 4 cạnh của tứ giác), hủy tử, các hàm toán tử nhập xuất, hàm tính chu vi tứ giác.
- b) Sử dụng lớp xây dựng ở phần a viết đoạn chương trình nhập vào n tứ giác ($n < 20$ và được nhập từ bàn phím) sau đó in ra độ dài các cạnh, chu vi của n tứ giác đó ra màn hình.
- c) Sắp xếp mảng các tứ giác đã được nhập vào theo chiều tăng dần của chu vi và in kết quả ra màn hình.

Câu 2:

- a) Khai báo lớp các hình tròn gồm các thuộc tính sau: tọa độ (bao gồm hoành độ và tung độ) của tâm đường tròn, bán kính đường tròn với các phương thức sau: cấu tử mặc định, cấu tử có tham số đầy đủ (3 tham số cho ba thuộc tính tương ứng), các hàm toán tử nhập xuất, hàm tính diện tích và chu vi đường tròn, hàm kiểm tra xem hai đường tròn có cắt nhau không.

- b) Thế nào là các hàm toán tử của một lớp? Thường có các loại hàm toán tử nào? Cho ví dụ cụ thể về một hàm toán tử so sánh bằng?